

udomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet

IRODALMI, MŰVESZETI,
T Á R S A D A L O M-
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT

XXII. EVF. 1. SZ. 1968.

J A N U Á R

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ÁCS KÁROLY / MAJOR

NÁNDOR / SAFFER PÁL

/ VEBEL LAJOS /

/ VUKOVICS GEZA /

FELELŐS SZERKESZTŐ

MAJOR NÁNDOR

K Ö V E T K E Z Ő
S Z Á M A I N K
A N Y A G Á B Ő L:

BAUER IREN VERSEI / BOGDANFI SANDOR: ÜZENET A TULVILÁGRÓL / VLADIMIR DUDINCEV: NEM CSAK KÉNYERREL, EL AZ EMBER / GÁL LÁSZLÓ: TALÁLKOZTAM A HÖSSEL / LATAK ISTVÁN: O, A KÖLTŐ / LANYI ISTVÁN: A NEOREALIZMUS / MAJOR NÁNDOR: JÁTEK AZ ÉLET / MAJTENYI MIHÁLY: SOROMPÓ / SAFRÁNY IMRE: HALAT FOGOTT A FELHŐ

E SZÁMUNKHOZ SZANDEKOZTUK MELLEKELNI MILAN KONJOVIC EGY FESTMÉNYENEK SZÍNES REPRODUKCIÓJÁT. TECHNIKAI OKOKBÓL CSAK A KÖVETKEZŐ SZÁMAINK EGYIKÉBEN KAPJÁK KEZHEZ OLVASÓINK.

Egy nap Konyovics Milánnál

B. Szabó György

Melyik nap történetét mondjam el?

Minden találkozásunk emlékezetes marad számomra. Emberi alakjáról szeretnék beszélni és — műveiről fogok szólni. Lehet-e a kettőt elválasztani egymástól?

Az idén nyáron három hétig éltem képei között és három héten át vendége voltam. Az utolsó napok egyikéről számolok be, úgy, ahogyan emlékezetemben maradt.

HAJNAL

Felhős, alacsony, szürke ég, didergő hajnali derengés. Hétfő.

A zombori vicinális tömve emberekkel: munkások, tisztviselők álmosan bókolva dőlnek egymásnak, a várva-várt szombat és vasárnap most foszlik semmivé.

Kofák, diákok, lakodalomból hazatérők állnak az ülések között: a hajnali mámor egyre dörmögőbb lesz és a másnaposság a tarkókra telepszik.

Égre tekintő csukott szemek: az álmom szökni készül, és az egyik csikorgó váltónál hirtelen lelép a robogó vonatról.

Futak előtt: lilán lejt a Fruska Gora és fehér füstfelhőben a beocsini cementgyár mocorgását sejti a tekintet; kertek és kapások vonulása a nyárfás irányában.

Petrovác: három szélesszoknyás parasztasszony kosarakkal, hevedekre erősített batyukkal kivörösödve lép fel a lépcsőn: vászonnal és szótessel kereskednek.

Gajdobra: a palánkai vonatra várakozók hosszú sorokban őrzik a fénylő sínek távolbafutó szándékát.

Odzsaci: sötétkék ruhában, fehér ingben és piros nyakkendővel fiatal, hegyesrepödrott bajszú kolonista áll és meleg barna szemével a vonat ablakait kémleli. A vagon majdnem kiürül: mennyi leszálló! A perron előtt

feketehajú, álcsony lányka lépked magassarkú fehér papucsban, imbolygó járással, rikító zöldszínű nadrág feszül rajta, a megtestesült egészség képe: kilencven kilós lehet. Hangos megjegyzések, füttyök, pisszegések kísérik vonulását: a vonatablakokat ellepte a sok éhes férfiszem. A lányka zavartalan nyugalommal lépked a kijárat felé és nem hederít a báméskodókra.

A kendergyár szürke kőkerítése hirtelen elmozdul: indul a vonatunk tovább.

Birtokomba veszem az ablakot és egészen magamra maradok.

A tájat nézem: az állomások, a bóbiskoló útitársak és az egyre világosodó vonatfülke egyszerre eltűnnek mellőlem.

A táj.

Júliusi reggel. A szürke égnek már semmi nyoma: a kék égbolton hatalmas kerek és ovális felhődarabok. A tarlókon búzakeresztek, amott friss szántás és haragoszöld kukoricások. Akácfák és tömzsi eperfák feszülnek az égnek, és minden erőlködés hiábavaló és reménytelen:

Idill és dráma.

Álom és por és sár.

Harc és lemondás.

A táj hirtelen metamorfózis: minden részlet képeket sorakoztat a szemlélő elé és a végtelenbe futó sík keretbe kényszerül.

A valóság művészetté lesz és minden az Ő képeire emlékeztet!

Mi ez? Varázslat?

Megpróbálok ellenállni és tárgyilagos akarok maradni. Részleteket figyelek meg, amik soha az Ő képein nem tűntek fel, színeket látok, amelyekkel palettája adós maradt: szürkéket és lilákat. És formákat, amelyeket meg sem kísérelt rögzíteni.

Az eredmény: az eddig színesen kavargó táj hirtelen elszíntelenedik, minden diszharmonikussá lesz és formátlanná válik.

Valóság és művészet?

A táj, amely az Ő művészetében jobban hasonlít önmagára, mint a valóságban: részletek, amelyek az Ő képein az egész látszatát keltik, színek, amelyek palettájának tüzeiben kelnek életre és a piromániás szenvedélyességével gyújtják fel a szürke, barna, lila és seszínű világot, formák, amelyek az Ő értelmezésében elnyerik értelmüket és a létezés törvényszerűségeit váltják valóra.

És a művészet, amely legyőzi a valóságot, anélkül, hogy megtagadná eredetét és származását, és sűrített, tömény valósággá lesz, anélkül, hogy feladná önnön világának természetes rendjét.

Művész, aki nem másolja, hanem megjeleníti a tájat: víziók teremője, amelyek a föld életét és az alkotó művészi és emberi szorongásait egyesítik.

Művész, aki éltetője lett a tájnak és a táj, amely benne művészetté lényegült.

Művész, aki alkotómunkájában is a termőföld tempójához igazodott: a nyár, az aratás, a bőség és az emberi munka diadalait örökítette meg legiőbb alkotásaiban, s ahogy vénül, a táj és öregszik a nap, hogy végül is fehér hótakaró borítsa a földbe került magot —, mind ritkábban születik nála alkotás: a tél a pihenés, a nyugalom, az elmélkedés és az önmagával való szembenézés időszaka.

Erőgyűjtés új tavaszra, új holnapra...

Nézem a végtelen, dúsan termő földet, a vegetációnak ezt a féktelen, buja, gazdag áradását: ez is művészetére emlékeztet.

Képeire gondolok, amelyek úgy keletkeznek, ahogyan a föld terem és ahogyan az élet születik: a halál és elmúlás ellen viaskodva szüntelenül, de ugyanakkor túlmutatva az életen.

A művek örök tanúskodásra hivatottak.

REGGEL

Hosszú, tömött sorok vonulása a soktornyú város felé.

Egy-egy lihegve siető szembejövő: — Melyik vonat érkezett meg?

A vasúti park bokrai között, mintha rotyogó üstben készülne a kibírhatatlan forróságú júliusi délelőtt: sárgára zsugorodott levelek lemondva bámulják a satnya fűszálakat; hetek óta nem esett az eső.

Egy piros-zöld-sárga paraszttarisznya eltűnt a park egyik szelíden kanyarodó mellékútján: a tarisznya madaras-ábrája még sokáig ott lebeg a fák és bokrok között.

Hosszú, földszintes, sokablakos polgárházak, előttük virágoskert és az utca legvégén templomtornyok, a megyeháza homlokzata és a belvárosi emeletes házak feketedő tetőszerkezete.

A város.

Az apró, sötét boltok előtt reggeli vizesnyolcasok. Bent kocsikenőcsöt, kékkövet, raffiát és sárgára lakkozott ostor nyelet árulnak. Kocsma: a reggeli szalonnázást spriccerrel rekeszti be három falusi atyafi. Hirtelen pirosba és aranyba boruló homályos kovácműhely. Szellőző búzaraktaarak dohós ásisozása.

A város.

Az embereket figyelem, akik itt élnek, ezeket a házakat lakják, az embereket, akik lassan, tempósan hozzáigazítják mozdulataikat a hétfőhöz. Dörögve fut fel a rolló a boltajtón, amott két kiszolgálólány szoporázza lépteit, de nem szűnik csivitelni a tegnapi táncmulatságról.

Emberek.

Csontfogantyús botra támaszkodó öregasszony, fejét fekete csipkekendő fedi, kezében valószerűtlenül kicsiny tejeskanna. Lüszerkabátos kopasz bácsika, alighanem nyugdíjas, karján kosárral a piac felé tart. Mesterek a műhelyek előtt, zöld és fehér kötényekben, hangoskodva. Két doroszlói menyecske fityulásan egy szekér előtt, a szekéren sárgaarcú, aszott öregasszony fekszik.

Emberek.

Az Ő városa és az Ő emberei.

A képek, amelyek a tegnapi várost őrzik: az árkádos, sárgafalú, tornyos városházát, a Zsidó utcát, a Temető utcát, a Piacteret, kékre mázolt fabódéval az előtérben és kopott, vakolathullajtó tűzfalal a háttérben, a Múzeum tér barna akácfái között elnyúló »fiákerstand«-ot, a »Tri šešira« dülögő lépcsőfeljáratát és a külváros falusi, vertfalú házait.

Aranyszínű templomtornyokat, amelyeket az aratás utáni búzamezők füledt forrósága hevített izzóvá: lobogó fáklya valamennyi.

Képek, amelyek a tegnapi világ embereit őrzik: a kisvárosi kávéház törzsvendégeit, olcsó szerelmet »üzleti« lányokat, koldusokat, papokat, cigányokat, fuvarosokat, mestereket, különcködő vidéki urakat, magános, elesett öregasszonyokat és kiskocsmák ivókompániáit.

Kimeríthetetlen áradása az embertípusoknak és valamennyit ez az istenhátamögötti vidéki élet formálta és torzította el: emberi drámák fojtogató keserűségét és tragikusságát érezzük.

A festő.

Az európai festészet metropoliszából érkezett majd harminc évvel ez-
előtt. Hazajött. Végleg. A négymillió fővárosból a vidéki kisvárosba, amely
inkább falu, mint város. S nyugodt tekintetével felmérte és számbavette
— a felnőtt ember és a festő szemével — a gyermekkor és az ifjúság tá-
jait. Ki sem mozdulva szűkebb hazájából, az elmúlt harminc év alatt meg-
tette a legnagyobb és legizgalmasabb felfedező utat: egy nem festői táj
művészi transzponálásával megtalálta önmagát és emberi és művészi
»credo«-ját.

A festő.

Három évtizeden át egy vidéki kisváros közönye, bamba érthetetlen-
sége és sárbahúzó lomhasága mellett is hinni abban, hogy ez a nap-nap
után megújuló viadal a valóság leigázásáért a lehető legméltóbb és legér-
demesebb művészi és emberi feladat.

Egyedül és sokszor magárahagyatva, önmagával és környezetével har-
colva szolgálni a művészi forradalom és a forradalmi művészet ügyét.

»Ordas eszmék« vicssorgásai között és az Európát mérgező »szörny-
államok« korában, az ember meggyalázásának és a szabadság haldoklásá-
nak végetnemérő iszonyú éjszakáján bízni az Ember és a Művészet fénylő
igazságában.

»Fehérek között« európai lenni!

Szeretném a szembejövők friss, reggeli tekintetéből kiolvasni: tudják-e
milyen alkotásokat rejt a város a falai között?

Szeretném megtudni: ismerik-e a festőt szülővárosában? ...

Nincs válasz.

DÉLELŐTT

A melódikus füttyürészés valahol a lépcsőházban kezdődik és lassan
közeledik a műterem felé.

Egy pillanat múlva már előttem áll: barna, nyúlánk alakja fehér ing-
blúzban, kék vászonnadrágban. Lábán meztlábահúzott spárgatalpú cipő.

— Kezdjük?

Bólintok.

Az életmű számbavételének izgalmi. Nyomozás, képek felsorakozta-
tása a falak mentén, mérlegelés, párhuzamba állítás.

Egy-egy év termésének összegezése.

Új festői értékek feltűntetése és nyomonkövetése.

Az átmeneti korszakok jellegzetességei: új és régi minőségek kevere-
dése, szembeállása, küzdelme.

Új szintézisek megvalósítása.

Egy-egy probléma újrafogalmazása.

S nem megy.

Mégegyszer.

Nem sikerül.

Újra és újra.

Krízisek.

Egy izgató életmű művészi és emberi tanulságai.

Most megakadunk. Rövid szünet. Kezébe veszi a művei jegyzékét tartal-
mazó tenyérnyi nagyságú, keményfedelű kék könyvecskét.

Lapoz, keres, töpreng.

Emlékezik.

A nagyműterem besötétített ablaktáblái mind nehezebben állják a jú-
liusi nap ostromát: a meleg hőmpölyögve előzönlí a hatalmas műhely
minden zugát, és árad-árad a citromsárga-zöld toronyszoba felé is.

Az egyetlen el nem sötétített ablak tejüvege elfehéredve türi a kínzó forróságot és tehetetlen keserűségében szűri a fényt, amely először a festőasztalon heverő tubusokat veszi számba, azután a képeket vizsgálja, majd a szunnyadó eseteket szelíden dajkáló zöldmázás köcsögnek dől és onnan kacérkodik a sötétbarna almáriumon álló parasztkancsók kék-fekete ékítőményeivel.

— Vannak képek, amelyeket az ember szeretne viszontlátni... Már megpróbáltam magam is nyomozni a »Hercegovka« után. Harmincötben festettem. Itt van a róla készült fénykép... Csontos, karakterisztikus arc, díszes, ünnepi öltözet: kék, pirosak, sárgák... Pasztózusan festettem meg, emlékszem mennyire foglalkoztatott éppen ennél a képnél a kelme anyagszerűségének festői megörökítése... Érdekes szövetből készült a dolmány, ha jól emlékszem a bársony brokátnak egyik fajtája volt, arany paszomántókkal, zsinórozással és szövött-gombokkal díszítve... A régi, háború előtti parlament háznyaga vásárolta meg a képviselőház számára. Mi lett a kép sorsa, nem tudom... Lehet, hogy a megszállás első perceiben lábakelt, lehet, hogy a németek elcipelték, lehet, hogy egy később lebombázott házban valamelyik magánlakáson rejtegették... Ki tudja? A képviselőházban ma semmit sem tudnak róla... Sajnálom ezt a képet. Sajnálom a többit is, azokat, amelyekről nincs hír. Párizsban is maradt vagy háromszáz képem... Ha jól összeszámolom, több, mint kétezer képet festettem. Nem számítom ide a pasztelleket és azt a sok-sok rajzot; egyszer illene rendezni ezt az anyagot is...

Hallgatunk.

Elgondolkozva lapozgat a tenyérnyi kék könyvben.

— Itt van az Eichner-gyűjtemény »Dalmatinká«-ja, azután a harminckilencben készült »Kovácsműhely«, — ezt a képet nagyon szerettem, érdekes sötét felületek borították, ezek a sötét felületek azonban színesek voltak, fehér, vörös, kék fények világították meg az előtérben mozgó figurákat és a szerszámokat... Ismered a Jánosnál lévő őszi tájképet, annak a színei emlékeztetnek egy kissé erre a képre... A Matica képtárában van egy zombori városháza képem, aztán itt, Zomborban, Gyúrica Anticsnál ugyancsak egy zombori utcarészletem, a Zsidó utca; Pesten is akad ebből a korszakból egy-két képem, sajnos, többről még fényképfelvétel sem...

Elhallgat.

A kék könyvecske nyitva áll előtte, de nem lapoz benne tovább.

Elgondolkozva ül, kezében szemüveggel.

Emlékezik.

DÉL

Egy óra. Az utcán alig néhány ember. Az úttest forró: nehezen lépünk, mintha térdig szurokban járnánk.

A keskeny utca legvégén az árkaDOS, tornyos városháza sárgállik, bal-kézfelől ugyancsak hivatal-épület: az ablakok végnélkül sorakoznak. Amott a gimnázium-épület hallgat: hideg, téglával fedett folyosóján néha, ritkán, csak a pedellus léptei visszhangzanak, komoran és ijesztően. Néhány nappal ezelőtt megkezdődött a nagyszünet.

A téren a körbefutó virágágyást fiatal gömbakácok őrzik és csenevész árnyékukban néhány delelő munkás keres oltalmat: elnyúlva hevernek a padokon. A piac is kiürült. A hosszú asztalok között egyetlen ember sincs. A földön hulladék, szenny, piszok.

Megáll, félkézzel a kerékpárt tartja.

— Szeretem a nyarat, a meleget... Sokszor festettem a búzát: zölden,

sárgán, aranyosan, dúsan, aratás előtt... Egy kicsit a búza festőjének tartanak, noha minden festői téma érdekelt, és aki egyszer majd végignézi képeimet, talán meglepődik, milyen sok figurális kompozíciót és arcképet talál... Az idén feladatszerűen búzamezőket festettem. A tegnapielőtti képpel lezártam ezt a vagy harminc képből álló cikksorozatot... Lezártam?... A búza-téma harminc év óta izgalomban tart...

— Azt hiszem a tegnapielőtti nap volt a legforróbb az idén... Nem szeretek árnyékban festeni, csak a tűző napon... Egy óránál tovább azonban nem bírtam... Mintha lángot vetne a föld körülöttem és máglyán állnék, minden sárga volt és vörös, az ég fekete lett és haragoskék, és a nap, narancssárgán és pirosan, eszeveszetten szórta nyilait... Folyt a festék, csorgott, nemcsak a képről, hanem a plakettáról is; a tubusokban is olvadni kezdett... Szellő sem mozdult... Kibirhatatlan volt. Először történt, hogy megkívántam az árnyéket. Különös érzés. Amikor végre a hűvösbe értem, szemügyre vettem a képet. Elneveztem »Atom-nap«-nak. Van a képben valami, ami a nagy elemi szerencsétlenségek hangulatát idézi...

— Az atomkor festészete?... teszi fel önmagának a kérdést.

— Engem aggaszt az atombombákkal való kísérletezés. Két háborút éltem át és a két háború előkészületeit is. Az új fegyverekkel való próbákat is ismerem. S mindig akadt egy örült, aki az ember ellen fordította a pusztítás legmodernebb eszközeit... És a tragikus az, hogy milliók pusztulnak el, amíg az emberiség rájön, hogy egy örült ész okozta a tengernyi szenvedést...

Arca elkomorul. Lassan lépegetünk tovább.

— Nem tudom, de lehet, hogy az ember egy nap rádöbben arra, hogy életének az a korszaka volt a legboldogabb, amikor még nem ismerte az atomfegyvereket... Az emberekből ma kezd kivészni a biztonság érzése. Nem tudja, mi lesz holnap... Pillanatok alatt országrészek tűnhetnek el, évezredek kultúrája semmisülhet meg, százezrével halhat az ember... Engem nyugtalanít a pusztítás ilyen lehetősége...

Hazaértünk.

Az elsötétített ebédlő kellemesen hűvös.

A »Családi interieur« hangulata a szobákban.

Most házigazda.

A zöld salátát Ő készíti el: olajosan, sok mustárral.

DÉLUTÁN

A kisműterem besötétítve.

Villanyfény mellett átlapozom a kiválasztott képek jegyzékét. A több, mint kétezer képből — százhusz. És a százhuszat is csökkenteni kell.

A monográfia terjedelme is elővigyázatosságra kényszerít: egy életmű sajátos dialektikáját kell érvényre juttatni.

Az alsó határ az 1922-es kubista-korszak.

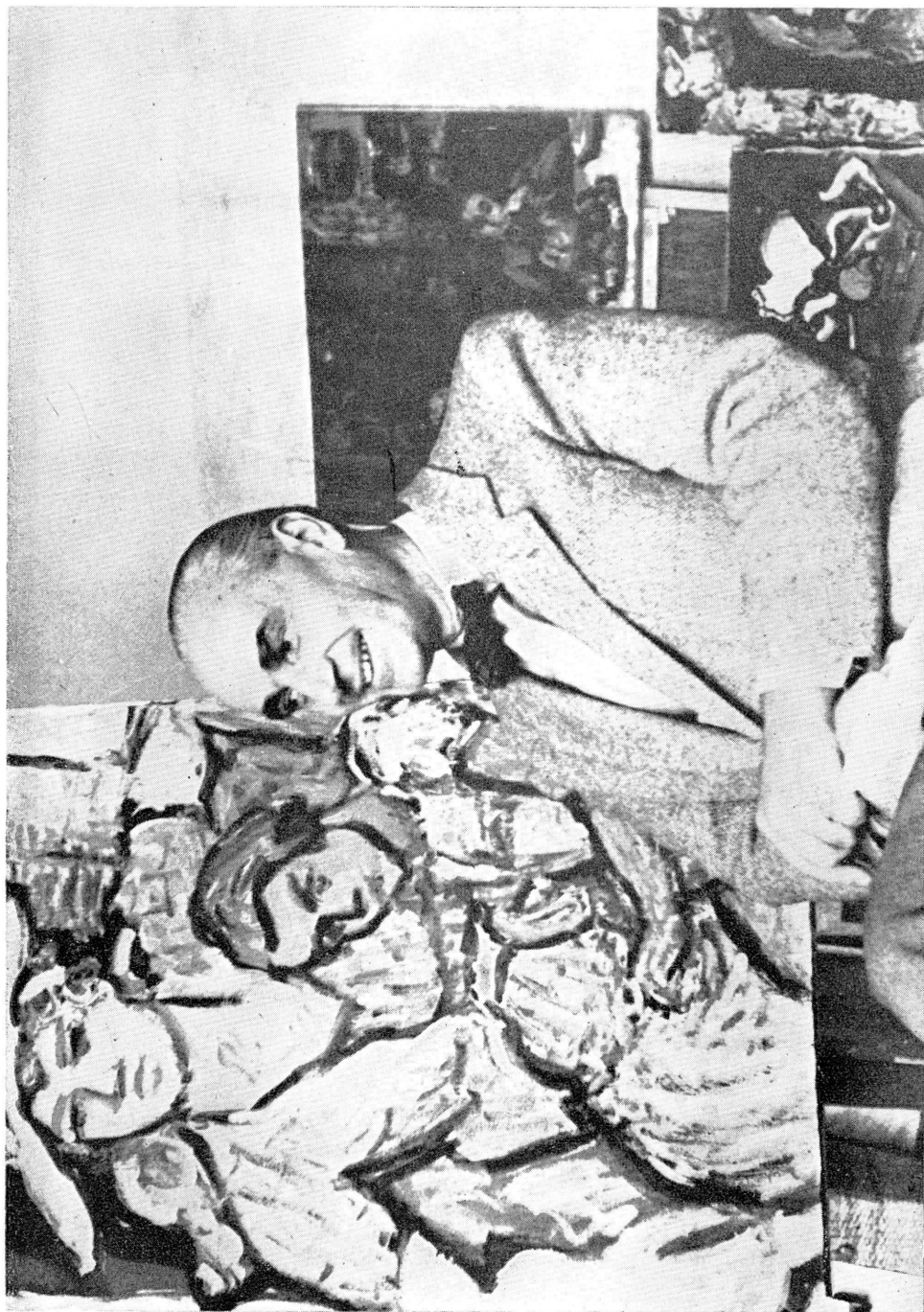
Mindössze néhány kép, de ennek a fejlődési szakasznak vannak meg nem kerülhető és az egész életműben megmutatkozó eredményei.

Elsősorban a képalkotó elemek egysége és szervezettsége. A festmény minden elemét funkcionálisan kell szemlélni: a rajz, a színek viszonya teremti meg a kétdimenzionális felület szerkezetét.

A valóság elemeinek ez a transzponálása és szintézise az alkotás lényege.

Minden műalkotás sűrítés.

A kép önálló egység és a festő feladata új, harmonikus egységek teremtetése.

MILAN KONJOVIC

Foto: Brezán Gyula

A kubizmussal való találkozás egy életre szóló tanulsága a képalakítás törvényeinek ismerete.

És milyen alapos ismerete!

A képalakító elemek értelmezésében és realizálásában egyre szabadabb és mind kötetlenebb lesz.

Az 1927-es postkubista piros-fehér-fekete »Csendélet«-től kezdve a Párizsban készült »Vasárnap délután«-ig és a Beljanszki-gyűjteményben lévő nagyméretű »Műterem«-ig — amely már a »kék-korszak« nyitányát jelzi — az önállósodás számos jelét fölfedezhetjük: a részleteket szigorúan alárendeli a szerkezetnek és a széthulló színes felületeket a sötét, sokszor komoran ható részek fegyelmezik és kényszerítik egységbe: a rajz szerepe itt még domináló.

A »kék-korszak« ezt a »szabályozódat« és a rajznak ezt a fegyelmezettségét tüntette el: a legérettebb darabokat Greco-i nyugtalanság jellemzi: a színek lávaszerű kitöréssel előntik a vászon fehérségét és csorgasukkal létrehozzák a felület szín-arabeszkjeit és szélsőes ornamenseit. Az intenzív kékek viszonya a zöldekhez, pirosakhoz, rózsaszínekhez és fehérekhez sajátos feszültséggel tölti meg a műveket: minden kép ellentmondásokat old fel.

Lehet-e még fokozni a festői eszközök intenzitását?

A festői bravurok kora az, amikor nincs lehetetlen.

Nincs lehetetlen?...

De a festészet nem bravúros bűvészműtárgyakból áll!

A művészet nem ügyeskedés és nem szemfényvesztés!...

Az alkotás nem szenvedély, hanem szenvedés.

A Párizsból való hazatérés nemcsak szimbólikus jelentőségű. Művészete itt válik valóban szenvedéllyé és szenvedéssé.

ESTE

A mennyezetre erősített hatalmas reflektor kialszik: a nagyműterem elsötétül és a szem lassan barátkozik a hirtelen félhomállyal. A tűz-színek lassú hamvadása a képeken...

Amikor hazajöttem, minden színtelennek tűnt: az emberek, az épületek és utcák, a földek, a fák... Barnákat láttam és szürkéket... De ez rövid ideig tartott. Dalmácia: minden lépés egy-egy kép, és a horizont vertikális tagozódása sugallja a szabadabb képszerkesztést. És a színek! A harmincötös és harminchatos évek jelentős képeit itt festettem: »Emma a kertben«, »Hercegovka«, »Vörös ház«, »Kosztja Sztrajnic«, »Emma és Vera«, »Ministráns«, »Dalmatinka« — ezek mind itt készültek a tengerparton, Mliniben... Termékeny korszakom volt, délelőtt és délután is festettem... Színek, színek... És ekkor kezdtem fölfedezni, egyre izgatottabban és mind türelmetlenebbül, Bácskát... Utcák, Falusi vertfalú dülöngő házsorok és a zombori külváros apróablakú, színes házai... S az ember is mindjobban érdekelt. A kisvárosi élet típusait, mint festői témát nem kerestem, én csupán a világot akartam rögzíteni... Nem törődtem az »életmű«-vel. Festettem. Az eredmény? Erre magam először akkor döbbenem rá, amikor a felszabadulás után második beográdi kiállításom, az »Emberek« anyagát válogattam össze Jánossal... Igazi fölfedezés volt számomra felsorakoztatva látni ezt a hatalmas »ember-menaszériát«...

— Azután a megszállás évei, a hadifogság és a »Családi interieur«, a »Koporsós Gyúra«, a »Sárvári asszonyok« és a koldusok, az utcasarkokat, a templom környékét és a temető-közt ellepő elesettek világa... A szarbovári tájképek... És a negyvenéves év alkotásai: a »Tyira«, a »Porcelán-

csendélet« és egy nagyon finom női arcképm, a »Babuci«. Ettől a képemtől nagyon nehezen váltam meg, de anyagiak kényszerítették rá.

— A negyvenötös és az ötvenes év szerencsés ihletközegeket biztosító két esztendő volt: Kupuszínát festettem akkor és itt, a műteremben embe-reket... János volt a modell-felhajtó. »Öregasszony«, »Két kislány«, »Gyúró Vostár«, »Műterem« és az egyetlen üvegre festett képm, a »Kocsmában« — ez itt — mutat a falra — negyvenötben készült... Ötven? Valami lírai ellágyulás fogott el, talán soha annyi finomságot nem sikerült visszaadnom, mint az akkor készült őszi tájképeken... A kukoricások már letörve, a fekete szántóföldeket néma, sárga és barna szárkúpok őrzik — a távoli szállások fehér falai ezüstösek és a fák koronája aranyba játszik... Csend van, végtelen csend a kifosztott mezőkön...

A képeken a tűz-színek lassú hamvadása...

Az utcán már villanyok égnek.

Valahonnan, talán a Dunáról, friss szél kerekedett és az esti város hirtelen fellélegzik a forró júliusi nap után...

ÉJJEL

Távoli ajtódorrenésre ébredek. A kisműterem falain fekete árnyékok libegnek, nyújtóznak, keringenek: a függő utcai lámpa részeg táncot jár és fénye nyugtalanul kutatja a szoba sötétebb zugait.

A balkon előtti fa megéled: rázkódik, libeg, susorog és lombjai között mintha fogvacogtató félelem bújt volna meg.

Váratlan szélroham: a porfelhő az utcán egy pillanatra mindent elföd.

Villámlás. Újra és egyre szaporábban.

Mennydörgés, mindinkább közeledve: az ablaküvegek remegnek.

Felkelek és a sötét kiállító-teremben át a nagyműterem felé indulok. Útközben becsukom az ablakot: hirtelen nagy esőcseppek hullanak a nyakamba.

Nyári zápor.

A gyér lámpák fényében egyre szélesebben pásztáz: ki-kihagy, de aztán újult erővel zuhog.

A nagyműteremben felcsavarom a villanyt és véletlenül a reflektort is.

A képek hirtelen életre kelnek.

A szoba megtelik színnel és fénnel.

A kísértés túl nagy: megfeledekzem az esőről, az újabb szélrohamról, a huzatról, a csapkodó ajtókról és ablakokról... A képeket nézem.

A képeket, amelyek megszűntek azok lenni: önvallomás mindegyik.

Alkotások, amelyekből kihallani az ember lélegzetvétélét.

Művek, amelyek Belőle nőttek ki...

Érzem jelenlétét, ha nincs is itt.

Testi valóságában is jelen van az éjjeli műteremben.

A képeiben Ő van jelen: aki úgy fest, mint Ő, annál nem is lehet másképp.

Mindig jelen kell lennie alkotásaiban.

Időtlen időkig.

Az eső zuhog.

Szerencsére nem befelé ver; az ablak alatti könyvespolcokon a könyvek szárazok.

Lassú mozdulattal becsukom a toronyszoba ablakait.

Éjfél lehet.

(1957)

Sárba fogva

Zákány Antal

Tilinkómat e
réveteg róma adta;
sípján rekedt
énekesmadár gubbaszt:
a lelkém búfelleg ül,
szárnyain ólom...
Csak néz, üresen, szenderül,
hiába biztatom,
hogyan szóljon!...

A tengert, lám,
sohasem láttam én még,
soha szélesebb horizontot!
Nagyobb teret, mint
amit átfog egy részeg „éljen”.
A sirályok énekét,
s az orkánok jaját
én nem hallottam.

A Nap lenyugszik,
a Nap feljön,
és mindig csak éj van: éjjel!
S én állok, itt,
e ragadós, fekete és sárga földön;
a kezemben korhadó bodzaág,
az ág, mely minden
dallamot megrontott.
Köröttem kiszántott kutya-
és macskacsontok:
e bárgyú táj korát hogy megítéljem...

Tengervizet sem láttam én,
üres pálinkásüvegben
mit a boldogok hazahoztak;
nem én a hegynek tejfehér

1956

onmát, mi nyugalomra szoktat, —
a tájat, a szörnyű jégmezőt,
mely a holt mammutot őrzi,
az erdőt, mely a Naptól is leég,
húnyó népet,
mely sohasem fog győzni,
s bús, ősi sírhelyét
volt rabszolgáknak és zsarnokoknak...

Tilinkómat e
síket, részeges róna adta;
sipján néma
énekesmadár gubbaszt:
a lelkén búfellel ül,
szárnyain ólom...
Csak néz, üresen, szenderül,
s hiába biztatom
hogy szóljon...

1967

...a pokolgép pedig az én fejem

Wolfgang Borchert

Omlett vagyok. Talán nem olyan izletes és zsiros, de éppen olyan sárgán és laposan fekszem betegségem fekete hangulatában, mint az omlett a sütőserpenyő feketeségében. A májam kemény futball, a fejem forró teásfazék. A többi testrészem a futball és a teásfazék között olyan gerjedt és duzzadt, mint a gyulladásoz vakbél.

Mellettem az asztalon kalapálnak — már néhány órája. Az asztalnál kilencven font ül a széken és kopácsol az asztalon lévő negyvenöt fonton. Az a negyvenöt font az asztalon — az én kövér, nehéz írógépem. Az a széken ülő kilencven font — az én könnyű cingár apám. Néhány órája örült ütemben csapkodja a gépet, s minden koppantása egy pokolgépen koppan, a pokolgép pedig az én fejem.

Kint azonban madarak és gépkocsik vannak, és szürke felhők, amik még ma este föltétlenül el akarnak jutni a mosodába, mert szennyesek, akár az árnyékszéki törülközők. Ám a madarak tudják, hogy a törülközők mögött az ég kék marad. A gépkocsik meg ugyancsak túlkölnék. A túlkölközök egészségesek. A madarak, törülközők és a túlkölközök dühösítenek, mert betegségem miatt nem tarthatok velük. Kip-kip-kop-kop...

De türelmes vagyok, akár egy egyházi szent, akinek a körmeit pörkölük, s aki angyali türelmével örömet akar szerezni az istennek. (Mit kellett az angyaloknak tenniük az emberekért? Hát még az istennek!).

Az apám súlya kilencven font, az írógépe pedig negyvenöt, de az öreg azt állítja, hogy őt felüdíti a gépelés. Tulajdonképpen csak attól fél, hogy föltápázkodom a sütőserpenyői feketeségemből és magam fogok hozzá a kopogáshoz. Tudja, hogy nem nyugodnék, s ezért órákhosszat játssza álmodásaimat a gépen — kilencven font a negyvenöt fonttal szemben. Micsoda helyzet!

De ő apám s fél, hogy a májam léghajóvá, a fejem pedig turbinává válik, és a rossz szellőztetés következtében mind a kettő széthasad. Ventillátort játszik hát az apám, hogy távortartsa a turbinát és a léghajót. Mert ki tudja? Talán egy szemüveges? Mit használ a szemüveg, ha nincs

mögötte semmi, csupán fölényes mosoly és könnyező krokodiluszem, mely nem bölcsességből néma, hanem ostobaságból. Mindig meg kell különböztetni ugyanis: bölcsességből ered-e a némaság vagy ostobaságból. Én inkább lemondok a szemüveges kapacitásokról — nem, a tanárok se tudnak semmit.

Az apám tudja, — tudja, hogy nem lenne nyugtom, s azt a dolgot a májjammal, mert apám —, s emiatt viaskodik a negyvenöt font fémmel.

Ekkor vitázni kezdünk. A kilencvenöt fontos száraz köhögés az omlettszínű teásfazékkal, az apám meg én.

Elbeszélésemben ugyanis azt írom, hogy egy macska csontjai sápkórosan csillannak ki a csatorna iszapjából. Egy macska csontjai? Nem, ezzel az apám nem egyezik. Fölveti a merész kérdést:

— Honnan tudod, hogy macskacsont az, ami abban a te csatornádban fekszik és sápkórosan csillogva elúzi az örökkévalóság hülyeségét?

Meglepődöm, de biztos vagyok a dolgomban:

— Hát tudom. Csak macskát fojtanak a csatornába.

Am a kilencven font nem egykönnyen hátrál meg:

— A csatornába belefojtanak, illetve belefulladások egyebek között: kutyák, verebek és szerelmes kamaszok. De kerülnek bele romlott halak, régi agancsok, megfojtott bankárok és kéjgyilkolt ringyók is. Persze macskák is. De nincs az az anatómia-tanár, — hiszen amúgy is mind rövidlátó —, aki a hídról meg tudná állapítani, hogy macska vagy ringyó csontjai kandikálnak-e ki az iszapból. A tanárok ugyanis szintén nem tudnak semmit, barátocskám.

Ohó! Az apámban költő bujkál, az apám fia pedig olcsó kibúvót keres:

— De tudom, macskacsont volt, pontosan tudom. Ha én azt írom, hogy macskának a csontja volt, hát akkor ha a fene fenét eszik is macskának a csontja volt, és kész. Akinek a macskacsont miatt nem tetszenek az elbeszéléseim, hát ne olvassa. Nem szorultam én ilyen szórszálhasogató olvasókra. Nem látod be, hogy macskacsont volt? Mi más lehetett?

Az asztal tulsó oldaláról szelíden:

— S ha most azt írnád: egy macska csontváza volt — csontváz?

Én meggyőződve, de nagyon panaszosan hozzáfűzöm:

— Nem bánom, legyen hát csontváz.

Az ajtóban egy magas, barna lány áll — nem, fénylő lány. Sötét szeme és sötét haja van, de több világosságot áraszt a fekete hangulatomba, mint a Nap.

Az apám szipákol egyet, és kimegy az édesanyámhoz a konyhába. Tudja, hogy egyébként léghajónagyságúra dagad a májjam. Szipákol és megy, bár tudja, hogy a konyha hideg és kényelmetlen. Megy mégis. Tudja, hogy nélkülözhetem sápadt holdfényét, amikor itt van a barna lány, aki olyan mint a napfény.

Édesanyámon egy parasztos boglárral összetűzött, ízléstelen vörös-kék sál van. Látom, hogy most a konyhában egy cigarettán osztozkodnak, és macskacsontot — csontvássá változtatva — újra a csatornába dobják. Ez a helyzet most a konyhában. Ezt mindenestre még pontosan láttam, nagyon is pontosan.

De aztán semmit se látok. Hogy is láthatnék?

A barna lány odavetette köpenyét egy székre és hozzám ült. Tizenkilenc évtől úgy felszökik az érverésem, mint a kismajom a pálmafára, s most a magasból rőtiszőrű kókuszdiókat dobál rám.

— A szívedtől ver úgy?

— Nem, a kókuszdióktól. Persze, hogy a szívemtől, mert te itt vagy, drága napfényem.

Elfelejtettem a konyhát, macskacsontot és kókuszdiót, s a napfényem-

nek meg kell engednie, hogy — a vakulás veszélye nélkül szótlanul bámuljam.

Meg akarta fogni az ütőeremet — azt akarta? —, de a majom elillant, s én erősen tartom a kezét.

Kint a törülközőket kifacsarták, a madarak és a gépkocsik pedig részben csüggedt-náthás, fölháborodott-pöffeszkedő hangokat hallatnak. Tőlem hetekig eshet az eső, mert ha mellettem ül a napfényem — sipcsontomon érzem a combját —, akkor majdnem makkegészséges vagyok. Mit törődöm én most a gépkocsikkal és a madarakkal!

Közben mindjárt észrevevesszük, egyes halkan ejtett szavakból, hogy nagyon birjuk egymást. Nem a szavaktól függ, hogy ezt észrevegyük.

— Csengett tegnap este a füled?

— Tegnap este? A te fülednek mindig csengenie kellene.

A majom — ejh, micsoda ereje van a kölyöknek! — fokozott erővel dobálja a kókuszdiókat. De nemcsak rám. Mert a fénylő barna lány egyszerre nyugtalanul néz engem. A nyakán remeg egy ici-pici darab kék ér.

Olyan okosak vagy ostobák — vagy meglepettek — vagyunk mind a ketten, hogy egyikünk se szólt semmit. Mit is mondanánk? Járd be a világ valamennyi könyvtárát, szedd össze a világ minden szerelmi regényét, nem találsz bennük egyetlen megközelítően okos mondatot sem, amit most, ebben a pillanatban elmondhatnál.

A konyak és a láz fölbátorít. Konyakom ugyan nincs, de lázam annál inkább. Vakmerővé válok.

Becsusztatom napfényem kezét az ingem alatt a szívemre:

— Hallod? Egy majom ül benne és kókuszdiókat dobál. Kókuszdiókat. Millió és millió jókora kókuszdiókat. Egyre többet és egyre sebesebben. Erzed?

Nagyon halkan ezt mondja:

— Ó, te — itt! Nálam is.

Aztán egyikünk se szól semmit. Mit is mondhatnánk még? A világ egyetlen tenoristájának se juthat a kókuszdióink után még valami jobb az eszébe.

Az apám azonban tudja, hogy a kókuszdiók pergőtüze megárthat a majomnak, ha közbe nem lép. Ezért bejön a konyhából — a régen elfelejtett macskacsonttal — és a gép mellé ül. Az apám, ő, és tudja, hogy két óra napozás untig elég egy betegnek. Az én jó, kedves napfényem is nyomban belátja ezt, sajnos.

A majom, a pálmájától alétan, boldogan lecsusszan.

Korom Tibor fordítása

Hideg neonfény

Saffer Pál

Késő este van már. A sugárúton, neonlámpák árnyékában, hazafelé megyek. Az üres trafik pultja mögött egy hervadó barna asszony ül és kibámul a neonárnyékba. Mert a neon nem világít, csak teleszórja az utcát fényárnyékkal, betakargatja vele a várost a szurokfekete égbolt perzselő hidege elől.

Az asszony ott benn nem is a neonfényre mered, hanem maga elé, a semmibe, ami lényegében mindegy; egyik is, másik is szétszóródik és meghatározatlan.

Bemennék hozzá, de a napi cigaretta-adagomat már reggel megvettem, és nincs nálam pénz. Az ember néha önmaga előtt is álnéven nevezi gondolatait. De talán nem is álnév ez!? Legegyszerűbb volna, ha kimondanám, hogy bemennék, de nincs rá jó okom.

Pedig be kellene menni hozzá, mert a kirakatablakon át láttam, hogy egyedül van. Az arcáról látom, hogy egyedül van. Szép, hervadó, kedves arca van az aszszonynak és egyedül van. Én is egyedül vagyok. Ő nem lát engem, mert künn vagyok, neonárnyék vagyok, és az semmi, meghatározatlan.

Odabenn negyvenes égő sápadozik és én nem tudok bemenni. Undorodom. Az étkező jut eszembe róla Lajos kollégával, aki szemben él velem, és a szeme evés közben a tányéromra dülled, mert a vacsora hatvan dinár, az ebéd kilencven, ami harminccal szorozva pontosan négyezeröttszáz, és az egésznek szörnyű savanyúkáposzta szaga van.

Ez is csak kifogás. A negyvenes égőnek itt jó dohányszaga van. Mégse merek bemenni. Ha bemennék, megszagolnám az égőt és azt találná hinni, hogy a második vagyok. Nem akarok második lenni.

A milicista ugyanis már reggel, nyitáskor itt járt. Ez a posztja a parktól a patikáig. Néhányszor huhogva összecsapta kesztyűs kezét, jelezve, hogy hideg van, aztán leült a pult előtti asztalka mellé, és élvezte a tegnapról ittmaradt meleget. Az asszony a tüzet élesztette a kis kályhában, és csak a

háta látszott ki a pult mögül. Bekormozta a kezét és fintorgott.

— Cudar hideg van — mondta a milicista.

— Az — válaszolta az asszony és vörös volt, amikor kiegyenesedett.

Vevők jöttek, azután elmentek.

— Megy a bolt? — szólt a milicista és levetette rámelegedett kesztyűit.

— Ilyenkor még csak az olcsóbbja megy — mondta az asszony. — Korán van még.

A milicista nem folytatta. Nézte az asszonyt. Negyven körül lehet — gondolta —, de jó, keményhúsú. A lelke is kemény lehet. Megedződött az egyedülletben. Talán beszélni kellene vele. A trafikot megtartanák. A gyerek se lenne baj; arra jár a pótlék.

A kabátújja alól kikandikált az ing. Visszagyúrte.

— Nem mosnak tisztességesen ezek a mosodában — morogta félhangosan, de úgy, hogy az asszony is hallja. Az nem szólt semmit, csak ült ölébe ejtett kézzel és nézett kifelé.

Ismét vevők jöttek. Odakünn derengeni kezdett. Az asszony egy régi képesújságot kapart elő a polc mélyéről és azt böngészgette.

— Némelyik ember nem bírja ki dohány nélkül — szólalt meg a milicista. — Valamikor én is cigarettáztam, de abbahagytam. Semmi bajom.

Az asszony ránézett és bölintott, azután megint az újságba mélyedt. A milicista lassan húzogatni kezdte a kesztyűjét, azután nehézkesen felállt.

— Megyek lassan — mondta. — Nemsokára jön a váltás.

— Magának is kell pihenni.

— Jó munkát — köszönt a milicista kesztyűs kezét a sapkája felé emelve.

— Isten vele — mondta az asszony. Tekintetével kikísérte a férfit, azután eloltotta a sárga negyvenes villanyégőt. Odakünn már megvirradt.

Be kellene menni hozzá, de nem bírok. Odabenn negyvenes égő sápadozik és olyan töle a trafik, mint a bútorozott szobám havi háromezerért, ahova az anyja nem engedi el a gyerekeket, nehogy rossz hire keljen a lánynak.

Pedig itt már elillantak a férfiszavak és illatok, csak egy szomorú, hervadó asszony tekintete öleli fel a negyvenes égő alatt a szobát. Mégse merek bemenni. Ha bemennék, bevinném a bútorozott szoba illatát és azt találná hinni, hogy a harmadik vagyok. Nem akarok harmadik lenni.

A katonatiszt ugyanis, amikor kifizette, mindjárt rá is gyújtott a drága cigarettára, és az asszonynak úgy tűnt, hogy csak miatta szív ilyen drága dohányt.

— Mi újság? — kérdezte bizalmasan a tiszt. Valamikor az asszony férjének katonabajtársa volt, és segített az özvegynek, hogy hozzájusson a trafikhoz.

— Semmi — felelte az asszony és kiszolgált egy vevőt.

— A gyerek hogy tanul?

— Elég jól. Csupa négyes volt félévben.

A tiszt nagy füstfelhőt fújt ki. Nézte az asszonyt, amint kiszolgált, és arra gondolt, hogy még egyszer fiatalos. Nem lehet több harmincöt évesnél. Az arca is egészen csinos, intelligens. Ideje lenne komolyan beszélgetni, hisz már több mint egy éve a dolognak.

— Hogy bírod így egyedül? — kérdezte.

— Mit csináljak? — vont vállat az asszony.

— Szórakoznod kellene. Színházba, moziba... — még valamit akart mondani, de elhallgatta, mert vevők jöttek.

Az asszony hosszan ránézett, és a tiszt egy kicsit elvörösödött. Mindketten egy valakire gondoltak. A vevők fizettek és elmentek.

— Ilyen a sors. Egyszer mi is sorrakerülünk — mondta a tiszt, és közben görcsösen igyekezett arra gondolni, hogyan festene ez az asszony a ma

esti operaelőadáson, amelyre két jegy már a zsebében lapult. De hiába erőlködött. Végül mégis csak arra gondolt, hogyan festene ez az asszony ma este az ágyban. Mondani akart valami jót az elhúnytról, de a gondolat nem hagyta nyugodni. Röstelkedett ezért és haragudott önmagára.

— No, csak bátran — mondta végül és idegesen eloltotta a félig szívott cigarettát. — Majd még beszélgetünk.

— Tudom — válaszolta az asszony és egy kicsit riadtan, kicsit bánatosan, kicsit simogatóan utána nézett, amikor kiment.

Be kellene menni hozzá. Látom az arcán, hogy egyedül van. A sugárút végén a híd fölött alacsonyan lóg a hold, mint egy óriásira felfújt, sápadt negyvenes égő. Késő van már és hideg. Az utcán már nincs senki. Én vagyok az utolsó.

Odabenn negyvenes égő sápadozik, olyan, mint a telihold kicsiben. Talán olyan hideg is van alatta, mint a hold alatt. Nem merek bemenni. Pedig, ha ketten volnánk benn, melegebb is lenne. Ketten, az asszony és az utolsó vevő. De nem akarok utolsó lenni és nem akarok vevő lenni.

A barátnő ugyanis úgy dél felé toppant be. Egyenesen a fodrásztól. A pultra könyökölt és az arca piros volt. Talán a hidegtől.

— Találkoztam vele délelőtt. Kérdezte, hogy határozta-e már.

Az asszony fáradtan, szinte nyomorodottan ült a pult mögötti széken és a fejét rázta.

— Tízezer dinárt fizet. Mérnök — mondta a barátnő.

— Nincs helyem. Hova rakjam?

— Kivihetsz egy ágyat az előszobába, azzal is megelégszik — mondta a barátnő.

— Nem választom szét az ágyat — rázta a fejét az asszony.

— Hát akkor ne válaszsd szét... úgy is lehet. Kinek mi köze hozzá...

Vevő jött és az asszony lesütötte a szemét. A barátnő ráhasalt a pultra, otthonosan kivett a halomból egy cigarettát és rágyújtott.

A vevő fizetett és becsukta maga mögött az ajtót.

Késő van. A hold már nem lóg. Ránehezedett a hídra és a vastraverz benyomta az oldalát. Talán vissza kellene menni. A gazdasszony most már úgyszólván jelentőségteljesen átköhint a meleg szobából a hidegbe, mikor hazamegyek. Reggel pedig a főnököm fejcsóválva, simogató hangon megkérdezi majd, hogy az isten szerelmére, miért nem vigyázok jobban az egészségemre.

Azután tíz órakor aláírásra viszi a postát az igazgatóhoz és elmondja neki, hogy ezt a társadalmi problémát a vállalatban meg kell oldani, mert én ma megint vörös szemekkel jöttem munkára és használhatatlan vagyok.

És senki se veszi figyelembe, hogy ma este, amikor hazafelé mentem, egy hervadó barna asszony ült egyedül a trafikban a negyvenes égő alatt, hogy én is egyedül voltam a neonárnyékok sugárútján és hirtelen fallá nőttek közénk az emberek.

Senki senkit nem hall. Senki senkit nem lát.

Mégis csak vissza kellene menni. Le kellene dönteni a falat. Akkor látna engem és hallaná a hangomat és nem tévesztene össze senkivel. Csak tudnám, hogyan kell ledönteni a falat...

Megkérdezném tőle, hogy szokott-e sírni, amikor egyedül marad és eloltja a lámpát.

Ballada a rádióról

Janez Menart

*Zárd el! Bármerre jár a túje,
bármelyik állomást fogod,
csak vad tréfa harsan belőle;
rendszerint lódit, vagy locsog.*

*Hallgasd csak! Kint eső szitálgat,
gyűlik a fű közt s tova szalad.
És ott... gunnyaszt néhány madárka,
egy meg fészkéhez gyűjti a sarat.*

Katona-ló

Janez Menart

*Csupa rettegés. Bőrén megannyi folt.
Csapzott, sovány, a lába roskatag.
Senki kedveskedően rá nem tapsikol,
takarodója verés és szitkozó szavak.*

*Egész nap hajtják. Vonszolja napjait.
Meggebed, s okát sem kérdi. Hallgat
Elég, ha néha lopva alhatik,
s ha jut jászlába kevéske abrak.*

*Az esztendőik így roppantgatják a hátát,
fáradt gebe már, rég el van nyúve.
Egyszer zablástól a háborúba rántják
és a hazájáért harap majd a fűbe.*

*Ki bánja, hogy nem lesz se gödre, se sírja.
Senkiséem nyúl érte, lassan ott is rohad.
A hadijelentésben ott áll majd beírva:
„...vesztettünk mintegy ezerötszáz lovat...”*

Újságszelet a „Vénusz”-ból

Janez Menart

*Éj. Fedezék. Roham előtt.
Borostás arcok. Mécs ég.
A sziklafalról kihívón méz rájuk
egy meztelen szépség.*

*Olykor valamelyik szórakozottan,
üresen reámered,
mosoly fut arcán, feje lehorgad,
s nyelvén forgat egy nevet.*

*Egy panaszos hang szólítja...
Menne feléje. De hogyan...
A mécs halotti maszkokat rajzol.
A levágóban ott lóg a roham.*

Fénykép

Janez Menart

*Távol már a front. A lövészárokban
fakó fénykép hever:
hízogón simul anyjához
egy fiútos kis gyerek;*

az sugárzón nézi, nézi,
és fiára nevet. — —
Nem látja az alvadt vért
a lövészárkok felett.

Az elveszett gyermek

Janez Menart

1956

Megtorpantam a mészárszék előtt:
a szép hentesné, könnyéig vérbe,
épp egy kis borjú szívét metélte
és csapott hozzá csontot és velőt.

Kint ácsorogtak nők és gyermekek
s a hosszú sor lomhán közelített.
A borjúból mindegyik iméretett,
s kérték hozzá szeletnyi szívét.

És aztán, mint ahogy becsoszogtak előbb,
egy réveteg „adió“-val elköszöntek.
S én, mint akit egy bús tragédia tört meg,
csak álltam ott a mészárszék előtt.

Csak álltam, mint az elveszített gyermek,
meredten néztem a hentesné kezét:
Lám, a szív is, ha egyszer szét-
metszik, csak hús, mit nyomatéknak vetnek.

Elesett szabadharcos

Janez Menart

A töltés alatt, sötét cserjésben,
hová egy szerelvényt lesiklatott,
egy hétig fektüdt ott lent a sárban
gerinclövésrel az ifjú halott.

Bomló arc, bomló kezek.
Legyekkel rajzik a háta.
Markában fegyver. Kemény agyán
harminckét rovátka.

Vasárnapdélután

Janez Menart

Harmonika. A távolból nyekereg.
„Hans, du bist“... A valcer mesél.
A porlepte úton tova pereg
egy álmodón lehullt levél.

Süngönykaró árnyéka pihen
az átizzott falra hullva.
Rúgja a bőrt amott a sínen
egy csapat dévaj fiúcska.

Az ó hangok majd elcsitulnak,
és elfonnyad egyszer az a levél;
a fiúcskák férfitvé nyúlnak...
Ablakban könnyökölnék. Hajuk fehér.

Harmonika. A távolból nyekereg.
„Hans, du bist“... A valcer mesél.
A porlepte úton tova pereg
egy álmodón lehullt levél.

Fehér Ferenc fordításai

1938

Utcasarkon, ha hátranézőnk

Major Nándor

Ma este, hazafelémenet, egy korosabb asszony jött velem szemben, kisgyereket vezetett s én nem tudtam elgondolni, hogy kié lehet a gyerek. Abban a kis utcácskában találkoztunk, melyben már nem érhet meglepetés, amióta egy felső emelet egyik nyitott ablakában, a valószínűleg lyukas, kék és bordó fazekakba ültetett muskátlik napot virágoztak (az utca közepén álltam s a nyitott ablakon át ott, ahol mennyezetet vagy háztetőt kellett volna látnom, kék eget és izzó napot láttam a muskátlik hegyén); amióta az egyik ház tetején egymást kergető férfit és nőt láttam, amint a kémény mögé bújva felszedett cserepekkel bombázták egymást a bámész lakótársak nagy ricsaja és szurkolása közepette (amikor aztán megjelentek a tűzoltók, hogy leszedjék őket a tetőről, egymást segítve menekültek a padlásra, onnan pedig a szobájukba, bezárkóztak és gondolatnyi neszt se hallattak); amióta hetenként egy-egy döglött macskát látok az utcában, amivel aztán unalomig játszadoznak a gyerekek (tán ide járnak a város összes macskái megdögleni); amióta egy hajnalon az asszonyok, lányok, legények, férfiak közömbös csapata vidáman szedte le a foltozósusztert, aki cégtáblájára akasztotta fel magát (s bár a cégtáblát gyakran lefújta a szél, most nem szakadt le az öreg alatt); — ebben az utcában már nem érhet meglepetés, az ímént is egykedvűen és bölcs megértéssel mentem el a kapualjban üzekező gyerekek mellett. Nem lepődtem meg, hogy találkoztam az asszonnyal, akit kilenc éve nem láttam, bár csupán három utcával lakom aríébb, s még azon sem lepődtem meg, hogy nem ismert meg, s hogy nem is köszöntem neki. A gyerekről azonban nem tudtam elgondolni, hogy kié, s ez zavarba hozott.

Ma este az utcák, s ez a kis köz is, szokatlanul népes, lármás, s a szokottnál is kevesebbett törődnek egymással a járókelők. Már az állomásnál is észrevettem ezt, amint leszálltam a vonatról. Igen, szilvesztereste van, állapítottam meg, s mindjárt eszembe ötlött, hogy hosszú évek óta ez lesz az első szilveszterestém, amit otthon töltök.

Már tegnap is hazajöttem volna az egyhetes hivatalos útról, mert elvé-

gezttem, amit rábízott a főnököm, de nem sikerült megtakarítanom elég pénzt, hát ott maradtam mára is. Veszek majd a fiamnak egy helikoptert.

— Apa, vegyél nekem egy telikoffert — mondogatja a fiam már egy esztendeje, s én mindig megállapítom, jó fantáziája van a gyerekeknek, én csak ólomkatonákat kívántam, meg tankokat, az ízléssel mindig baj volt, ez a gyerek még sokra viheti.

Amikor az asszony elhaladt mellettem a gyerekekkel, akiről nem tudtam elgondolni, hogy kié lehet, megálltam, s utánafordultam. Az asszony nem érdekelt, hiszen már jócskán koros, és a gyerek se érdekelt, hiszen el sem tudtam gondolni róla, hogy kié lehet, s különben is, már messze, a sarok felé totyogtak szép kimerően, szótlánul, s a sötét utcácskában legfeljebb körvonalait láthattam. Visszafele fordulásom alighanem annak a másik szilveszterestének szólt, amelyet utolszor töltöttem a lakásomon otthon. Kilenc évvel ezelőtt volt az, s én önkéntelenül visszafele fordultam, mert az ember maga mögött keresi azt, amit elhagyott, ami elmúlt.

De Viola nem állt elém.

A sarkig elláttam ugyan, ahol épp most fordult el az asszony a gyerekekkel (mindenféle emberek

nyüzsögtek, s volt aki duruzsolt, kuncogott, dörmögött, kiabált, kacagott, sőt, olyan is, aki bömbölt), Viola azonban nem állt elém, bár alighanem azért fordultam hátra az előbb, hogy elém álljon. Elláttam a sarokig, ott azonban utamat állta az az ormótlan, szürke ház, melyben kilenc évvel ezelőtt otthonra találtam, s melyből most Violának is ki kellene lépnie, ha kívánságom szerint igazodna.

De sohasem igazodott a kívánságom szerint.

Az úttest közepén állva néztem az utca végén morcoskodó, ködös félhomályba burkolózó szürke házat. E pillanatban nyílt a kapuja és én beléptem rajta, dohos folyosón mentem végig, majd a szűk, kopogó, téglázott udvaron, s ott hátul benyitottam egy ajtón. Két egymás mellett lévő szoba szélességében húzódó folyosószzerű, téglás előszobában voltam. Fény csak az udvarra nyíló üvegajtón szűrődik be, melyen az imént léptem be. Szemben egy ajtó, ablak, mögötte szoba, melybe soha be nem lépek. Végigmegyek a folyosón s a belső szobába nyitok. Pelyhesállú, tuskóshajú gyerek vagyok, hónom

alatt a táska, ledobom. A villany mindig ég, mert csak a homályban fürdő előszobára nyílik, üvegajtó. Ledobom a táskám, az ágyra dőlök, pokrócot teríték magamra s könyvet veszek a kezembe. A szobában három ágy és semmi más. Más nem is fér bele. A három ágyon három fiú. (Az ágyban meleg van). Én vagyok a harmadik. (Én vagyok a kicsi). És amikor megjelent az előszobában Viola, a komák fintorgatták az orrukat, legyintettek egyet, s azt mondták, hogy semmi és a fal felé fordultak. Én voltam a legkisebb. Én is a fal felé fordultam. Semmi.

Az első éjjel leszakadt az ágyam. Vasból volt, madzaggal kötöttem meg másnap délután, amikor hazaértem. Elsőnek érkeztem hármunk közül. Manillával kötöttem meg, s azután az ágyra ugrottam, kipróbáltam. Fölpillantottam. Viola az ablakban állt.

— *Te jól kezded, — mondta fürkészsze és szinte ragyogott.*

Bólintottam. »... Semmi. Én voltam a legkisebb. Én is a fal felé fordultam.«

— *Hány éves vagy?* — *kérdezte Viola méginkább fürkészsze.*

— *Tizenhét — mondtam.*

— *Én tizenhat.*

— *Taknyos vagy még.*

— *Miért?* *Te jaj de felnőtt vagy, — mondta meglepődve.*

— *Nekem elismertek öt hónap katonai szolgálatot.*

— *Hol?*

— *A helyőrségen. Írásom van róla.*

— *Partizán voltál?*

— *Az.*

— *Tán kommunista vagy?*

— *Az.*

Viola elhúzta a száját, én pedig még egy csomót kötöttem a madzagra, na, most jól beadtam neki, mehet. »A komák fintorgatták az orrukat, legyintettek egyet, az semmi. Én voltam a legkisebb.« Hát csak eredj. Ahh, semmi.

Oda se néztem, amikor Viola szótlanul elment.

Egykedvűen peregetek hát a napok, »húzd magadra, Öcsi, a pokrócot és aludj« — mondogatta két társam s a falnak fordultak. Ők már megszokták. Nyugodtálmú legénvek voltak, bár sokkal idősebbek nálam. És már az első napon fintorgatták az orrukat, amikor szemügyre vették Violát, amíg mosdott az ablakunk alatt. Azután is minden reggel odajött mosdani, s én minden reggel felkönyököltem az ágyban. A komák ezt nem látták. Viola se, akinek én már a második napon elakartam venni a kedvét, s harmadik napon, nagy megrökönyödésemre, agitálni kezdett engem hazafias munkára, s ekkor elvörösödtem, nem vettem tudomást óróla, s a nyirkos szobában éppúgy múltak a nyirkos őszi napok, mint azelőtt is a hónapok más nyirkos szobákban, dolgoztunk és aludtunk, tanultunk és átaludtuk a reggelit és a vacsorát, mert az ágy alatt a kofferban csak kenyérdarabok és üres zsírosbögrék voltak; hangoskodó, vastapsos konferenciákra jártunk és hazafias romtakarításra, a kabátunkat azért gyakran vékonynak találtuk és rohantunk haza, és hajnaltól vakulásig hallgattuk a szomszéd szobából átbömbölő rádiót, és mitse tehattünk ellene. Nem is akartunk. Megszoktuk már, hozzátartozott az életünkhöz, mint a...

Viola mindig az ablakom alatt mosdott, a lábát is ott mosta, a székre-tett laborban, s egy hónap múlva azt mondta:

— Te egy fakir alak vagy.

— Miért? — kérdeztem oknyomozóan.

— Téged egyáltalán nem érdekelnek a nők?

— Engem?

— Téged.

— De. Most is van egy.

— Ki?

— Nem tudom. Nem tudom, kicsoda.

— Hát ez meg mi?

— Nem tudom, kicsoda. A ti iskolátokba jár.

— A mienkbe? — mosolyodott el Viola.

— A tietekbe.

— Ki az?

— Nem tudom. Majd megmutatom.

— Ugye? — húzta fel a szemét Viola. — Nagyon érdekel az a lány? kérdezte csillogva.

— Cirka harminc százaléknyt — mondtam, mert akkor csupa számból állt az életem (évet vesztve is otthagytam a gimnáziumot, hazafias kötelességemnek éreztem átiratkozni a szakiskolába, mert akkor úgy kívánta a terv és a haza ügye), s másnap Viola zavart keltett a számjegyeim között. Az iskolából hazatérve minden füzetemből milliom helyről villogott rám: 30%=? s a kérdőjelek, minél többhelyütt fedeztem fel őket, egyre idegesebben táncoltak, s pár nap múlva, az ágyban heverészve a hámlott falra néztem s onnan is csak az a jel kiáltott rám követelőzőn: 30%=?

Mellettem rekedten és eszelősen csikordult egy kapu, majd egy medve-járású fiú becsapta, hogy csak úgy rengett, s kezét zsebébe dugva imbolygott el mellettem, elszántan füttyürészve »a jövőben sejtethed, ahogy lesz, úgy lesz... bárhogy lesz, úgy lesz...« S ekkor, ott az úttest közepén állva észrevettem, hogy sűrű köd lepte el a várost és már szinte el is takarta előlem az utca végén morcoskodó házat, rekedten csikorgott a kapu és én kiléptem rajta, s mert egy ideig — öntudatlanul is — lassan andalogtam, hogy beérjem magam, unottan néztem a járókelőket és köszöntöttem néhányukat,

akkor este, szilvesztereste, amikor a komák már nagyban készülődtek, a folyosón közöltem Violával, hogy megtudtam, a 30%-ot Bebának hívják, de mindez nem fontos, mert úgysem érek rá, hiszen sok feladat vár még rám

egyikük meg is szólított, hova megyek, haza megyek, mondtam, és te? kérdeztem közömbösen, ó, ma este jó kis cécót csapunk, mondta, egy nőt vitt magával, s ekkor én egészen váratlanul megszaporoztam lépteimet, s több ismerőssel nem is találkoztam.

Az utcáról időnként behallatszott egy-egy mulató céltalan ordítása, a szomszéd szobában már lecsavarták a rádiót, a csend teljes, csak én vagyok ébren az egész házban, ülök az ágyon, rámterítve a pokróc, Shakespeare Coriolanus-át olvasom, mert nekünk mindent jól kell

tudnunk és ismernünk, én ezt jól tudom és most Shakespeareat olvasok, amikor egészen halkán és váratlanul nyílik az ajtó és megjelenik Viola, tizenegy óra.

— Pofi be, anya alszik — mondta, s ezt én nagyon jól tudtam, mert az ágyamat és az anyja ágyát csak egy rozoga zárt ajtó választotta el; Viola megállt a szoba közepén s megkérdezte:

— Te mit csinálsz?

— Olvasok, — s ismét a könyvre vetettem tekintetem, és föl se tekintetem aztán, majd egyszercsak, nem tudom mikor, Viola is választott egy könyvet a kofferon lévőek közül, mellémült az ágyra, magaráhúzta a pokróc egyik végét s olvastunk, olvastunk, egyre olvastunk, tökéletes volt a csend, egy szót se váltottunk, s múltak az órák, mignem reggel háromkor ugyancsak nesztelenül és váratlanul nyílt az ajtó és hálóingben, álmosan megjelent Viola anyja, akkor pislantottunk fel.

— Hát te mit csinálsz itt? — kérdezte.

— Olvasunk, — válaszolta Viola és ismét a könyvbe merültünk irgalmatlanul.

— Gyere aludni, — szólt az anyja.

— Jó, — mondta Viola, aztán az anyja állt még egy ideig tanácstalanul, majd szó nélkül elment, mi meg olvastunk még reggel ötig, amikor is ittasan hazajöttek a komák és elgagyogták, hogy új esztendő van, akkor mindenki boldog újévet kívánt, mindenkivel kezetrázott és mindannyian elmentünk aludni, Viola is.

Hazafelémenet már csak egyszer álltam meg: félreálltam annak a egyes társaságnak az útjából, amely máris a papírból készült szilveszteri süveget viselte. Kilenc éve töltöttem utolszor a lakásomon a szilvesztert, s ma lesz, hosszú évek után az első, amit ismét otthon töltök. És éppen ma este találkoztam az asszonnyal, aki anyja is, de nagyanyja is lehet a gyerekeknek, akit vezetett, és szerencse, hogy van ez a kis utca, melyben már semmin sem lepődöm meg. Megállapítom, hogy az utcában alig pislognak a villanykörtek, a köd részegen terül el a járdákon és az évek múlnak, peregnek, élünk: dolgozunk, alszunk és emésztünk, az évek elfutnak feletünk és felejtünk, de néha egybefutnak utaink, s figyelmeztetően, dárdásan ugranak elébünk emlékeink közül az együvé tartozók s tompán villognak előttünk, míg be nem fordulunk az utcasarkon, a kapun, lakásunk ajtaján, hogy akkor helyet adjanak másnak, s nyugton hagyjanak bennünket a következő útkereszteződésig, egy évre, tízre, vagy csak egy hétre.

Befordultam a házba, végigmentem az udvaron és beléptem lakásom ajtaján.

— Szervusztok, szervusztok, á, anya elhozta a fiunkat? — kérdeztem s a fiam hozzámszaladt, felemeltem.

— Apa, vettél nekem telikoffert?

— Szervusz. Tegnap vártalak. Azt hittem, tegnap jössz. — Mellettem állt a feleségem, közöttünk a gyerek; egy hét elmúltával mindig nagyon kívánom látni a feleségem, ilyenkor ő mindig csak áll és sokáig néz mozdatlanul, én meg mindenről fecsegek, nem vagyok fáradt, nem fáztam meg, igen, igen, rendesen étkeztem. Aztán körülményesen vetem a kabátom, sapkám, cipőm s ő áll és néz.

— Na, leteszlek, fiam.

— Elhoztam, ahogy írtátok. Ő is nagyon akart már jönni —, mondta anyám.

— Írtuk? Nem vettem, fiam, semmit.

— Tegnapra vártalak, — mondja a feleségem, míg leteszem a gyere-
kem.

— Na nézd csak, ő is akart jönni?

— Mért nem vettél nekem, apa, telikoffert?

— Tegnap kellett volna jönnöm. De még dolgom akadt, — mondom.

Levetem a nagykabátom és viszem az ajtó felé, keresem a fogast, abban a szobában nem volt szekrény, csak egy fogas búsult az ajtó mellett, a falon, s azon lógott hármunk minden ruhája.

— Mit keresel? Várj, majd beteszem a szekrénybe — mondta a feleségem és kivette a kezemből a nagykabátot.

A lány, aki a folyosószerű, téglás előszobában lakott albérletben, s ágya a folyosó tulsó végében, a másik szoba előtt állt, Violával az ablakom alá cipelte az ágját.

— Hát ez mi? — kérdeztem.

— Semmi, — szólt legyintve és csillogva Viola —, az éjjel itt alszunk.

— Ki?

— Mi — és a lány felé intett.

— Miért?

— Megjött anya haverja.

— És?

— Akkor én mindig kinn alszom.

— Én meg mindig nyitva tartom az ablakot!

Viola lebiggyeszti a száját. Hahaha. — No és?

— Vacsoráztatok már? — kérdem és az asztalhoz ülök.

— Te mindig mindent csak ígégetsz, apa.

— Volt-e sok baj a gyerekekkel az úton? — kérdem anyát.

— Vacsoráztunk. Mindjárt hozok neked is.

— Volt baj veled elég. Rengeteg nép utazik. Nagyon tele voltak a vonatok...

— Képzeld, anya hozott egy csirkét.

Felettünk a padláson léptek. Végigfut a tekintetem a deszkával elrekesztett nagylétrán, a padlásfeljáraton, amely e szobául használt kamrából nyílik, mindig mászkálnak, ő, elrontott délutánok és esték, a létra alatt a heverőnk és felettem asszonyok járkálnak le-föl a bedeszkázott nagylétrán, jéghideg ez a gyékénnyel borított téglás kamra, reggelenként összefagyva megyünk mindketten az irodába, a feleségem mindig náthás, az ágyban is zsebkendőt tart, csak addig van itt meleg, míg ég a tűz, a gyerekek itt megfagyna. Falun van az öregeknél és szombatoként felváltva utazunk haza a feleségemmel a gyerekekhez.

— Maga épp szilveszterkor mos? eredjen a pintyibe, mért nem mosott előbb?!

— Apa, te mindig mindent csak ígégetsz.

— Azt hiszi, tán, hogy külön tyeffem van rá szilveszterkor mosni?!

Nem értem rá előbb!

Csapódik a padlásajtó.

Sötét és csend, ma sokszor csapódik az ajtó, a szomszéd szobában léptek, majd az előszobában nyílik az ajtó, egy labor csörömpöl az udvaron, ismét csapódik az ajtó, a komák nyugodt álmúak, a lányok kuncognak,

egymás mellett fekszünk, közöttünk a nyitott ablak, a párkányra teszem a kezem, a párkányon Viola keze, ezen az éjjelen nem aludtam, ezen az éjjelen nem aludt Viola, már virradt, és mig fogtuk egymás kezét, én az ablakon belül, ő az ablakon kívül, ezen az éjjelen nem aludtam.

Másnap vért hányt Viola, másnap volt az? a komák jelentősen összenéztek, békésálmú fickók voltak, és azon az éjjelen ismét nem aludtam, vékony gyerek vagyok, rosszul táplálkozom, a ruháim is vékonykák, az embernek feladatai is vannak, mindig hajlamos voltam tébécére, de nagy csend van ma éjszaka, nemsokára virrad, reggel elköltözöm.

Reggel elköltöztem.

Nagy kosár fagyos, tarka ruhával jött az asszony, süket csendben kopogtak a léptei, közömbösen tipeggett végig a szobánkon, feleségem szótlánul csukta be utána az ajtót, a feleségem soha egy mukkot se szól, bárki is jöjjön vagy menjen, a fiam a térdemet veri.

— Apa, mikor esik majd a hó?

— Akkor holnap eszünk jó csirkepaprikást — mondom halkán és szelek egy karéj kenyeret.

— Apa, te tudsz majd nekem hóembert csinálni?

— Hoztam volna én még, de most mind tojnak, sajnálom levágni őket.

— Azt nem lehet. Paprikásnak már öreg. Nagyon ennék már jó tyúk-húslevest.

— Tudok, fiam, majd csinálók neked. Sárgarépa lesz az orra.

— Nem öreg az még, lehet abból paprikást főzni, egy éves csak.

— Akkorát csinálunk majd, apa, mint egy ház!

Messziről felismertem. Karcsú volt és mégis teltidomú. Mosolyogva közeledett.

— Szervusz, téged is lehet látni?

— Szervusz Viola.

— Nem is láttalak, amióta elköltöztél. Négy éve? Öt? Hogy vagy?

— Téged nem is kell kérdezni. Kivirultál — mosolyogtam. Megérkezett a villamosom, siettem az akkori menyasszonyomhoz.

— Felfedezted? Hol dolgozol?

— Hivatalnokoskodom. Kalkulálok.

— Nem a szakmádban dolgozol? Hogyhogy?

— Sokan vagyunk. Szuperprodukción.

— És jól megy?

— Hogyne. A villamosom! Ne haragudj, most nagyon sietek. Találkozhatnánk...

A villamos elrobogott velem.

— No, meséljete, mi történt a napokban?

— Apa, mikor esik a hó?

— Semmi.

— Hogy van apa odahaza?

— Öregapám csinált nekem szánkót, te nem is láttad, apa.

— Ugye? Na jól van, de nem tudom, mikor esik a hó, fiam.

— Jól megvan, csak a háta fáj neki.

Kánikula. Pihegő, tertyedt kánikula. A vasúti sörözőben az ajtónál állok. Nézelődöm. Hiszen az ott Viola, abban a nagy társaságban! Még mindig úgy csillog, amikor mosolyog. Mennyi ideje is? Hét év alatt csak egyszer találkoztunk. Ott a villamosnál. Na, most idenéz. Bólintok. Hát nem lát? De hiszen ide néz. Bólintok. Bólintok, bólintok, bólintok. Nem ismert meg. Félrefordult. Nem ismert meg?

Nem.

— Mondja anya, hogy apa nem akar az orvoshoz menni, pedig már régóta köhög — szólal meg a feleségem.

— Mikor hoztok már le engemet is ide lakni, apa?

— Köhög? — kérdeztem.

— Mondtam anyának, hogy ki kell hozzá hivatni az orvost. Akkor nem kerülhetné el.

— Köhög? — kérdeztem egykedvűen.

— Az ám, de ki meri csak úgy kihívni az orvost, ha ő nem egyezett bele?

— Köhög? — kérdeztem és még mindig az ablakot néztem.

— Apa, nem hallod, mit kérdek?

— Az ám? miért nincs itt nálunk valamilyen virág? — kérdeztem idegenkedve hordva végig a tekintetem.

— Virág? — kérdezte a feleségem és a homlokáig futott a szemöldöke?

— Virág — mondtam határozottan.

Feleségem visszatette az asztalra a tányért, amit a kezében tartott, hozzám jött, leguggolt és átkarolta a lábam.

— Nagyon kifáradtál? — kérdezte. — Feküdj le pihenni egy kicsit. Nagyon fáradtnak látszol — gyengéden magához ölelte a lábam és aggódva pillantott rám.

Akkor hirtelen vörös karikák keltek táncra a szemem előtt, bár ugyanakkor éreztem, soha még élesebben nem láttam, gondolataim soha még tisztábbak, világosabbak és metszőbbek nem voltak, s hirtelen elhúztam a kezem a feleségemtől.

— Nem vagyok fáradt. Egy kicsikét se. Csak körülnéztem és láttam, hogy itt valami nagyon hiányzik. Mondjuk, viola. A violát mindig szerettem.

Akkor a feleségem szó nélkül felkelt és megvetette a heverőt, a fiam rámmászott és verte a mellem, »apa, mikor veszel már végre nekem egy tűzhányó tankot?« kérdezte elszántan, s akkor zúgni kezdett a fejem, de mégis tisztán hallottam, amint feleségem halkán azt mondja: »mi van veled? észre se vetted soha a nyáron, ha virágot vettem«, a fiam ekkor szemtelenkedni kezdett és a fületem cibálta, feleségem pedig hozzám jött és átkarolt:

— Gyere, bogaram, pihenj le egy kicsit, meglátod jobban érzed majd magad.

— De kérlek... — néztem rá és elhallgattam, mert láttam, céltalan magyarázkodnom. — Hiszen én csak úgy említettem a violát — próbálkoztam mégis, és feleségem megértően bólogott rá:

— Úgy van, bogaram, veszünk majd egy cserép violát — és húzta le a cipőmet, a fiam utánam mászott a heverőre, akkor édesanyám hangosan elnevette magát az asztal túlsó végén:

— Hahaha, beszéltek bolondokat! Violát nem lehet tartani!

— De én a violát szeretem, — tettem még egy kísérletet, a feleségem azonban megsímogatta az arcom és biztatóan, komolyan, értelmes tekintettel mosolygott rám és halkán, megnyugtatóan mondta:

— De violát nem lehet tartani, fiam. Az nem arra való! Majd veszünk egy szép fikuszt. Majd én kiválasztok neked egy szép fikuszt, jó?

— Apa, te már sose akarsz vonatocskát játszani velem? — rángatta lábamat a fiam.

— Igen, fikuszt, — mondtam egészen halkán, megadóan. — Csak vi-rág legyen... arról van szó — mondtam, s ekkor feleségem elégedetten, örömmel, aprócskákat bólogatott, közben nézett, nézett, és gyengéden be-takart.

— Csak pihenj, pihenj, bogaram — mondta a feleségem. — Anya, ve-zesse csak el innen a gyereket, — fordult anyámhoz, s én, bár egy kicsit se éreztem fáradtnak magamat, szép nyugodtan feküdtem a heverőn, a feleségem a kezemet fogta.

Anya odajött a gyerekért, kézenfogta és elvezette. Éppen úgy vezette, mint az a másik asszony ott az utcán azt a másik gyereket, akiről nem tudtam elgondolni, hogy kié lehet.

Ősz

Gulyás József

(...Két hétig feküdtem otthon.)

Jöttem a szálas országúton
és hittem, hogy amott az útmente zöldell,
táncol és nevetősebb,
mert, emberek, még nincs ősz...

Tudtam, én százszor, milliószor tudtam...

...És megtorpantam itt a Kőhídsornál —
hisz ez az ősz,
(hát én nem jól hittem)
hisz ez az ősz,
(hát én nem jól tudtam)
az út kétoldalt megöregedett és sárgás
haja hull, hull:
egy kislány szétfűjt, érettarci
nyárfaleveleket kapkod,
csokorba rakja —
nem virágok, de ő nem tudja, mért nem.
Lehet, tán én sem tudnám,
ha nem volnék huszonegyéves...

Mindenki szedett egy kicsit a levelekből,
s míg befelé vitte: ősz lett

a két kezében...

Az este ahogy ajtót nyitottam, megdöbentem:
ott volt nálunk —
a szobában némán ott ült,
az emberekben halkán ott ült,
ott volt a levesemben,

1969

ott volt a kenyerebben,
ott volt a kabátomban...

S az arcom, tarackos, ugarolt, vetéstelen arcom
föl sem emeltem...

*

Öcsém tegnap éjfélkörül részegen jött haza
az ekonómiáról —
érdekes: anyám nem szűtta...
Akkor sokáig nem tudtam elaludni,
gondoltam:
nagyon „szép“ ez az élet...
(köszönöm)
Valaki cipőt ígért
nem olyan régen
s milyen jó lesz az ősz miatt, a tél miatt...

Bent gyökér-mélyen, érzem,
a szorítás enged —
még most zsibbadt és fázik a lábam —
(de a hátam jobban fázik,
de a szemem jobban fázik,
de a szívem jobban fázik,
de a zsebem jobban fázik,
de a holnapom jobban fázik...)

*

Ha egy gubacs lehull,
többem utánakapnak. Mifelénk így van.

Valaki összeroskadt,
utána alig nyúl kéz. Mifelénk így van.
S ha elmegy,
hogya örökre elköszön e tájtól —
jó neki:
nem fog fájni,
nem viszik katonának:
nem álmodik se lángözönről, se vérözönről...
mégis — féltem,
bár öreg vagyok,
bár nagyon-nagyon öreg vagyok...

*

Hat évig beteges voltam,
Azóta egyre várok,
most itt a postasarkon állok és kikiáltom:
nem vagyok jobban —
(már szép sem vagyok,
már rossz sem vagyok,
már gyerek sem vagyok,
már beszédes sem vagyok,
már bolondos sem vagyok...)

Most ősz van.
S bocsássanak meg egymásnak az emberek...

Két szolga

Németh István

Mátyás bácsi már régen bent volt a hivatalban; a nagy ablak előtt állt és nézte az ébredő várost. Kint esett az eső és fényesre mosta az aszfaltot. Olykor egy-egy erősebb szélroham az ablaküvegre sodorta a hulló esőt. Ilyenkor, míg le nem folyt róla a víz, nem lehetett rajta rendszeren kilátni.

— Eseget! — mondta hangosan, a többit magában gondolta: Még mikor jöttem befelé, csillagos volt az ég és olyan éles, hideg szél fújt, az ember nem is gondolta volna, hogy mire megvirrad, itt lesz az eső...

— De csak hagy esegessen — tette hozzá megint hangosan.

Hajnali négykor már botorkált felfelé az öreg városháza kopott lépcsőin, mert mire jönnek a tisztviselő urak, mind a negyvenkét kályhában égni kell a tűznek. Az pedig nem kis munka, negyvenkét kályhába begyújtani, s jól megrakni szénnel.

Nagyon levert hangulatban volt Mátyás bácsi. Hajnalban, ahogy jön befelé, az utcaseprők, régi kollegái, éppen kászolódtak a városháza sarkánál, egy kis melegítőről jöttek ki a büféből. A szeleverdi Tamás istentelenül harangozott a vaslapáttal a szemégyűjtő bádoghordóban.

— Munkára, kruskagyűjtők! — kiáltozta.

Mátyás bácsi, mikor közelükbe ért, nagyot köszönt és csak úgy, hogy mondjon is valamit, odamondta:

— Hideg lesz máma, emberek.

A cihelődő seregből valaki, nyilván régi cimborája, az Andris, kegyetlen gögösen visszaszólt:

— Az igazi utcaseprő karácsonyig nem ismer hideget!...

Úgy szíven találta Mátyás bácsit ez a gögös hang, hogy most nyilván egész nap búslakodik. Hiszen tudja ő nagyon jól, hogy az utcaseprő karácsonyig nem ismer hideget, nyolc évig seperte a várost, minek köll azt még mondani? Vagy az fájhat Andrisnak, — mert biztos ő volt —, hogy nem őt hívták fel szolgának? Tehet ő erről? Bár őt hívták volna ide az Átok mellé.

— Azért, hogy itt vagyok, Andris, az vagyok én most is, ami voltam — mondta hangosan Mátyás bácsi és elfordult az ablaktól, hogy a derengő félhomályban megnézze a kerek falórán az idő állását.

— No, nemsokára itt lesz az Átok — mondta, s hogy most erre gondolt, még jobban megkeseredett a nyál a szájában.

Szinte könnyekig hatódott, mikor arra gondolt, hogy elseje előtt be-megy majd a Jóskánoz, az elnökhöz, elpanaszolja a baját, és kéri, hogy tegyék le őt, ha lehet, megint az utcaseprőkhöz, ott legalább élni hagyják...

Megint nézte a város csillogó aszfaltját s a behúzott nyakú, munkába siető embereket. Az eső halk, finom nesze beszűrődött a kis hivatali előszobába.

— Eseget — mondta megint s próbált másra gondolni.

A folyosó kövezetén szapora, kemény léptek kopogtak.

— No, jön az Átok, — mondta magában s megfordult az ablaktól, hogy felcsavarja a villanyt, mert még nem volt egészen világos a szobában.

Akkorára szélesen ki is tárult az ajtó s belépett Pásztor Zakariás, akit Mátyás bácsi magában Átoknak nevezett.

— Mátyás, ég a tűz? — ez volt az első szava.

(Rekedt, vénes, érdes hangja volt, amit ugyan, Mátyás bácsi megfigyelése szerint, változtatni tudott. Például mikor az elnök néptárssal beszél, hangja egészen lágy, ha kopott külsejű ügyfél kéri az elnökhöz való bebocsátását, megint érdes a hangja. Mátyás bácsinak alkalma volt ilyen apróságokat megfigyelni két év alatt, mióta együtt szolgáskodnak itt a városházán.)

— Hallja, Mátyás, ég a tűz?

— Mind a negyvenkettőben!

Pásztor Zakariás hetyke mozdulattal — pedig ő is túl van már a hatvanon, de ő nyugdíjas kishivatalnok, mostani munkáját tiszteletdíj fejében végzi — levetette kopottas, vizes felöltőjét, egy kicsit megrázta, s a foga-sra akasztotta. Ügyszintén a kalapját is.

Aztán körülmenyesen kifújta az orrát nagy zsebkendőjébe.

(Mátyás bácsi azt is megfigyelte, hogy mikor reggel bejön az Átok, mielőtt leülne a kimustrált íróasztalhoz, előbb mindig kifújja az orrát. Ez a művelet eltart nála egy-két percig is. Akár tél van, akár nyár, megfázva-e vagy sem, Átok első dolga, hogy kifújja az orrát. Ezt már otthon többször is mesélte az asszony-nak Mátyás bácsi, — másnak senkinek — és ilyenkor mindig jót nevettek rajta.)

Pásztor Zakariás most leült a kopott, régimódi íróasztalhoz, kinyitotta a fiókokat és céltalanul beleturkált.

Rákvörösen fölveti a fejét az egyhelyben topogó, bakancsos, bárányszőrsapkás öregre.

— Mátyás, nem megmondtam magának már számtalanszor, hogy az én fiókjaimba ne csempésszen be fokhagymát?!

Az öreg megrettent és zavarba jött, mert valóban mondta már neki az Átok, hogy hivatalban, különösen ilyen főhelyen, mint az elnök előszobája, semmi helye a fokhagymának.

— Hát...

— Hát, hát, magát csak bajnak ültették ide a nyakamra.

Aztán higgadtan folytatta:

— Szedje ki innen és dobja a szemetesgödörbe.

— Minek vetném ki, hisz még jók.

Erre meg se várta, hogy az öreg összeszedje, dühösen összekapkodta és személyesen kidobta a szemetesgödörbe.

Amikor visszajött, sziszegve mondta:

— Ha maga, Mátyás, nem tudja, hogy mi a rend egy városi hivatalban, nem az én feladatomban, hogy megtanítsam rá!

Mátyás bácsi lapítva pislogott. Valóban — gondolta magában — a fenébe vagyok én már való, nem ide — s haragudott magára is. De mit árt neki ott az a fokhagyma, nem ő eszi, hanem én...

Zakariás turkált, rakosgatott a fiókban. Most már, a fokhagymák ki-lakoltatása után, nem volt ott egyéb, mint ló- és marhapasszus úrlapok. Mert szolgálai tisztsege mellett ő végzi, a ló- és marhapasszusok kiállítását is. Különbén semmi szükség nem volna erre a kopott íróasztalra, ami így rang- és tekintélybeli különbséget tesz közte és Mátyás bácsi között. Mert ők tulajdonképpen hivatalosan egy ranglétrán állnak, félhivatalos kifejezéssel mind a kettő városi szolga. Mátyás bácsi becsvágyát nem is sérti ez a szó, sőt bizonyos mértékig büszke is rá, addig, hogy városi... Zakariást azonban rendkívül sértené, ha nem tudná önmagát meggyőzni arról, hogy ő az elnök személyi titkára. Otthon a családban és az ismerősei körében így ismerik: honoráris személyi titkár...

A parasztot, az iskolázatlant, a szolgát, szóval az ostoba embert, soha nem is bírta.

Harmincöt évig volt kishivatalnok a városnál.

Titokban az elnököt is megveti, bár az tanult ember, de még álmában sem léphet a régi polgármester nyomába.

— Mátyás, most lemegy az újságokért és megnézi a »Ponty«-ban, hogy kaptak-e friss halat!

Mátyás bácsi szó nélkül elkocog.

— Egyen meg a fene — mondja magában Mátyás bácsi a folyosón baktatva —, tán eltörne a nyelved, ha egyszer úgy mondanád, hogy Mátyás bácsi. Mátyás. Nem vagyok én úr, hogy csak Mátyásozz...

Felhozza az újságokat, leteszi az íróasztalra és azt mondja:

— Kaptak.

— Akkor ne felejtsem el nyolc órákor szólni. De el ne felejtse, mert fontos!

Ha neked fontos, tartsd te az eszedben — gondolja magában Mátyás bácsi, de nem szól semmit.

— Most nézze körül a kályhákat, hogy ég-e mindenütt a tűz!

— Attól ne fájjon a maga feje, ha én egyszer megrakom a tüzet, az akkor biztos ég.

— És ha valahol nem ég a tűz, akkor az én fejemet mossák, ugye?

— Amióta én gyűjtök be, azóta az még nem történt meg.

— Csak ne legyen olyan biztos a munkájában!

— A saját kezem munkájába mér ne lennék biztos?

— Jó, jó, Mátyás. Most megreggelizünk, mert ha bejönnek, vége a helylésnek.

Evvel a fogashoz lépett Zakariás és kivette felöltője zsebéből a szalvétába kötött reggelijét. Az íróasztalon széles mozdulatokkal kicsomagolta s kényelmesen nekiült.

Mátyás bácsi is kezdett már megéhezni, de mióta bejött az Átok, még a falatot se kívánja. De muszáj valamit harapni, mert azután három óráig csakugyan nem lehet. Egyrészt, mert mindig akad valami menj ide, menj oda, másrészt meg az Átok rápirítana, ha »munkaidő alatt« próbálna falatozni.

Mátyás bácsi, mióta itt van, mindig állva eszik az ablak párkányáról, hátával eltakarva az egyszerű kis elemózsiát, hogy senki se lássa. Azaz, hogy az Átok ne lássa, mert más nincs még itt ilyenkor. Leülhetne ő is az íróasztal mellé reggelizni, de amaz úgy szétteregti rajta az övét, hogy hely se marad, no meg ha maradna is, ő akkor se menne oda, ne nézze az Átok, hogy ő mit eszik.

Erőltetve falatozott az ablak párkányáról és újságpapírból, s nézte az aprószemű, sűrű őszi esőt.

A fene egye meg, — gondolta —, csak könnyebb itt bent a melegen és szárazon, mint ott kint ázni-fázni, de ez az Átok mán elrágja az ember szívét elevenen. Mindent megcsinálok, amit parancsol, mégis... Pedig ő sem föllebvaló éntőlem... No, jöjjön csak a Jóska, még máma bemegyek hozzá... nem maradok én itt tovább...

Rágta a szalonnát csendesen s nézte az esőt, meg a bólogató nagy fákat az ablak alatt, melyekről az ős kezdte letúrni a leveleket.

Hogy megcibálja azért ezeket a nagy fákat is a szél — gondolta.

S csoda tudja honnan, most hirtelen, ahogy nézegeti az őszi fákat, az jut eszébe, hogy egyszer az első világháború előtt — akkor ő már éves béres volt — a városban járt a Ferenc Jóska, s ő a menetet, mivel máshol nem volt hely, onnan a fa tetejéről nézte, más, hasonló suttyó legényekkel. Ott lovagolt el alattunk a Ferenc Jóska, olyan közel, hogy a fejére is köphettünk volna — gondolta. De honnan a fenéből jutott ez éppen most az eszembe — méltatlankodott magában csendesen... Ja igen: no, az az első gazdám, az a Hegyi Bálint volt ilyen, mint ez az Átok — tisztult ki benne a gondolat.

— Mátyás, az órát még nem húzta fel, gyengén ketyeg — mondta Zakariás.

Az öreg fülelt egy cseppet, valóban, mintha meg akarna állni, nem mondhatja, hogy felhúzta már.

— Épp most akarom fölhúzni — mondta.

Zakariás elnevette magát:

— Lám ezt is elfelejti, ha nem szólok. Tudja, Mátyás, maga úgy van, hogy maga mellé kellene még egy ember, aki állandóan figyelmeztetné és igazgatná: na, most ezt tedd, most azt...

Zakariás nevetett tovább.

— Mi, öreg?

— Hálístennek, van mellettem egy olyan.

— No, nem rossz szándékból mondtam, csak húzza fel, mert még elfelejti.

Nagyon forrt belül az öreg, de nem szólt semmit. Hisz úgy tud ez az Átok beszélni, hogy ezer ördög se beszélne ki, nem hiába van annyi iskolája — mondotta magában, majd becsomagolta a maradék reggelit, odatett egy széket az óra alá, felkapaszkodott rá és felhúzta.

Zakariás is elpakolt az asztalról.

Megelégedetten szétnézett a kis hivatalnoki előszobában.

— Huzza össze avval a seprével a morzsát és dobja be a kályhába, mert látom, maga is elízikelt az ablak előtt.

Mátyás bácsi mondás nélkül is megtette volna, mert reggelizés után mindig összetakarít egy kicsit.

Zakariás rágyújtott egy cigarettára s megkínálta az öreget is.

Na, mi ütött beléd? — villant át rajta, de nem fogadta el tőle, mert a gyári cigarettát semmire se becsüli.

— Mit is mondtam, hogy szóljon nyolc óraker? — kérdezte Zakariás, de közben egészen másra gondolt.

Mátyás bácsi nagyon dühös volt már és most biztos oda mondott volna neki valami rettenetes gorombaságot — hisz elsején úgyis elmegy innen, fészkelte meg benne egyre jobban az elhatározás, mert amit máma csinál vele ez az ember, az mégis csak sok, de akkor éppen kitárult az ajtó és belépett az elnök.

Mintha a nap sütött volna be hirtelen, Mátyás bácsiban úgy fölengedett az indulat és keserűség.

Zakariás alázatosan felállt az asztalnál s köszönt.

Mátyás bácsi köszönés helyett, felszabadultan mondta:

— Eseget, mi?

Zakariás belesápadt.

— Nem baj, Mátyás bácsi, köll ez, jó ez — mondta az elnök és besietett a szobájába.

Mátyás bácsit a hirtelen elhatározás szinte lökte be, mintjárt az elnök után.

Zakariás még utána szólt meglepődve, hogy ez még micsoda, de akkor az öreg már az ajtó mögött volt.

Most, hogy bent volt, csaknem elnémult, alig tudta magát összeszedni zavarában.

— No, mi újság, Mátyás bácsi, olyan sürgösen? — kérdezte az elnök szórakozottan.

— Hát, — szólalt meg nehezen —, hogy is mondjam meg neked Jóska, azaz hogy elnök néptárs, vagyis Jóska, mer nekem már csak Jóska maradsz, izé hát, csináld ki nekem valami úton-módon, hogy elsején lekerülhessek, vissza a bandához, ha van erre valami mód.

— Tán csak nem akarja megint az utcát seperni?

— De bizony, ha lehet...

— Mi baja van idefönt?

— Semmi. Vagyis hát, hogy mondjam meg neked, veled, semmi, hanem — most egészen közel lépett az asztalhoz s csaknem súgva mondta — ez az Átok-e, vagyis a kollegám...

— Mi van vele? — kérdezte szórakozottan az elnök.

Mátyás bácsi továbbra is halkán mondta:

— Ha hazamész, kérdezd meg apádat, biztos emlékszik még rá, hisz együtt béreskedtünk nála, milyen gazda volt az a Hegyi Bálint. No ez az Átok még annál is kutyább. Ez olyan ember, hogy neked fogalmad sincs milyen. Elevenen rájga el az ember szívit. Azért mondom, ha lehet, én elsején lepályázok...

Az elnök mosolyogva mondta s gyöngéden, barátságos arccal tolta kifelé az öreget:

— Jó, jó, csak menjen, Mátyás bácsi, majd intézkedek.

— Az öregember csakugyan olyan, mint a gyerek — gondolta, mikor kiment Mátyás bácsi.

Azután nem is gondolt többet az ügyre...

Zakariás ezzel fogadta az öreget:

— Tán még bent is a fején volt a subara?

Az öreg önkéntelenül a fejéhez kapott. Tényleg fenn volt a sapkája. De ő azt nem is szokta levenni, csak mikor lefekszik.

Arckép mellé

Deák Ferenc

*Tán nem is láttad még a szobámat,
de ha rend van nálam, én tégedet áldlak.
Itt esküszünk fel mi
magunknak is, mélységnek
és magasságnak,
itt válunk komoly öregekké tán
egy pillanat alatt —
egyikünk büszkébb lesz,
másikunk valamivel fiatalabb
és leballag halkán a lépcsőzeten
bánatával:
mint tértől ittas
fekete sasok ha leszállnak...*

1937

Csőszmadrigál

Deák Ferenc

*A szőlőtőkék
haldokló madarak
és eloldja őket
budár-éjszakájuk
és cibálják őket
a legveszettebb varjak
de mi magunkról
a fegyvert
lehányjuk.*

1956

Jelenet a Delbert Mann rendezte Marty c. filmből

Marty

Paddy Chayefsky

TELEVIZIÓ-DRÁMA

SZEMÉLYEK

MARTY, mészáros segéd
 CLARA, történelem tanárnő
 ANGIE, Marty barátja
 ANYA, Marty anyja
 NÉNI, Marty nagyménje
 VIRGINIA, Marty unokaöccsének,
 Thomasnak a felesége
 THOMAS
 LÁNYOK, LEGÉNYEK

ELSŐ FELVONÁS

Mészárszék New York olaszlakta külvárosában. A közelfelvételen a mészáros látszik, amint nagy figyelemmel marhahúst szeletel. A felvevőgép továbbra is ráirányulva távolodik és a felvétel fokozatosan átfogja az egész mészárszékot. A mészáros kövér-

kés, kistermetű, kopaszodó, mintegy harminchat esztendőes ember, minden mozdulata szelidséget árul el. Varázsa szinte elpusztíthatatlan nyálasságában és jó természetében rejlik.

Három vevő van a mészárszékben. Az egyik fiatal anya, gyermekkocsival. Egy negyven év körüli asszonnyal cseveg a bejárat közelében. Az éppen sorakerülő vevő, egy idősebb kövér olasz nő, felpipiskedve vizsgálja a fehér pulton keresztül a munkájával elfoglalt mészarost.

Olasz nő: Ugye Marty, a te fivéred nősült meg a múlt héten?

Marty (munkájába merülve): Úgy van, kérem. Nagyon szép esemény volt.

Olasz nő: Az a magas bajszos legény?

Marty (rá sem nézve): Nem, az a bátyám, Freddie. Freddie már négy esztendeje nős. Lenn él a Quincy utcában. Aki vasárnap nősült, az az öcsém, Nickie.

Olasz nő: Azt hittem, hogy az a magas, kövér fiatalember. Hát nem vele találkoztam itt egyszer? Nagy, magas, kövér fiatalember, egy kötvényt akart rámszózni.

Marty (egy darab húst rak a mérlegre és a mérleg mutatóját figyeli): Nem kérem, az Frank volt, nénémenek, Margaretnek a férje. Néném, Margaret egy biztosítási ügynökhöz ment feleségül. Rose húgom egy beszerző felesége. Tavaly Detroitba költöztek. Másik húgom, Frances pedig vagy két esztendővel ezelőtt esküdött, mégpedig a Saint John templomban az Adams sugárúton. Ó, az nagy esemény volt. Tehát ez összesen három dollár és kilencvennégy cent. Megfelel kérem?

Az asszony kopott bőrszényt vesz elő zsebéből, nehéz szívvel egyenként kiszedi belőle a három dollárt és kilencvennégy centet, majd egyenként a pultra rakja.

Fiatal anya (az ajtó felől odakiált): Hej Marty, én sietek!

Marty (becsomagolja a húst és előzékenyen válaszol): Most rögtön maga következik.

Az olasz öregasszony mogorván Martyra pillant.

Olasz nő: Hát te Marty, mikor nősülsz már meg egyszer? Szégyelhetnél magad. Minden öcséd és húgod megházasodott és már gyermekeik is vannak. Eppen a napokban találkoztam anyáddal egy gyümölcsös-boltban és azt mondta: Nem tud valamilyen csinos lányt az én Martym-nak? Mi van veled? Nem jól van ez így! Mi van veled? Hallod-e, mit mondok? Nősülj meg.

Marty (nyájasan): Hallom, kérem.

Az öregasszony elveszi a részére kimért húst, de nyilván úgy érzi, hogy nem magyarázta meg kellőképpen a véleményét.

Olasz nő: Frank, az én fiam tizenkilencéves volt, amikor megnősült. Mi van veled?

Marty: Kérem, Candusomé már régóta vár, nagyon siet és...

Olasz nő: Szégyeld magad.

Felkapja a csomagot és az ajtó felé csoszog. Marty összeszedi a pénzt és a pénztáron lenyomja a megfelelő billentyűket.

Fiatal anya: Marty, adj egy szép kövér tyúkocskát, olyan négyfontosat. Hallom, az öcséd megnősült a múlt héten.

Marty: Igeeen. Nagyon szép esemény volt, kérem.

Fiatal anya: Szégyelheted magad, Marty. Minden öcséd és húgod megházasodott és gyermekeik is vannak. Mikor nősülsz már?

Közelfelvétel: Marty. Fáradt, zavart tekintettel a mennyezetet nézi. Kissé zavarodott mozdulattal megnyomja a pénztár fogantyúját. A pénztárcsengő élesen felberreg.

Új jelenet. Egy televíziós készülék vászna látszik közelfelvételben. Baseball mérkőzést közvetítenek. A felvevőgép távolodik, hogy megmutassa: jellegzetes helyiségben vagyunk, amilyen minden amerikai utcában akad — vörös bőrrrel bevont páholyok, zenegép, néhány telefonfülke. A székeknek majd a felét a szomszédságból való emberek foglalták el. Belép Marty, szelíden elballag az egyik páholyig, amelyben már ül egy harminc év körüli ember. Ez Angie. Marty leereszkedik a székre Angiével szemben. Angie kissé zsembes agglegény. Egy újság van eléje terítve, a sportoldalra nyitva. Marty kihúzza belőle egy lapot. Egy ideig mindkettlen ülnek és a sport híreket olvasják. Akkor Angie, améllkül, hogy feltekintene, megszólal.

Angie: Szóval, mi a terved estére?

Marty: Nem tudom, Angie. Hát neked?

Angie: Valamit kellene csinálnunk. Szombat van. Nem akarok úgy járná, mint a múlt szombaton. Mi lenne, ha felhívánk azt a testes lányt, akit egy hónappal ezelőtt felszedtünk az RKO Chester moziban?

Marty (minden nagyobb érdeklődés nélkül): Ki volt az?

Angie: Az a nagy, testes lány, aki sovány barátjával előttünk ült a moziban.

Marty: Aha, már tudom.

Angie: Hazakísértük őket Brooklynba. Mary Feeney a neve. Mit gondolsz? Felhívjam? Én majd azt a soványat veszem.

Marty: Már öt óra van, Angie. Biztosan fölcsípte már valaki.

Angie: Mégis, hívjuk fel. Mit veszhetünk?

Marty: Nekem nem tetszett, Angie. Semmi kedvem sincs felhívni.

Angie: Alkikor mit akarsz este csinálni?

Marty: Nem tudom. Hát te?

Angie: Lám, már megint ugyanott vagyunk. Én megkérdézem tőled: Mit csinálsz este? és te azt válaszolod: Nem tudom, hát te? És azzal végződik, hogy ott ülünk nálad néhány sörösüveggel és Sid Caesart nézzük a televízióban. Hát majd megmondom, hogy én mit csinálnék. Felhívnám ezt a Mary Feeneyt. Megtetszettél neki.

Marty e szavakra hirtelen felpillant.

Marty: Miért mondd ezt?

Angie: Észrevettem, hogy tetszel neki.

Marty: Az ám.

Angie (félíg felkel ültéből): Felhívom.

Marty: Hívd föl, de magadnak. Nekem nincs kedvem hozzá.

Angie újra leül. Mindkettőn folytatják az újságolvasást. Aztán Angie újra feltekint.

Angie: Ember, tudod-e, hogy szörnyen unalmas kezdel lenni.

Marty: Angie, harminchatodik évemben járok. Egész életemben, minden szombaton lány után jártam. Kicsi vagyok, alacsony és kövér, nem keltek a lányoknak, ez az egész. Nem vagyok olyan mint te. Úgy értem, hogy te össze-vissza tréfálkozol, megnevetted őket és jól jársz. Én pedig csak állok ott, akár a poloska. Mi értelme van annak, hogy áltassam magam? Mindenki örökké csak azt mondja, nősülj meg. Nősülj meg! Nősülj meg! Hát azt hiszed, én nem akarok? Hiszen akarok. Az örületbe kergetnek. Angie. Nem akarom elrontani szombat estéidet. Ha el akarsz menni, hát csak menj. Én nem megyek.

Angie: Ember, engem is az örületbe kergetnek. Anyám, valahányszor csak kinyitja a száját, azt kérdezi: Mikor nősülsz már?

Marty: Az anyám, barátom, az örületbe kerget.

Angie hátrádól és a papírszalvétatartóra bámul, Marty újra a sportrovatot olvassa. Egy ideig hallgatnak, majd...

Angie: Szóval, mit csinálsz este?

Marty (ánélkül, hogy felnézne): Magam sem tudom. Hát te?

Ülnek. Angie újra a papírszalvétatartóra bámul, Marty az újság sportoldalát nézi. A felvevőgép lassan távolodik, végigmegy a helyiségen, a helyiség falán, a falórán, amely azt mutatja, hogy öt perc múlva öt óra van, majd megáll a televíziós készülék vásznán, amelyen még mindig a baseball mérkőzés látszik.

Lassú változás: A televíziós vászon most üres. Az óra háromnegyed hatot mutat. Marty egyedül ül a páholyban. Három üres sörösüveg áll előtte és félig telt pohár. Kifejeztelen arccal ül, de szeméből gond és aggodalom látszik. Lassan felkel, elhagyja a páholyt, a telefonhoz baktat, bemegy a kabinba és gondosan becsukja maga mögött az ajtót. Egy ideig a szűk ülőkén szorong, majd némi erőfeszítéssel sikerül hátsó naárgzsebéből elővenni egy kis könyvecskét. Lassan lapozgat benne, megtalálja a keresett oldalt, mogorván nézi, majd aprópénzt szed elő, bedobja a készülékbe és a jelzésre vár... figyelmesen tárcsázza a számot... vár. Izzadni kezd a szűk kabinban, mellkasa állandóan hullámzik.

Marty (akaratlanul is arra törekszik, hogy helyesen beszéljen): Halló, Mary Feeney van a készüléknel?... Csak annyit mondjon, hogy egy régi barátja...

Újra vár. Szabad kezével letörli a homlokán gyöngyöző verejtéket.

...Ó, halló, ott Mary Feeney? Halló, itt Marty Piletti. Nem tudom, emlékszik-e még rám... arra a tőmzsi fickóra... az RKO Chester moziban ismerkedtünk meg. Egy lánnyal volt, én pedig Angie barátommal. Körülbelül egy hónappal ezelőtt...

Nyilvánvaló, hogy a lány nem emlékszik rá, Martyt pánik fogja el. Hangja erősödik.

...a Payne sugárúton, az RKO Chester moziban. Előttünk ülték, mi viccolódtunk, maguk pedig megharagudtak, és... Én vagyok az, aki a mérszárszékekben dolgozik... ugyan már, bizonyára emlékszik rám... úgy van, akkor elmentünk Howard Johnsonhoz és hamburgi kolbászt ettünk. Maga tejfelfújtat kért... Igen, úgy van. Az a tőmzsi, kemény fickó vagyok... Örülök, hogy emlékszik rám,

mert akkor este nagyszerűen éreztem magam és éppen eszembe jutott, hogy vajon mi is van magával. Hogy van?... Ez nagyszerű... Szóval, megmondom, hogy miért hívtam föl. Estére moziba szeretnék menni és érdekel, hogy maga és barátjáné eljárnának-e velem és barátommal a moziba... (behúnyja a szemét). Igen, ma este. Tudom, meglehetősen későn van már a találkára, de jómagam sem tudtam, amíg... Igen, tudom, de nem lehetne-e... Igen, tudom, helyes, talán a jövő szombaton? Szabad lesz jövő szombaton?... Ó... úgy... hát talán az utána következőn?... Igen, hogyne, értelm... Persze... persze... Ó, megérttem, hogyne érteném...

Behúnyt szemmel ül, tulajdonképpem nem is hallgatja tovább. Néhány pillanattal később helyére teszi a hallgatót a csapossal szemben, aki éppen akkor pillant föl az előtte lévő képelepből.

Csapos: Hallom, Marty, hogy öcséd megnősült a múlt vasárnap?

Marty (a pultra teszi a kezét és azt bámulja): Igen, szép esemény volt.

Csapos: Hát te Marty, mikor nősülsz?

Marty gyors pillantást vet a csaposra, leszáll a székről és a kijárat felé indul.

Marty: Ha anyám felhív Lou, mondd meg, hogy elindultam haza.

Marty anyja egy fiatal párral ül együtt Marty otthonának ebédlőjében az asztal mellett. A fiatal pár Marty unokaöccse, Thomas és felesége, Virginia. Látszik rajtuk, hogy éppen az imént rossz hírt közöltek az anyjával és most mindannyian rosszkedvűen ülnek.

Az ebédlő tele van zsúfolva székekkel, lámpákkal, képekkel és kis figurákkal. Jobbra ajtó vezet az ódivatú, kormos bútorokkal telezsúfolt olasz konyhába. Balra az ebédlőhöz hasonlóan berendezett nappali szoba, mellette Marty kis hálófülkéje. A hálófülke és a nappali ablakai az utcára nyílnak. Az ebédlő ablakából a melléktudára látni. Az ebédlőből lépcső vezet az emeletre.

Az anya gömbölyű, sötétbőrű szívélyes asszonyka.

Anya (mémi szünet után): Tudod, Thomas, én előre tudtam, hogy ez előbb vagy utóbb megtörténik. Mondtam is Martynak: „Figyelj csak,

Marty, baj lesz unokaöcséd, Thomas házában“. Tudod-e Thomas, hogy anyád itt járt?

Thomas: Mikor Theresa néni?

Anya: Két vagy három nappal ezelőtt. Szerdán. Szerdán elmentem a gyümölcsös boltba, hazajöttem, hát amikor belépek, anyádat látom a lépcsőn ülni. „Catherine, testvérem, mit csinálsz itt“, szóltam hozzá. Rámézett és sírvafakadt.

Thomas (a feleségéhez): Szerda. Ez akkor történt, amikor a tejesüveget odacsaptad.

Anya: Úgy lesz, mert megkérdeztem tőle: „Mi történt Catherine, az istemért?“ Mire ő: „Theresa, Virginia, a menyem az imént hozzám vágta a tejesüveget“.

Virginia: Hallgassa csak meg, Theresa néni, mi történt...

Anya: Tudom, tudom...

Virginia: Kifogásolni kezdte ezt is, amazt is... és annyira felizgatott, hogy kiöntöttem a tejet, amit a gyerekeknek készíftetem, és...

Anya: Akkor azt mondtam neki: „Catherine...“

Virginia: Annyira felizgatott, hogy kiöntöttem néhány csepp tejet. Akkor azt mondta: „Kiöntöd a tejet“. Azt mondta: „Egy üveg tej huszonnégy centbe kerül. Azt hiszed bankár vagy?“ Akkor azt mondtam: „Mama kérem, hagyjon békében. Ne izgasson fel. Menjen a másik szobába és kapcsolja be a televíziót“. Akkor arról kezdett beszélni, hogy csak úgy szórom a pénzt, főzni sem tudok, és rosszul nevelem a gyereket, amikor újra a néhány csepp tejről kezdett beszélni, amit kiöntöttem, én pedig annyira felmérgeződtem, hogy azt mondtam: „Mama, igazán látni akarja, hogy öntöm ki a tejet?“ Akkor felkaptam a palackot és az ajtóhoz csaptam. Nem őhozzá vágtam. Ezt csak kitalálta. Még a közelébe se csaptam. Természetesen az egész tej végigömlött a padlón. Az egész huszonnégy cent ára tej. Tudja, rögtön megbántam, de ő már kiszaladt a házból.

Szünet. Mindannyian hallgatnak.

Anya: Virginia, nem tudom, mit kívánsz tőlem. De ha akarod, este beszéllek veled.

Thomas és Virginia, mintha csak

összebeszéltek volna, egyszerre lesütik a szemüket.

Thomas: Majd én elmondom, Theresa néni...

Virginia: Hagyd csak Thomas, majd én...

Thomas: Jól van.

Virginia (az asztal fölött az anyához hajolva): Nagy szívevességre kérünk, Theresa néni...

Anya: Igen...

Virginia: Nagyon rosszul él velünk, és csak te bírod ki vele. Mert felhívtam Joet, Thomas bátyját és megmondtam neki: „Joe, anyád az örületbe kerget. Miért nem veszed magadhoz egy időre?” De ő azt mondta: „Dehogyan is veszem!” Tudom, hogy szörnyetegnek tűnök...

Anya: Dehogyan, Virginia. Tudom, hogyan érzed magad. A férjem is, isten nyugosztalja... az anyja sokáig élt velünk, jól tudom hát, hogyan érzed magad.

Virginia (csaknem sírva): Nem bírom már tovább! Minden áldott pillanatban: Ezt így csináld, azt úgy csináld! Tíz percig sem lehetek egyedül a férjemmel! Még össze se veszhetünk nyugodtan. Nincs magánéletünk! Mindannyian nyomorultak vagyunk a házukban!

Thomas: Jól van, jól van Ginniekém, ne izgasd fel magad annyira.

Anya: Igaza van. Igaza van. A fiatal házásoknak legyen külön otthonuk. Testvérem, Catherine pedig, a testvérem ugyan, de meg kell mondanom, hogy vén satrafa. Életemben elég sokszor jómagam is szerettem volna hozzávágni a tejesüveget. Ami engem illet, ha Catherine ide akar jönni és együtt élni velem és Martyval, én nem bánom.

Virginia (hirtelen sírva fakad).

Thomas (szintén majdnem sírva, feltekint): Ez nagyon szép tőled, Theresa néni.

Anya: Természetesen Martyt is meg kell kérdezni, mert ez az ő háza is. Minden pillanatban itt lehet.

Virginia (leküzdve könnyeit): Ez nagyon szép tőled, Theresa néni.

Anya (feláll): Ti csak üljetek. Csak meggyújtom a kis lángot az étel alatt. A konyhába megy.

Virginia (utánakiált): Már mennünk kellene, mert megígértem a dadának,

hogy hatra hazamegyünk, most pedig már elmúlt hat óra...

Egy ideig hallgatnak. Thomas rágyújt.

Thomas (kiszól a konyhába): Theresa néni, hogy van Marty?

Anya (a konyhából válaszol): Ó, jól van. Nem tudsz valami csinos lányt, akit elvehetne feleségül?

Kezét konyharuhába törölgetve visszajön az ebédlőbe.

Anya: Gondban vagyok miatta, tudod-e? Már harminchatéves, januárban harminchét lesz.

Thomas: Ne aggódj Theresa néni, majd csak megnősül.

Anya (leül): Hát magam sem tudom. Nem tudsz-e valami jó helyet, ahol feleséget itálálhat?

Thomas: A Waverly táncteremben, Theresa néni, az egyszerű hely ismerkedésre. Tudod, néni, az egy nagy hatalmas táncterem, és minden szombat este szinte zsúfoltság van lányokkal. Finom hely. A belépődíj hetvenhét cent. Csak belépsz és táncra kéred valamelyik lányt. Így ismerkedtem meg én is Virginival. Szép és tisztességes hely ismerkedésre. Csak mondd Martynak, Theresa néni, csak mondd meg neki: „Menj Waverlyhez. Tele van spinékkal”.

Anya (ismétli, hogy jól megjegyezze): Waverly táncterem. Tele van spinékkal.

Thomas: Úgy van.

Virginia: Mondd meg neki, hogy menjen el a Waverly táncterembe.

Behallatszik, hogy kinyílt a konyhaajtó. Az anya rögtön feláll.

Anya: Megjött.

Kisiet a konyhába. Marty éppen belép. Becsukja az ajtót. Hóna alatt hozza összehajtogatott köténytét.

Marty: Halló, mama.

Anya hozzá lép és suttogva szól hozzá.

Anya (súgva): Marty, itt van Thomas és Virginia. Catherine néniddel újbaj volt. Megkérdezték, eljöhethetne-e Catherine néni hozzánk, hogy együtt éljen velünk. Azt mondtam, én nem bánom, de téged is meg kell kérdezni. Marty, Catherine néni magános öregasszony. Senki sem akarja. Mindenképpen kidobja a házából.

Marty: Természetesen én sem bánom, mama.

Az anyja arca boldog, szerető mosolyban ragyog. Kedveskedve megsimogatja fia arcát.

Anya: Jóságú vagy (megfordul és visszamegy az ebédlőbe). Azt mondta, jól van, beleegyeznek, hogy Catherine hozzánk költözzön.

Thomas: Ó, Marty, ezer hála és köszönet. Nagy kő esett le a szívemről.

Marty: Éppen elég szobánk van.

Anya: Persze! Persze! Jó lesz. Jó lesz. Jó lesz. Este majd átmegegyek hozzátok és beszéllek Catherine-nel és meglátjátok, minden rendbe jön.

Thomas: Halljátok, még egyszer nagyon köszönöm, mert a helyzet már kibírhatatlanná vált.

Anya: Foglalj helyet, Thomas, ülj le. Gyere, Marty, ülj le...

A konyhába megy. Marty leül az asztal fölé és várja, hogy kiszolgálják. Thomas leül és Marty felé hajol.

Thomas: Nézd Marty, amj nálunk volt, az úgy történt, hogy Virginia a konyhában volt és ételt készített a gyerekeknek. Erre belépett az anyám és annyira felizgatta Virginiát, hogy néhány csepp tejet kiöntött...

Virginia (a férje karját rángatva): Tommy mennünk kell. Megígértem a dadának, hogy hatra otthon leszünk.

Thomas (felkel, anélkül, hogy félbeszakítaná meséjét): ...akkor kibálni kezdett Virginiára, hogy miért önti el a tejet. Erre Virginia dühbe gurult...

Felesége lassan a konyha felé húzza.

...Azt mondta: „Igazán látni akarod, hogy öntöm ki a tejet?” Akkor Virginia felkapta a tejespalackot és a falhoz csapta. Igazi olasz természete van a feleségemnek, tudod...

Mindketten már a konyhaajtóban vannak.

Virginia: Mondanom sem kell, Marty, mennyire hálásak vagyunk azért, amit anyád és te értünk tesztek.

Thomas: No Marty, a viszontlátásra, majd máskor látjuk egymást... Akkor elmesélem, hogy történt.

Marty: Viszontlátásra, Tommy.

Thomas feleségével együtt eltűnik a konyhaajtóban.

Virginia (visszakiabál): Isten veled Marty!

Marty: Isten veled, Virginia. A viszontlátásra!

Marty a kezét dörzsölve várja, hogy kiszolgálják. A konyhából bejön az anyja. Egy tányér húst tesz elébe és ő maga is az asztalhoz ül. Marty szó nélkül kés-villa után nyúl és nekimegy az előtte álló ételhegynek. Anyja csendesen ül és nézi hogyan falatozik a fia. Azután...

Anya: Akkor hát hova mész estére, Marty?

Marty: Nem tudom, mama. Fáradt vagyok. Lehet, hogy itthon maradok. Az anyja bólogat. Egy ideig néma csend, majd...

Anya: Mért nem mész a Waverly táncterembe?

Marty az anyjára néz.

Marty: Mit mondsz?

Anya: Azt mondtam, mért nem mész a Waverly táncterembe? Tele van spinékkal.

Marty anyjára bámul.

Marty: Mivel van tele?

Anya: Spinékkal.

Marty (felháborodva kirobban): Ki mesélt neked a Waverly táncteremről?

Anya: Thomas mondta, hogy ott nagyon szép.

Marty: Ó, az a Thomas! Mama, az csak egy nagy táncterem, semmi más. Voltam már ott százszor is. Tele van spinékkal! Bizony isten neveltséges vagy mama.

Anya: Marty, nem akarom, hogy ma este itthon lézengj. Azt akarom, hogy megborotválkozz és menj el a táncra.

Marty: Mama, mikor hagyod már abba? Nyugodj bele, hogy nőtlen fiatal van. Sohasem nőszülök.

Anya: De igenis megnősülsz.

Marty: Előbb vagy utóbb minden férfi életében bekövetkezik az a pillanat, amikor bizonyos dolgokat be kell látni, az egyik dolog pedig az, hogy arcom, akármilyen is, nem olyan amilyen a lányoknak tetszik. Eleget szaladtam lányok után életemben. Elég sokszor voltam táncos. Torokig vagyok a leégésekkel. Nem akarom, hogy tovább is leégessenek. Éppen ma délután felhívtam egy lányt és, atyaisten, milyen pofont kaptam. Azt hittem, hogy már nem veszem fel az ilyesmit, de ez mégis fáj. És még hozzá egy ostoba lány, akit nem is

akartam felhívni. Kosarat adott. Ez az én életem története. Nem akarok elmenni a Waverlybe, mert ott a lányok mindíg úgy néznek rám, hogy poloskának érzem magam. Bennem is van érzés, tudod. Eleget szenvedtem. Nem, köszönöm...

Anya: Marty...

Marty: Itthon maradok mama és Sid Caezart nézem.

Anya: Meghalsz, anélkül, hogy fiad lenne.

Marty: Hát meghalok, anélkül, hogy fiam lenne.

Anya: Vedd fel a kék öltönyödet...

Marty: Kék öltöny, szürke öltöny, csak kövér és kicsi maradok. Kicsi, kövér, csunya.

Anya: Nem vagy csunya.

Marty (emelt hangon): Igenis csunya vagyok... csunya vagyok... CSUNYA!

Anya: Marty...

Marty (sírva, de inkább szenvedve, mint haragosan): Hagyj békén mama! Fájdalomtól eltorzult arccal hirtelen feláll. Kezét tördelve anyja felé indul, de nem talál szavakat. Megfordul, néhány lépést meg, majd újra visszafordul.

Marty: Mit akarsz tőlem, mama? Mit akarsz tőlem? Elég nyomorult vagyok így is. Hagyj békén! Elmegyek a Waverlybe! Fölveszem sötétkék öltönyt és elmegyek! De jól tudod, mi következik utána. Megfájdul a szívem. Egész áldott éjszaka fájni fog a szívem!

Komor arccal székéhez lép, az asztalhoz ül, megragadja a villát, belemojná a makaróniba, az egészét szájába tömi és habzsolva nyeli. De nem tud sokáig haragudni. Rövid idő múlva csodálkozva fejét csóválja és maga elé mormolja:

Marty: Tele van spinékkal... biztosan ragyogó...

Újra az ételbe döfi a villát. A felvevőgép lassan eltávolodik tőle és anyjától, aki egyre csak őt nézi.

MÁSODIK FELVONÁS

Háromemeletes ház homlokzata. A második emeleten neon-felírás „Waverly Ballroom”... A nagy pisz-

kos ablakok tárva-nyitva, a teremből kiszűrődik a tánczene.

A tenem belülről. A tágas termet jítteborogot táncoló párok töltik meg. Félhomály van, mert a villanyégőket papírral borították be, hogy igazi romantikus hangulatot keltsenek. A falak mentén fiatal emberek állnak, akik lány nélkül jöttek és lányok, akik arra várnak, hogy valaki táncra kérje őket. Egyedül állnak vagy kisebb csoportokban beszélgetnek. Lánna, moraj, zúgás.

A felvevőgép végighalad a fal mentén álló fiatalembereken. Egymás után bemutatja az arcokat. Minden arc a táncolókat bámulja és figyeli, ki-ki a maga módján, de minden arcról forró tánc-vágy sugároz. Alacsony, kövér, magas, sovány legények. Egyesek tetteik, hogy nem törődnek a táncolókkal. Másokról nyilván leri a kívánság, hogy lányt találjanak a tánchoz.

Marty és Angie frissen borotválva, kicsipve a sor végén állnak. A falhoz támaszkodva cigarettáznak és a parketten táncoló szerencsésebb társaikkal szemlélik.

Angie: Nem rossz a társaság ma este, mi?

Marty: Egy helyes lány állt ott az imént gyönyörös fekete ruhában, de hozzám kissé túl magas.

Angie (elnéz Marty mellett): Ni, ott van egy helyre kislány, éppen neked való.

Marty (követi Angie tekintetét): Hol?

Angie: Ott. Az a kicsi ott.

A felvevőgép végigsiklik több arcon és megáll a lányoknál. Ketten a fal mellett állnak, a harmadik hátat fordít a táncparkettnak. Erre céloz Angie. Helyes, kistermetű, mintegy húsz esztendő, mosolyog — mintha a másik kettő jól szórakoztatná.

Marty: Igen, innen egészen kedvemre valónak látszik.

Angie: Nos indulj, menj oda és kérd fel. Ha nem sietsz, megelőz valaki és elviszi előled.

Marty vállat von.

Marty: Jól van, gyereünk.

Közömbösen elhaladnak a többi fiatalember előtt, tetteik, hogy semmi sem érdekli őket. A három lány megérzi, hogy feléjük közelednek, megmerevednek és abbahagyják a fecsegést. Angie a fal mellett állók egyikéhez lép.

Angie: Van kedve lötyögni egyet?

A lány meglepődést színel — mintha a furcsa felkérésen csodálkozna — rá néz barátjára, vállat von, különvállal tőlük és elindul a parkett felé. Itt lustán, lomhán tánchelyzetbe emeli karját és mérhetetlen unalmat kifejező arccal bevárja Angiet. Marty félénk mosollyal az alacsonyabbik lányhoz fordul: Marty: Bocsánat, kedvére való-e ez a tánc?

A lány gyors pillantással végigméri, majd gyorsan barátjára néz.

Kistermetű lány (nem barátság-talanul): Sajnálom. Most éppen nincs kedvem táncolni.

Marty: Persze...

Megfordul és visszamegy, elhalad a legények előtt, akik titokban megfigyelték próbálkozását. Megtalálja korábbi helyét a falmélyedésben és odatámaszkodik. Egy pillanattal később lopva odanéz, ahol a kistermetű lány áll a barátnőjével. Fiatal élénk legény közeledik feléjük. Táncra kéri a kistermetű lányt. A lány rámosolyog, elnézést kér barátnőjétől és az ifjúval a parketre megy. Marty elfordítja tekintetét a táncolókról és komoran maga elé néz. Egy pillanattal később észreveszi, hogy háta mögül jobb felől valaki megszólal. Megfordul. Huszonnyolc év körüli fiatalember áll ott.

Marty: Hozzám szólt?

Ifjú: Igen. Megkérdeztelek, egyedül vagy-e itt, vagy leánnyal jöttél?

Marty: Egyedül.

Ifjú: Helyes. Figyelj csak ide. Hirdetés útnán találkat beszéltem meg valakivel és valami vén tyúkra akadtam. Közben fölcsíptem egy stramm kis csirkét és most nem tudom, hogy rázzam le azt a vénséget. Szükségem van valakire, aki hazakíséri. Érted? Szívesen fizetek öt friccsot, ha hazakíséred helyettem.

Marty (némi zavarral): Mi?

Ifjú: Odavezetlek és bemutatlak, mint régi katonatársamat, aztán meglépek. Az a kis csirke a ruhatarban vár rám. Öt friccsot fizetek.

Marty (a fiatalemberre bámul): Tréfálsz?

Ifjú: Nem. Dehogy tréfálok.

Marty: Csak nem hagyod így ott azt a lányt?!

Az ifjú türelmetlen fintort vág és to-

vább megy... Marty, az ajánlattól még mindig kissé zavartan, figyel. Az ifjú kissé távolabb egy másik legény előtt fejt ki tervét. Ez komor arccal és összeszorított ajkakkal hallgatja, de úgy látszik, fogékonyabb a terv iránt... Az ifjú előveszi pénztárcáját és egy ötödlárost nyújt át a legénynek. Az elválik társaitól és Marty előtt elhaladva kissé kelletlenül követi az ifjút az előcsarnokba. Marty vár egy pillanattig, majd utánuk indul a termet az előcsarnoktól elválasztó oszlopokig. Ott megáll és figyel őket.

Az előcsarnok keskeny helyiség páholyokkal és bárral. A táncteremtől eltérően ragyogóan ki van világítva és ezért Marty hunyorog.

A lány a bejáratnál a második páholyban ül. Huszonnyolc esztendősen lehet. Akármilyen nagy figyelmet fordított arcának kikészítésére, mégis elhanyagoltnak látszik. Az ifjú és a legény előtte állnak és mondanak valamit. A lány az ifjúra néz és idegesen megszorítja cocacolás poharát.

Nem hallani, hogy az ifjú mit mond de nyilvánvaló, hogy bemutatja mondvacsinált katonatársát és hazudozik, hogy sürgősen elhívták és kénytelen azonnal elmenni. Társa majd hazakíséri és ügyel, hogy baj nélkül hazaérjen. A lány úgy tesz, mintha nem bánthatna a dolog, sőt azt is palástolja, hogy rájött az egészre. Barátságosan visszatartja a kíséretet, majd egyedül megy haza, köszöni a figyelmet. Az ifjú ellenkezni próbál, majd a legénnyel együtt visszaindul az oszlopok felé, ahonnan Marty megfigyelte őket. Amint elhaladnak előtte, hallja beszélgetésüket.

Ifjú: ...ebben az esetben, mivel egyedül megy haza, add vissza az öt friccsot...

Legény: ...te öt friccsot ígértél. Én beleegyeztem. Az öt friccs az enyém...

Elmennek. Marty figyelme újra a lány felé fordul. Még mindig ugyanazon a helyen ül és poharát szorongatja. Behányta a szemét. Azután idegesen merrázza fejét, elhagyja a páholyt és határozatlanul megáll — nem tudván, merre induljon. Megpillantja a nyitott vészkijáratot. Izgatottan és komoran a kijárat felé indul, és eltűnik.

Marty utána néz, majd lassan elindul a vészkijárat felé. A vészkijárat egy erkélyre nyílik. A lány lehajtott fejjel

az erkély korlátja mellett áll, háttal az ajtó felé. Marty az első pillanatban nem látja, hogy a lány sír, majd észreveszi, hogy teste megrázkódik és vállai reszketnek. Elindul feléje és azon gondolkodik, hogyan és mivel szólítsa meg. Marty: Bocsnát, kisasszony. Nincs

kedve egy táncra?

A lány, könnyáztatta arccal, reszkető ajakkal lassan feléje fordul. Azután valami csodálatos ösztönös mozdulattal zokogva Marty felé veti magát és Marty magához öleli. Úgyetlenül összekelke-
ve állnak egy pillanatig. Marty, kisse zavarban van és az ajtó felé pislant, nem jön-e valaki. Hátranyúl, becsukja a vészkijárat ajtaját, majd visszateszi kezét a lány vállára és mereven áll, áll és hagyja, hogy mellette a lány kisé-
sírja magát.

Egy lakás bejárata. Az anya fekete kabátban, kis tollas kalapban ott áll az ajtó előtt és várja, hogy bebocsássák. Kinyílik az ajtó és Virginia áll a külszobón.

Virginia: Isten hozott, Theresa néni. Tessék, jöjj be.

A anya belép a kis előszobába. Virginia beteszi az ajtót.

Anya (hallkan, miközben leteszi kalapját): Catherine itt van?

Virginia (tesegíti kabátját, bólint, majd ugyanolyan hallkan válaszol): Még semmit sem mondtunk neki. Gondoltuk, hogy ezt rád bizzuk. Úgy gondoltuk, azt mondd majd neki, hogy nagyon elhagyott vagy és megkérdezed, miért ne menne hozzátok. Azért gondoltuk így, mert akkor úgy látszik majd, hogy ő tesz szívességet neked, nem pedig mi dobjuk ki, és nem lesz olyan kegyetlenség. Thomas lenn van a szomszédéknál... Megyek, elhívom.

Anya: Menj le és maradj ott Thomasszal.

Virginia: Nem volna jobb, ha mi is itt lennénk?

Anya: Csak menj le te is. Egyedül beszéllek Catherinevel. Különbön öszszekap veled.

A titkos konferenciát az előszobában hirtelen az ajtón át hallatszó átható, parancsoló hang szakítja meg.

Néni: Ki az? Ki az?

Az anya a nappali szoba felé indul,

Jelenetek a Marty filmváltozatából

Virginia utána viszi a kabátot és követi.

A n y a (hangosan): Én vagyok Catherine! Hogy vagy?

A folyosó végén találkozik a két testvér. A néni aszott, vékony asszony, kemény arcvonásait mintha gránitba vés-ték volna. Arca elkeseredett, sértődött.

N é n i: Hé! Hát te mit keresel itt?

A n y a: Eljöttem már, hogy lássalak. (A két testvér futólag összelelkezik.) Hogy vagy?

N é n i: Szaggatást érzek a bal oldalamban, a térdem pedig úgy lüktet, mintha dobot vernének.

A n y a: Nekem a derekam fájdult meg.

N é n i: Az én derekam is fáj. Fáj a csipóm, a jobb karom meg úgy hasogtat, hogy már napok óta nem alszom. Átkozott dolog az öregség. Hát te hogy vagy?

A n y a: Jól.

N é n i: Örülök neki.

Miután befejezték a szokásos üdvözléseket, a néni hirtelen megfordul és a széke felé inául. Egészen bizonyos, hogy az ő széke: régi, nehéz tölgyfa-szék, vastag karokkal. A lakás többi része úgynevezett „modern“ berendezésű — egy bútordarab a „Szép Otthonból“, egy a „Hogyan rendezzük be lakásunkat és kertünket“ rajzai szerint. Catherine néni mereven, visszautasítóan leül. Az anya nagy sóhajtottal a másik székre ereszkedik. Virginia felakasztotta a kabátot, majd feléjük fordul.

Virginia: Lemegyek Cappaciniékhez. Rögtön visszajövök.

Catherine néni kifejezéstelenül bólint. Virginia ránéz, majd hirtelen anyósa felé indul.

Virginia: Jól érzed magad?

Az öreg asszony harciasan, a hirtelen fordulat miatt gyanakodva nézi Virginiát.

N é n i: Jól érzem magam.

Virginia bólint és kimegy az előszobába. A testvérek mozdulatlanul ülve várják, hogy az ajtó becsukódjon Virginia mögött. Azután az anya Catherine-hoz fordul.

A n y a: Levelezőlapot kaptunk a fiamtól, Nickietől és feleségétől. Floridában vannak egy nagy szállodában. Minden olyan szép.

N é n i: Örülök neki.

A n y a: Catherine, azt akarom, hogy átköltözzél hozzám, az én házámba együtt éljél velem és Martyval. Az én házámban külön szobád lesz. Nem kell majd a nappali szobában a heverőn aludnod, mint itt.

A néni lassan felemeli tekintetét és testvére szemébe néz.

A n y a: Catherine, a fiad nős. Saját otthona van. Hagyd békén. Egyedül akar lenni a feleségével. Nem akarják, hogy valami öregasszony uralkodjon a házukban. Gyere, költözz hozzám. Panaszkodunk és elbeszélgetünk majd, mint amikor még lányok voltunk. Én szeretlek, Marty is szeret. Nagyon örülnénk, ha eljőnnél hozzánk.

N é n i: Nálad voltak?

A n y a: Igen.

N é n i: Thomas, a fiam is elment hozzád?

A n y a: Thomas, a fiad is ott volt.

N é n i: És megmondta, hogy ki akarja dobni az anyját a házából?

A n y a: Ugyan Catherine, ne csinálj operát belőle. Ti hárman meg a gyerekek három szűk szobában éltek. Te vén satrafa vagy, neki pedig olasz a természete. Jó lány, de te az örületbe kergeted. Hagyd őket magukra. Hadd éljék a maguk életét.

Catherine lassan félrefordítja a fejét és oldalról rásanált. Aztán méltóságteljesen felkel.

N é n i (fagyosan): Eridj innen. Ez a fiam háza. Én itt élek. Nem hagyom, hogy az utcára dobjanak, mint egy régi újságot.

Az anya is feláll. Szemtől szembe néznek egymással.

A n y a: Catherine, én nagyon szeretlek. Nagyon sokszor sírtunk együtt. Amikor féniem meghalt, megőrültem volna a fájdalomtól, ha te nem lettél volna. Akkor is kértelek, költözz hozzám: a házámba, ott boldog leszel. Kérlek, költözz hozzám.

A testvérek vizsgálódva nézik egymást. Catherine visszaül székébe és az anya is leül. Catherine arca megenyhiül.

N é n i: Veled is megtörténik még. Jól jegyezd meg. Ezek a szörnyű évek. Félek a tükörbe nézni. Félek, hogy ószhajú öregasszonyt látok, mint azok

az öregasszonyok a parkban, akik most mint kis fekete batyuok már csak a koporsóna várnak. Az ötvenhatodikban vagyok. Mit kezdjek magammal. Karom még erős, főzni akarok, talkaritani, ebédet főzni a gyermekeimnek. Hasznossá akarom tenni magam. Hát kivénült kutya vagyok, hogy a kandalló mellett feküdjek, amíg le nem húnyom a szemem? Szörnyű évek ezek, Theresa! Szörnyű évek!

A n y a : Catherine . . .

Catherine izgatottan néz rá.

N é n i : Veleid is megtörténik! Veleid is megtörténik! Mit csinálsz majd, ha Marty megnősül? Mi történt azzal a sok-sok gyerekkel, akiknek lármája betöltötte a szobákat? Hol a lármá? Átkozott dolog özvegynek lenni! Átkozott! Mit csinálsz, ha majd Marty megnősül? Mit csinálsz?

Vadul és fájdalmasan az anyára mereszti mély, beesett szemét. A néni telibe talált: az anya egy pillanatra rámered, majd lehúnyja szemét. A néni mereven, a szék vastag karjára tett kézzel hátradől. Az anya kissé előrehajolva ül és idegességében kezét tördeli az ölében.

N é n i (megnyugodva): Becsmagolom a holmimat és holnap átmegegyek hozzád.

A felvevőgép lassan eltávolodik.

Közelfelvétel. Marty és a lány arccal egymáshoz simulva táncolnak. A többi táncoló pár feje olykor eltakarja a vásznat.

L á n y : ... amikor utoljára itt jártam, ugyanez történt.

M a r t y : Igen?

L á n y : Nem egészen ugyanez. Körülbelül négy hónapja lehet, hogy utoljára itt jártam. Látja-e ott azt a lányt, azt a szürkeruhásat, aki ott ül?

M a r t y : Látom.

L á n y : Éppen ott ültem akkor. Már másfél órája ültem mozdulatlanul. Néha-néha elindult felém egy-egy fiatalember, de aztán meggondolta. Csak ültem ölbetett kézzel. Akkor, úgy tíz óra tájban egy csoport fiatalember jött. Nem voltak idősebbek tizenhét-tizennyolcévesnél. Elsétáltak a fal mellett és sorban végigmérték a lányokat. Azt hittem, helyes fiatalemberek... és amikor elhaladtak

mellettem, elmosolyodtam. Az egyik fiú végigmért és odavetette: „Kár a benzinért, te csúfság, semmi esélyed”. Sírva fakadtam. Tudja, nagyon könnyen elbögöm magam.

M a r t y : Én is.

L á n y : Egy más alkalommal, amikor a collegeban voltam...

M a r t y : Én folyton sírok. Minden csekélységért. A fájdalmat mérföldnyi távolságból megérezem. Testvéreim, sógoraim mind azt mondják, hogy lágyszívű legény vagyok. De ok nélkül nem lesz lágyszívű az ember. Sok-sok csapást kell elviselni, hogy a fájdalom igazi mestere légy. Pontosan tudom, hogy mit érez. De tudja még azt is, hogy magával nagyon jól érzem magam. Igazán jól szórakozom. Látja, maga mégsem olyan, amilyennek hiszi magát.

L á n y : Én is nagyon jól szórakozom.

M a r t y : No lám. Azt hiszem, akkor én sem vagyok olyan szörnyeteg, mint ahogy hiszem.

L á n y : Maga nagyon helyes fiú, igazán nem tudom, hogy lehet, hogy még nem fogta meg valamelyik lány.

M a r t y : Magam sem tudom. Azt hiszem magamról, hogy szórakoztató vagyok. Azt hiszem, hogy a magam módján okos is vagyok.

L á n y : Én is azt hiszem, hogy úgy van.

M a r t y : Elmondom magának egyik bölcsességemet, amit akkor szoktam kigondolni, amikor éjszaka nem tudok aludni és olyan éjszakaiakon, mint amilyen a mai, amikor az ember hazatér és megkérdezi magától: „Mi van velem? Nem lehet, hogy olyan csunya vagyok”. Szóval arra gondolkodok, hogy ketten elveszik egymást és együtt élnek negyven-ötven évig. Ehhez több kell mint az, hogy szépek-e vagy sem. Apám igazán csunya volt, anyám mégis imádtam. Elmesélte, hogy gyakran olyan nyomorúságosnak érezte magát, mint ahogyan mindenki érzi magát egyszer, ugye? És azt mondja, hogy apám mindig igyekezett őt megérteni. Gyerekkoromban sokszor elnéztem őket, ahogy a nappali szobában ülnek és beszélgetnek, és imádtam az öregemet, hogy olyan jó volt. Ez az egyik legszebb dolog az életemben, az, hogy milyen volt apám és anyám. Apám pedig igazán csunya ember volt. Ezért nem fontos, ha az ember olyan is, mint a gorilla. Látja,

ezért az olyan csunyak is, amilyenek mi vagyunk, azok sem olyan csunyak, mint ahogy magukról hiszik.

Arcukkal összesimulva hallgatva táncolnak. Közölközés.

Lány: Én huszonkilenc vagyok. Hát maga.

Marty: Harminchat.

Szólanul táncolnak. Időnként a többi táncospár feje vonul el a felvevőgép előtt és eltakarja Martyt és a lányt. A kép lassan szertefoszlik.

Martyék konyhája. Ugyanaz este, valamivel később. Sötét van. Semki sincs a hátszobán. Kinyílik a bejárati ajtója és feltűnik Marty meg a lány árnyképe.

Marty: Várjon. Villanyt gyújtok.

Megtalálja a kapcsolót. A konyha kivilágosodik. Mindketten pislognak, amíg megszokják a fényt.

Marty: Úgy látszik, anyám még nem jött haza. Unokaöcsém, Thomas bizonyára moziba ment Virginiával és anyám legalább egy óráig nem jön vissza.

A lány belépett a konyhába és kissé zavartan nézelődik. Marty becsukja a bejárati ajtót.

Marty: Ez a konyha.

Lány: Igen.

Marty előreindul az ebédlő felé.

Marty: Jöjjön az ebédlőbe (az ajtó mellett villanyt gyújt. A lány követi).

Üljön le, vesse le a felöltőjét. Enne valamit? Tegnapról maradt egy fél csirkénk.

Lány (óvatosan a szék szélére ereszkedik): Nem, köszönöm. Azt hiszem, hamarosan mennem kell.

Marty: Rendben van, de egy pillanatra vesse le a kabátját.

Lesegíti róla a kabátot, s egy pillanatra mögötte áll és nézi. A lány érzi, hogy vizsgálódva nézi és izgatottan lélegezve, zavartan leül. Marty átviszi a kabátot a sötét nappaliba. A lány türelmesen ül. Marty visszajön és leül a másik székére. Zavartan hallgatnak.

Marty: Ahogy már mondtam, Nickie öcsém a múlt vasárnap megnősült... Nagyon szép esemény volt. A lakodalmom egy női szoboralk is volt és a szájából whisky folyt. Még sohasem láttam olyat! (Csend.) És micsoda étel! Mészáros vagyok, hát tudom,

mi a jó hús. Ott csak válogatott szelletek voltak, a comb legtetejéről. Egy dollár nyolcovan a fontja. Persze, ha olcsóbbat akar, csontos húst vásárol. Elég sok ugyan a hulladék, de ha kicsontozza, fontja körülbelül egy dollár negyven centjébe kerül. Clara kiérem, helyezkedjen el kényelmesen. Olyan merev.

Lány: Ó, jó nekem így is.

Marty: Ha akarja, hazakísérem.

Lány: Talán jó volna.

A lány feláll. Marty is feláll mogorván, kissé haragosan — komoran megfordul, átmegy a nappaliba a lány kabátjáért. A lány ott áll boldogtalanul. Marty visszajön és szó nélkül a lányra segíti a kabátot. Mögötte áll, keze a lány vállán. Hirtelen magához öleli és a nyakát csókolgatja. A felvevőgép hirtelen közeledik és időzelfelvételben mutatja a két fejet. Gyors suttogó párbeszéd.

Lány: Kérem Marty, ne...

Marty: Tetszik nekem, tetszik nekem, egész este mondom, hogy tetszik nekem...

Lány: Marty...

Marty: Csak egy csókot...

Megpróbálja maga felé fordítani a lány arcát. A lány ellenkezik.

Lány: Ne...

Marty: Kérem...

Lány: Nem...

Marty: Kérem...

Lány: Marty...

Marty hirtelen elengedi és haragosan elfordul tőle.

Marty (síráshoz közel): Jól van! Hazakísérem! Jól van! (Haragosan, izgatottan néhány lépést tesz, majd megfordul.) Csak egyetlenegy vacak csókot akartam! Hát mi vagyok én? Bélpoklos vagy mi?

Megfordul és átmegy a nappali szobába, hogy elrejtse feltűdülő könnyeit. A lány is sírásra álló szájjal áll.

Lány (inkább csak maga elé morgogja): Csak nem voltam olyan hangulatban. Ez az egész.

A lány lassan a nappali szoba ajtajához indul. Marty ölbetett kézzel a heverőn ül és maga elé tekint. A szoba sötét, csak az ebédlőből szűrődik be némi viláosság. A lány odamegy, leül Marty mellé a heverő szélére. Marty nem néz rá.

Marty: Hát ez az én életem. Kicsi, alacsony, kövér, csunya fiatalember vagyok. Jön a Szilveszter, mindenki készül a mulatságra, számomra pedig másoknak kell társaságot szerezni. Elég öreg vagyok ahhoz, hogy tudjam, mit jelent ez. Vánjon, magamhoz veszek egy doboz cigarettát és elkísérem.

Felemelkedik, de nem áll föl... visszazúll újra és maga elé tekint. A lány zavartan, szelíden, részvétellel nézi.

Lány: Nagyon szeretnék újra találkozni magával. Nem engedtem meg, hogy megcsókoljon, mert nem tudtam, hogy szokás viselkedni csókolózás közben. Maga a legrokonszenvesebb ember, akivel valaha is találkoztam. Ezt azért mondom, mert nagyon szeretném újra látni. Anyira szeretnék szerelmes lenni, hogy talán tulságosan is igyekszem. De tudom, ha majd hazakisért, leheveredek az ágyra és csak magára gondolok. Nagyon szeretném újra látni.

Marty az ölében tartott kezére süti a szemét.

Marty (anélkül, hogy a lányra nézne): Mít csinál holnap este?

Lány: Semmit.

Marty: Holnap reggel felhívom. El-mehetnének moziba.

Lány: Az pompás lenne.

Marty: Nem ígérhetem biztosra, mert valószínűleg holnap ideköltözik Catherine néni és talán segítenem kell.

Lány: Várni fogom, hogy felhívjon.

Marty: Most jobb lesz, ha indulunk, mert az autóbuszok még csak egy órát járnak.

Felállnak.

Marty: Csak cigarettát veszek magamhoz.

Lány: Jó.

Átmegy a hálószobába. Az ajtón keresztül látszik, hogy az ebédlő felé fordulva kihúzza egy fiókot. Az ajtóban megáll és a lány felé fordul.

Marty: Mít csinál Szilveszter-estén?

Lány: Semmit.

Egymás karjaiba omlanak és megcsókolják egymást. Fejük lassan szétválnak, Marty feje a lány vállára hajlik. Sír. Vállra lassan megremeg. A lány Marty nyakához szorítja az arcát. Állnak... A bejárat felől a zárban forgó kulcs

zaja hallatszik. Kitépik magukat egymás karjaiból. Egy pillanat múlva az anya hangja hallatszik a konyhából.

Anya: Halló, halló! Marty? (Belép az ebédlőbe és a lány láttán megáll.)

Halló Marty, mikor jöttél?

Marty: Talán negyed órája lehet, hogy megjöttünk, mama. Mama, ez Clara Davis kisasszony. Elvégezte a newyorki főiskolát. Történelmet tanít a Benjamin Franklin iskolában.

Ez láthatólag hat az anyára.

Anya: Foglaljon helyet, üljön le. Hozhatok egy kis csirkehúst? Fél csirke van a hűtőszekrényben.

Lány: Nem, köszönöm, éppen indulunk. Köszönöm szépen.

Anya: Nos, üljön le még egy pillanatra. Hiszen ebben a percben jöttem. Csak levetem a kabátom. Üljön le egy pillanatra. *Leveti a kabátját.*

Marty: Hogy jöttél haza mama? Thomas hozott haza a kocsiján?
Az anya bólint.

Anya: Ó, ez szomorú történet, igen szomorú történet.

Leül, kezében tartja a kalapját. Akkor a lány felé fordul, aki szintén leült.

Anya: Tudja, a testvérem, Catherine... nem egyezik a menyével és idejön, hozzánk költözik.

Marty: Ó, szóval eljön?

Anya: Igen, egészen biztosan. (A lányhoz) Nagyon szomorú történet ez. Ötvenéves asszony, világleletében meg volt az otthona. Most már öregasszony, aki menyével a heverőn alszik. Átkozott dolog anyának lenni, mondhatom. Ti gyerekek felnőtök, és mi kell akkor már néktek? Mit jelent egy anyának gyenmekeinek élete? Nagy kegyetlenség, ha a fiú nem talál a házában helyet az anyjának.

Lány: Nem tudott valamilyen foglalkozást találni, hogy eltöltse az időt?

Anya: Foglalkozást? Mit dolgozson? Főzni tud meg takarítani. Az embernek otthon kell, hogy rendben tartsa, gyerek kell, hogy legyen kire főzni. Szörnyű évek ezek egy asszony számára, szörnyű évek.

Lány: Nem kellene elítélni a menyét. Ő is azt akarja, hogy otthona legyen, amit rendben tart és családjá, akire főzzen.

Az anya éles pillantást vet a lányra — majd lesütve szemét, tördelni kezdi ujjait.

A n y a: Szóval maga szerint Catherine nénémnek nem kellene együtt élni a menyével?

L á n y: Én természetesen nem ismerem azokat az embereket, de általában nem tartom helyesnek, hogy az anyós együtt éljen a fiatal párral.

A n y a: Akkor maga szerint hova kellene mennie?

L á n y: Azt hiszem az anya életének és jólétének nem szabadna annyira a gyerekektől függni.

A n y a: Ez áll a newyorki főiskola könyveiben. Várjon csak, míg anya lesz. Nem úgy van.

L á n y: Igazán ostobaság, hogy erről beszéltek. Nem ismerem az embereket, akikről szó van.

M a r t y: Mama, én most elkísérem Clarát. Késő van már és az autóbuszok már csak egy óráig járnak.

A n y a (feláll): Természetesen.
A lány is feláll.

L á n y: Nagyon örülök, hogy megismerhettem. Remélem, találkozunk újra.

A n y a: Igen, igen.

Marty és a lány elindulnak a konyha felé.

M a r t y: Isten veled, mama. Egy óra múlva visszaérek.

A n y a: Igen, igen.

L á n y: Jó éjszakát.

A n y a: Jó éjszakát.

Marty és a lány elmennek a konyha felé. Az anya széke mellett kifejezetlenül arccal néz utánuk. Mereven állva marad akkor is, amikor hallja, hogy becsukódott az ajtó. A felvevőgép közelképben mutatja az anyát. Szeme tágranyílt, maga elé mered. Rémület tükröződik a szemében.

HARMADIK FELVONÁS

Konduló harangok látszanak. Az utcán jellegzetes vasárnap reggel. Szép májusi nap.

Marty hálószobája. A függönyön át erősen betör a napfény. Marty a székény előtt áll és fehér inget vesz elő.

Jelenetek a Marty filmváltozatából

Frissen van borotválva és kicsipve. A nyitott ajtón át az anya látszik az ebédlőben, kabátban, kalapban, a templomba indulásra készen. Leszedi az asztalról a reggeli maradványait és a konyhába viszi. A konyhából papírszalvétát hoz és letörölgeti az asztalról a morzsákat.

Kopogtatnak a bejáraton. Az anya otthagyja a morzsákat és a konyhába megy. A felvevőgép kíséri. Aztán ajtót nyit és bebocsátja Catherinet. A néni ócska, kopott, vesszőből font európai koffert hoz, belép a konyhába. Az anya megállítja.

A n y a: Figyelj csak ide, kérlek. Tegnap este, amikor téled hazatértem, itt találtam Martyt egy lánnyal.

N é n i: Kít?

A n y a: Martyt.

N é n i: A fiadat, Martyt?

A n y a: Mit gondolsz, miért volt itt az-
zal a lánnyal?

N é n i: Égett a villany?

A n y a: Persze, hogy égett. (Egyszerre
rámordul testvérére) A lány főiskola-
lát végzett.

N é n i: Azok a legrosszabbak. Alig
jobbak az utcalányoknál. Füstölnek
a kávéházban, akár a férfiak.

A néni lerakja kofferjét és leül az
egyik faszékra, az anya a másikra.

A n y a: Ez volt a legelső eset, hogy
Marty lányt hozott a házba. Úgy lát-
szik, helyes lány. Azt hiszem, tetszik
Martynak.

Marty hálófülkéjéből vidám fütyöré-
zés hallatszik.

Marty hálófülkéje. Marty a tükrör-
előtt áll, begombolja ingét, majd nyak-
kendőt köt. Vidám dallamot fütyörész.

A felvevőgép visszatér a konyhába.
A két testvér csendben ül, arccal arra
fordulva, ahonnan a fütyörészés hallat-
szik. A fütyörészés hirtelen megszakad.
A testvérek egymásra néznek, a néni
vállat von.

A n y a: Már egész reggel így fütyöré-
szik.

A néni sötét arccal bólint.

N é n i: Megfogta, az ujsa köré csavarta.
Majd meglátod. Ma, holnap, egy
hét múlva azt fogja mondani: „Ej,
mama, nem jó egyedül. Blég volt a
lófrálásból.“ Később majd azt mon-
dja: „Ejnye, mama, minek nekünk ez
az ócska ház? Miért nem adjuk el és

költözünk szebb városrészbe? Egy
szép kis lakásba“.

A n y a: Ez a ház nem eladó, hallod-e.
Ez a ház az uramé, hat gyereket hoz-
tam benne a világra.

N é n i: Vánj, csak várj. Néhány hónap
múlva már te is öregasszony leszel,
aki a heverőn alszik a menyé házá-
ban.

A n y a: Catherine, te mindig ilyen ha-
lálbagoly voltál. Ahová elmegy, ott
megered az eső. Ha egyszer elneve-
ted magad, ünnepségek nyilvánítjuk
majd a napot.

Újra vidám fütyörészés hallatszik,
egyre közelebből. Végül belép Marty
fütyörészve, nagyszerű hangulatban,
amint kabátját magára ölti.

M a r t y (vidáman): Isten hozott, Ca-
therine néni! Hogy vagy? Velünk
jössz a misére?

N é n i: Már voltam misén, két órával
ezelőtt.

M a r t y: Úgy? Akkor helyezd magad
szépen kényelembe. A hűtőszekrény
tele van. Menj föl és válaszd ki ma-
gadnak azt a szobát, amelyiket aka-
rod. Gyönyörű időnk van, ugye?

N é n i: Fagy volt. Vigyázz, mert meg-
hűlsz és tüdőgyulladást szerzel.

A n y a: Lám, ilyen az én Catherina
néném. Még azt sem hajlandó elis-
merni, hogy szép napunk van.

Marty megtöltött egy poharat a víz-
vezeték csapjánál, és most a mennye-
zetről a pohárba hullott vakolatdara-
bot vizsgálgatja.

M a r t y (tenyerére tette a vakolatda-
rabot és nézi): Istenemre mondom,
ez a ház már omladozik. (Anyja felé
fordul) Tudod, mama, azt hiszem egy
nap el kell majd adnunk ezt a há-
zat. A csövek mind elrozsdásodtak.
Most át kell majd vaskolnom az egész
mennyezetet. Azt hiszem egy kis la-
kást kellene bérelnünk valahol a vá-
ros szebbik részében... Elkészültél,
mama?

A n y a: Készen vagyok.

Az ajtó felé indul. Lassan vissza-
fordul, Martyna néz, majd Catherina
nénire, aki jelentősen viszonzza a pil-
lantást. Az anya és Marty elmennek.
Az utcán az anya viszonzza az is-
merősök üdvözlését.

A n y a: Jónapot, jónapot... (Martyhoz)
Helyes lány az a tegnap esti, Marty.

Marty: Őhüm.

Anya: Nem valami nagy szépség, de úgy látszik, rokonszenves. Szóval, nem valami szép, nem, nem valami szép.

Marty: Hallottam, mama.

Anya: Úgy látszik, kicsit öreg hozd. Hány éves, harmincöt? Negyven?

Marty: Huszonkilenc, mama.

Anya: Több mint huszonkilenc, Marty. Ezt csak úgy mondta. Harmincöt-egyenvenesnek látszik... Úgy látszik, nem olasz lány. Azt kérdelem, olasz lány?

Marty: Nem tudom. Azt hiszem, nem olasz.

Anya: Nekem úgy tűnik, hogy nem olasz. Miféle családból való? Nekem valahogy nem tetszett rajta valami. Talán nevetséges, de mégis, először találkoztál vele és máris eljött a lakásodra, amikor senki sem volt otthon. Ezek az egyetemista lányok, csak egy lépés választja el őket az utcától.

Marty visszafordul és anyjára bámul.

Marty: Miről beszélsz? Hiszen olyan rokonszenves

Anya: Nekem nem tetszik.

Marty: Nem tetszik neked? Hiszen csak két percig láttad.

Anya: Ne hozd többé a házba.

Marty: Mi nem tetszett rajta?

Anya: Nem tudom. Úgy látom, nem olasz. Éppen elég olasz lány van a környéken.

Marty: Jól van hát, nem veszünk össze ezen, mama. Csak megismerkedtem vele. Valószínűleg nem látom soha többé.

Marty előre megy.

Anya (magában): Semmivel sem vagyok jobb, mint Catherine.

Körülbelül egy órával később. Bár. Vasárnapi vendégek, néhány férfi húsz és negyven között. A páholyokban néhány nő. Az egyik közülük söröspoharat tart az egyik kezében, a másikkal gyermekkocsit ringat.

Ugyanabban a páholyban, mint az első felvonásban, Angie ül három fiatalemberrel. Az egyik, mintegy harminc éves lehet, bírduló megjegyzéseket fűz Mickey Spillane legújabb művéhez.

Kritikus: ...akkor így végződik az

egész: Mike Hammer együtt van a lánnyal a szobában. Akkor azt mondja: „Te macska, te vagy a gyilkos”. Akkor a lány főzni kezd. Azt mondja, hogy csak őt szereti és más hasonló dolgokat, ő pedig... bum! golyót ereszt a hasába. Akkor a lány elvágódik, levegő után kapkod és azt mondja: „Hogy tehetted ilyet?” Ő pedig azt mondja: „Egész könnyen.”

Húszéves fiú: Bizisten ez a Mickey Spillane tudja, hogy kell írni!

Angie (*kihajol a páholyból, a bejárat felé néz és kissé ingerülten mondja*): Hol marad az a Marty?

Kritikus: Ami nekem Mickey Spillaneban tetszik, az az, hogy tudja, hogy kell a nőkkel bánni. Egyik könyvében fölszed egy tyúkot, bevágja az autóba és a lány belészeret. Aztán gyönyörű szép ilkrelikkel találkozik és az is belészeret, aztán egy gyönyörű hölgygel találkozik és az is belészeret, aztán...

Húszéves fiú: Ej, az a Mickey Spillane bizisten tudja, hogy kell írni...

Angie (*újra kihajol a páholyból és a bejárat felé néz. Türelemtelenül*): Nem értem, mi van Martyval.

Negyvenéves ember: Ejnye Angie, mi lesz veled, ha Marty egy szép napon meghal? Te is kinyújtóznál rögtön. Vénkisasszonyok, úgy lógtok egymáson, mint a bogáncs... No, itt a Martyd.

Angie kihajol a páholyból.

Angie (*odakiált*): Halló Marty, hol voltál?

A belépő Marty üdvözetül Angie felé intget, viszonzza a bárpult mellett egy másik ember köszönését és a pult-hoz lép.

Marty (*a csaposhoz*): Halló, Lou. Váltsd fel ezt az ötvenest és adj egy ezüstöt, hogy telefomállhassak.

A csapos elveszi a féldollárt és kötevény zsebében aprópénzt keres.

Csapos: Hallom, tegnap este Waverlyben voltál?

Marty: Hm... Angietől hallottad?

Csapos: Őhüm. Hallom, jól szórakoztál valamit vén szatyorral.

Marty hirtelen ráncéz.

Marty: Nem is volt olyan rossz.

Csapos (*aprópénzt nyújt Martynak*):

Angie azt mondja, hogy igazán ron-
daság volt. (Hát bizony, nincs mindig
szerencséje az embernek.

*Marty lassan átveszi az aprópénzt, és
a csapra mered. Akkor a telefon-
fülke felé indul, de Angie utána szól
a páholyból.*

Angie: Kit hívsz föl, Marty?

Marty: Azt a tegnap esti lányt akar-
tam felhívni, hogy este moziba men-
jek vele.

Angie: Viccelsz?

Marty: Helyes lány. Mondhatnám, tet-
szik nekem.

Angie (az üres helyre mutat a pá-
holyban): Úlj le. Később is felhívha-
tod.

*Marty habozik. Egy pillanatig maga
elé bámul, majd a páholyhoz megy,
ahol Angie ül hármásban, mert az a
legidősebb már elment. A kritikus fél-
rehuzódik, hogy helyet adjon Marty-
nak. Üdvözlük egymást.*

Húszéves fiú: Volt egy spiném,
állandóan ostromolt, hogy vegyem el.
Alkkor jól megnéztem a pofáját és
azt kérdeztem magamtól: „Kilbirom-e,
hogy egész életemben ezt a pofát
nézzem?”

Kritikus: Hallod-e Marty, olvastad
Mickey Spillane-től azt a könyvet: Én
vagyok a bíró?

Marty: Nem.

Angie: Figyelj csak Marty, tudok es-
tére egy bomba helyet. Ez itt azt
mondja, hogy az este lenn járt egy
mulatóhelyen és...

Marty: Nincs kedvem mulatóhelyre,
Angie. Azt hiszem, moziba megyek
azzal a lánnyal.

Angie: Bizisten úgy látszik, jól szó-
rakoztál az este. Úgy látszik, jól jár
a szája. Lehet vagy ötven esztendő.

Kritikus: Azt hiszem, minden vala-
mirevaló pacáknak húsz évvel fiatal-
abb lányt kell elvenni, hogy ha
negyvenéves lesz, felesége még jó-
képű tyúk legyen.

Húszéves fiú: Ez azt jelenti, hogy
akkor kell elvenni, amikor még csak
egy esztendő.

Kritikus: Lám, ez még sohasem ju-
tott az eszembe.

Marty: Nekem nem volt csunya.

Angie: Biztos egész éjszaka félho-
mályban tartott.

Kritikus: Csak nem akarsz ilyen
vén tyúkokkal császárkálni? Elveszted
a jó híredet.

Angie: Gyere Marty, menjünk le a
mulatóba.

Marty: Megígértem annak a vénség-
nek, hogy ma felhívom.

Angie: Hagyd a fenébe.

*Marty bizonytalan tekintettel Angiere
néz.*

Marty: Neked egy csöppet sem tet-
szett?

Angie: Egy csöppet sem. Egyáltalán
nem tetszett.

*Marty lesüti szemét és az ötcentest
nézi, amit addig idegesen fongatott új-
jai között, majd hirtelen kabátzsebébe
dugja. Lehajtja fejét és gondolataiba
merülve a padlót nézegeti. Körülötte
mora.*

Kritikus: Mit adnak a Fordham
Roadban? Azt hiszem, hogy a Para-
dicsomban jó film megy.

Angie: Gyerünk a Negyvenkettedik
utcába. Majd csak kipecáulunk vala-
mit.

Kritikus: Sohasem bocsátom meg
La Guardiának, hogy New Yorkból
kifüstölte a burleszket.

Húszéves fiú: Odaát Union City-
ben van burleszk. Gyerünk Union
Citybe.

Angie: Nem. Vasárnaponként ott
minden zsúfolt.

Kritikus: Alkkor hát hova megyünk
este, Angie?

Angie: Nem tudom. Te mit gondolsz?

Kritikus: Magam sem tudom. (A
húszéves fiú felé fordul): Hát te mit
gondolsz?

A húszéves fiú vállat von.

*Marty váratlanul öklével az asztalra
csap. A többiek meglepődve fordulnak
feléje. Marty feláll.*

Marty: „Akkor mit csinálunk este?”
„Én nem tudom, te mit gondolsz?
Burleszk! Paradicsom! Nyomorúságos
dolog. Nyomorúságos és ostoba! Hülye
vagyok én vagy mi? Találtam valami
jót! Mit is lógok még itt veletek?!”

*Szinte kiabál, mindenkinek figyelmét
magára vonja. Késsé megszegeyenülten
a telefonfülke felé indul, megáll az aj-
taja előtt, hogy megkeresse zsebében
az aprópénzt. Angie hirtelen feláll és
Marty után bámul.*

Angie (*Marty kitörésétől kissé megremülve*): Mi van veled?

Marty (*hallk, határozott hangon*): Neked ő nem tetszik. Anyámnak sem tetszik. Ő vén, én kicsi vagyok, kövér, csúnya. Én csak annyit tudok, hogy az este jól éreztem magam és ma este is jól érzem majd magam. Ha továbbra is jól érezzük magunkat együtt, akkor elébe térdelék és megkérem, hogy legyen a feleségem. Ha mulatságot rendezünk Szilveszter

estén, ezuttal nekem is lesz társaságom. Neked ő nem tetszik. Ez baj (*Bemeget a telefonfülkébe, leül és mosolyogva Angie felé fordul*) Hát te mikor nősülsz, Angie? Már harmincnégy is elmúltál. Minden öcséd megházasodott már. Szégyellheted magad.

Jót nevet a tréfán, bedobja a pénzt a telefonkészülékbe és határozott mozdulattal tárcsázni kezd.

Kollin József fordítása

A film két főszereplője: Ernest Borgnine (e szerepéért Oscar-díjat kapott) és Betsy Blair

A Tassili fennsík e hatalmas szikláinak lábában szerteágazó barlangokban találtak a művészettörténetileg annyira érdekes falfestményeket.

Tizenhat hónap a Szaharában

Henri Lhote

A maga nemében páratlan kalandos élményben volt részem baráti társaságban a Szaharában. Tizenhat hónapon át ősemberek módján éltünk, ugyanabban a környezetben, amelyben a letűnt évezredek folyamán a történelemelőtti ember számos nemzedéke fejlődött, aminek nyomait érintetlen állapotban megtaláltuk.

A Szaharában több hegység emelkedik, legismertebb közülük a Hoggar. Ettől északra van a Tassili széles homokkövonulata, amely karéjformában mintegy 600 km hosszúságra terjed. A földkerekségnek talán nincs még egy olyan fantasztikus tája, mint ez. A homoktömböt évezredek át vizek mosták, szelek vágták és vájták. A különféle eróziós hatások a legszeszélyesebb alakzatokat hozták létre. Egyes

hegytömbök lerombolt városokhoz hasonlítanak. Az összeropedezett és kivájt sziklafalak hol katedrálisokra, hol középkori vártornyokra emlékeztetnek. Az idegent, amikor ebben a megkövesedett, hallgatag világban járkal, valami különös halotti, nyomasztó érzés fogja el, toroka összeszorul, és leveri ez a bizarr, nem is emberi arányú dekoráció.

Az állatvilág szegényes. A csöndet csak ritkán töri meg valami hollóféle madár rikoltása, amely dögöt kémlel. Leginkább a szarvasvipera birodalma ez, az omladékok igazi királyáé, hol szaporodásának semmi sem vet gátat, legföljebb egy-egy muflonvadász, ha arra téved. Mert a magányosság másik nagyura a muflon (vadjuh).

A völgyek igen mélyek, valóságos ka-

nyonok, meredek szakadékokkal, mint pl. a 600 m magas Tamrit, amit még soha senki se mászott meg és valószínűleg nem is fog soha. Növényzet úgyszólván semmi. Néhány csenevész fa akaszodik kihívóan a tevék lábába, ha véletlenül erre az istenverte helyre tévednek. Itt-ott néhány száraz fűcsomó hajt ki a homokból, az ember szinte nem is érti hogyan. Kivétel mégis van: a hegylántól keletre százával állnak remek ciprusok, hírmondói az egykori nedvesebb és mérsékeltbb éghajlatnak. Víz az ú. n. **gueltákban** található. Ezek sziklamedencék, melyeket a kivételképpen hulló esők megtöltöttek. Sehol egy forrás. Csupán e vidéktől nyugatra, egy kialudt tűzhányó szomszédságában vannak tavak, amelyek oly módon keletkeznek, hogy a vulkán szétrepesztette a homokkötömeget és feltörték a mélyvizek. Ezek a Szahara legnagyobb kiterjedésű tavai, bővelkednek halakban és mintegy 30 évvel ezelőtt ölték meg itt az utolsó krokodilust, a dicső mult kései hírmondóját.

Az emberi élet ezen a területen igen korlátolt. Körülbelül 2000 **taurég** tengődik és vívjá küzdelmét a fennmaradásért. Egyetlen életforrásuk girhes kecskéik sovány termékei.

1933-ban egy Brenans nevű rendőrtiszt egy körútja alkalmával fedezte fel első ízben, hogy a sziklafalak védett helyein különös ósrégi vésetek és falfestmények vannak. Néhány hónap múlva már én magam is a helyszínen voltam a párisi Földrajzi Társaság egyik professzorával együtt. 1933—34 folyamán a hegytömbök körül járva megállapítottam, hogy ezernyi bámulatos dolog van itt, a földgolyó legnagyobb sivatagának a kellős közepén. Sajnos közbejött a háború, s megghiúsított minden tervet. Csak tíz év múlva került sor egy expedíció tervezésére és előkészítésére.

Tervem abban állott, hogy elkészítjük a falfestmények hű másolatait, eredeti nagyságban, ugyanazzal a színezéssel, ahogyan a sziklafalon voltak, s a rajzpapírosra másolt egész anyagot Párisba szállítjuk. Egy egész sereg művészt belevontam ebbe a vállalkozásba. A nehézségek nem voltak lekicsinyelendők: a nagy távolságok, a vízhiány, az élelmiszer utánpótlás nehézségei, a nehéz munkafeltételek az 1600—2000 méteres magasságban. A technikai előkészületek igen sok gondot okoztak, de nem részletezem.

Fiatalabb tanítványaim közül ösz-

szesen 11 festőművész vett részt az expedícióban, hosszabb-rövidebb ideig tartó váltásokban. Ezenkívül egy fényképész is.

1956 januárjában érkezünk Algéria, onnan a sivatag irányába eső utolsó katonai támaszpontonra menünk, s itt 3000 kilónyi poggyásunkat katonai teherautókra rakták és egy személyszállító repülőgépet bocsátottak rendelkezésünkre. Ezenkívül harminc tevéből álló karaván indult el a Tassili oázistól. A tevék rendeltetése a munka helyszínén a mindennapi közlekedés és teherszállítás volt az egyes sziklatömbök között. A teherautók nyolc nap alatt tették meg a 2000 km-es utat. Amikor végre megérkeztünk, valóságos káosz közepén találtuk magunkat: mély homokkő-szakadékok között, amelyeknek egy részük széles nyílással tárult a szabadba, másrésze pedig hosszú, eressel védett folyosóhoz volt hasonló. Minden jel szerint a történelem előtti ember ezeket választotta ki búvóhelyül és letelepedésre. És ezekben a természetes búvóhelyekben találtuk a falfestményeket.

Életfeltételeink sivatagi szinten voltak, igen szigorúan megszabott élelmiszer adagokkal, minthogy a folyamatos utánpótlást nem lehetett biztosítani. Néhány heti »hozzá szoktatás« után sikerült igényeinket a tuarégek élet-szintjére leszállítani. Mindennapos küzdelem és nélkülözések vártak reánk ezen a szörnyűséges vidéken: küzdelem a téli hideg és a nyári hőség és a szél ellen. A szél, a szél volt legvadabb ellenségünk. Szüntelenül fújt. Telehordta homokkal főzédényeinket, elvakított bennünket, úgy hogy félbe kellett szakítanunk munkánkat, széthasogatta rajzpapírjainkat, felfordította asztalunkat, szétterítette sátrainkat, úgyhogy sokszor futva kerestünk menedéket a barlangok üregében. Vízszerezésre valóságos expedíciókat kellett szövetoznünk, hogy megföldhessük tömlőinket a gueltákból, ha ugyan nem voltak teljesen kiszáradva. A sáros üledékben bőséges arányban volt kecskebogyó és tevegané is. Több mint egy hónapon át teljesen le kellett mondanunk a tisztálkodásról, mert a víz éppencsak, hogy konyhai szükségleteinket fedezte. Csakhamar elvesztettük civilizált külsőnket, szakállunk tele volt homokkal, csimbókos hajunkat csak akkor vágtuk le nagy ollócsapá-
sokkal, ha már túlságosan hosszúra

nőtt. Mindezt bölcs filozófiával viseltük el, mintha barlangi művészkollégáink társágában éltünk volna. Esténként a barlang mélyében 'tábor' körül üldögélve, pipázgatva elbeszélgettünk, s képzeletben felidézttük a prehisztórikus élet jeleit a felfedezett falfestmények alapján. Éjszakáinkat csupán a táborhelyünk körül ólalkodó sakálók ugatása zavarta meg.

Minden sanyarúságért kárpótolt azonban bennünket az a valóban nagyszerű látvány, amely szemünk elé tárult.

A Tassili művészeti emlékei csakhogy egyedül állnak a világon. Minden eddig ismert barlangfestmény leltőhelyénél gazdagabb ez. Nincs egyetlen falmélyedés, melyre ne volna valami festve, egyes falakon pedig ötszáz ábrázolásnál többet is megszámláltunk.

Hogyan került ide, a lakatlannak és lakhatatlannak tartott Szahara közepébe ilyen gazdag tárlata a prehisztórikus emlékeknek? A feltárt témák és tárgyak száma tizezren felül terjed, és művészeti szempontból rengeteg újdonságot tartalmaznak. Tömeges szerszámot, eszközöt, edénymaradványt is találtunk, melyek az akkori életéről tanuskodnak. A falak tövében még a földfestéket és a festékes csöbröket is megtaláltuk, amelyeket a prehisztórikus művészek használtak. Minden olyan állapotban volt, mintha tegnap mentek volna el innen. A festmények is általában jól konzervált állapotban voltak, bár egyik-másik kárt szenvedett a nedveségtől.

Már első látásra szembetűnt, hogy a festményeken helyenként világosabb és élénkebb színű foltok vannak. Egy napon az az ötletem támadt, hogy nedves szivaccsal végigtöröljem a falfelület egy mezejét. Csoda történt a szemünk elé a nedves szivacs nyomán: az év-

Egy szaharai falfestés hű másolata a párisi Disztóművészeti Muzeuumban. A kép különös kerekfejű táncoló néger alakokat ábrázol s köztük egy fehér nőt.

ezredes agyagporréteg alatt 2—3 mm-nyire olyan gyönyörű három méter magas személyiséget ábrázoló kép rejtőzött, amelyet még sohasem láttunk. A szivacos lemosást — nyomorúságosan kevés vízkészletünk feláldozásával — rendszeresen folytattuk, és ezzel a módszerrel jeleiteink számát megkétszerezttük. Minél régiebbek, annál érdekesebbek voltak a feltárt freskók. Csüggedő és elkedvetlenedett társainkat ezek az újabb sikerek újból megyőzték, hogy az eredmény megéri a fáradságot és tehetséget igénylő munkánk tizenhat hónapon át tartott, látástól-vakulásig. Eredménye nyers számokban: 800 freskó lemásolása papírosra. Egymáshoz illesztve 1500 m² felületet fednének be.

Mit látni ezeken a falfestményeken? Elefántokat, orrszarvúakat, vizilovakat, zsiráfokat, vadmacskákat, különféle antilópokat, ökörcsordákat pásztorokkal, halakat, fatörzsből vajt csónakban evező embereket, izmos vadászokat megfeszített íjjal, különböző emberalakokat három centiméter nagyságúaktól kezdve természetes nagyságig, s végül egy egészen rendkívüli ábrázolást, amelyet még sohasem láttunk: egy hat méter magas alakot, minden valószínűség szerint valami istenség képmását.

A fölfedezett festmények nem mind ugyanabból a korszakból származnak, elrendezésük több ezer éves időköznek felel meg, a neolith kor elejétől addig az újabb korszakig, amelyet a teve megjelenése jelez. Több mint tizenhat féle rétegződést, azaz elhelyezkedési rendszert lehetett megkülönböztetni a freskókon. Ez azt jelenti, hogy Tassili nagy népvándorlások és népkeveredések színhelye volt egykor. Igen fontos megállapításunk, hogy a legrégebb rétegekben negroid jelleg található. Ez-ideig teljesen ismeretlen előttünk, hogy a fekete faj mikor differenciálódott, és mikor jelent meg Afrikában. A paleolith fekete ember fölfedezése még hátra van, mert csupán a neolith korból van bizonyosság arra, hogy voltak már feketék ezen a kontinensen. A Szaharában Asselárnál találták meg napjainkban a legrégebb csontvázat. Tassilitól 500 km-re délebben, egy korábbi expedíciónk alkalmával halgerinceket és vízilócsontokat találtam egy egykori folyómeder partján. Ezek egy halászlánya nyomai lehettek, mivel a leletek egy halomban heverték, csontszigonyok és kovakő-nyílhegyek között. Lehet-e ennél meggyőzőbb bizonyítéka annak, hogy a Szahara egykor nedves terület volt? A barlangfestmények jórésze szintén ugyanebből a korból való. Van-e összefüggés a kettő között?

A tassili falfestmények s egyéb leletek nem derítettek világosságot erre a kérdésre; arra sem, hogy a fekete faj mióta él Afrikában. De arra a megállapításra feljogosítanak,

Egy másik tassili másolat: állatok és emberi alakok több különböző időszakból

hogy a legrégebb néger maszk lelőhelye a Szahara. Meglepő dolog ez. Legérdekesebb fölfedezésünk az, hogy a már említett óriásalak néger maszkot visel, ugyanolyan amilyet Új-Guineában és az Elefántcsontparton ma is viselnek, s amelyeknek eredetéről semmit sem tudunk, a legrégebb közülük is csupán pár száz éves. Az óriás 6 m magas, és testéből növények nőnek ki, ami arra enged következtetni, hogy földistenséget ábrázol. Művészi kvalitásokat nem mutat, inkább szörnyetegszerű.

A tassili negroid jellegű festmények sajátosságai naturalista néger művészet kialakult konvencióit mutatják, s lényegében eltérnek minden másutt lelt sziklafalfestménytől, még a délafrikaiaktól is. Az európai barlangművészettel nem mutatnak szorosabb összefüggést, ámbar találunk apró íjászcsoportokat, melyek teljesen hasonlóak a spanyol-levanti leletekhez. Ha voltak is kapcsolataik idegen művészekkel, minden jel arra mutat, hogy a tassili negroid művészet bölcsője ott helyben volt, és ott fejlődött minőségileg magasabb fokra. A részletek gazdagsága, a kivitel finomsága igazi szépség élményét keltik a nézőben. Úgy látszik, hogy utána ó-egyiptomi hatás következett, s a negroid stílus nyomtalanul eltűnt több évezreden át tartó uralom után. Új jövevény pásztornép árasztotta el, s vette birtokba Tassili egész területét, s az előbbi népséget elűrdözte vagy leigázta, talán beolvasztotta. Nem tudhatjuk, mi történt. Ez az ökörtenyésztő pásztornép új, erősebben naturalista stílust hozott, s a civilizáció magasabb fokára mutat. Ábrázolásaik tárgya főképp ökörcsordák és kísérő pásztorok, s festményeiket a formák választékossága jellemzi. Hasonló ökörábrázolásokat a Szahara más részein is találtak már, Hoggarban, Mauritániában is. Ez arra enged következtetni, hogy a jövevény nép a Szahara más vidékéről jött oda. Honnan? Erre a kérdésre felvilágosítást nyújt öt leletünk, melyek pontos képmásai a Níluson járó egyiptomi bárkáknak. Ez arra mutat, hogy az új letelepedők Egyiptom földjéről valók voltak. Volt egy időszak, amikor az egész Szaharát úgyszólván ellepték az ökrök. Házállatként azonban eredetileg nem a Szaharában, hanem a Nílus felső folyásánál honosították meg, az abesszin fennsíkon.

Az ökörpásztorok művészete határozottan magasabbrendű, nemcsak csodálatra készítő esztétikai érzésekről, hanem kompozíciós tehetségről is tanuskodik. Az ábrázolásokban az ökr

dominál a pásztorélet különböző jele-
neteiben. Ezerszámra borítják a falakat.

E rajzoknak köszönhető, hogy fel tud-
juk sorolni a korszak állatvilágának
tagjait: elefánt, orrszarvú, víziló, zsiráf,
strucc, antilopfélék és vadzsamár. Az
ókrón kívül háziállat volt a juh és a
kecske.

Mindezeket az alakokat többnyire
okkerrel festették, de alkalmaztak több
színnel való festést is (polychrom fes-
tést), sárga és fehér okkerrel kombinál-
va. Olyan színpompás freskót is talál-
tunk, amelyen százötven alak illetve
téma szerepelt egyetlen kompozícióban.
A jelenetek közt látható két pásztor-
csoport harca a csorda birtoklásáért.
Összességükben és apró részleteikkel
képet nyújtanak az ókrésznép életéről
abban a korszakban. Ezek az emberek
nem voltak sem feketék, sem fehérek.
Arcélük leginkább a rézbőrűfajra emlé-
keztet, amely közel áll a mai etióp faj-
hoz, ha nem azonos vele.

Egy idő múlva ez az ókrésznép is el-
hagyta a Szaharát, mert szembekerült
az új hódítókkal. A tassili kő-archívum
feleletet ad arra is, hogy kik voltak
ezek. Egy harcos nép, melynek lova és
harci szekere is volt; e szokatlan harci-
eszközökkel szemben a pásztoroknak át
kellett adniok a helyet és eltűnniök
onnan.

A művészet félnaturalistává vált, a ló-
és emberalakok ábrázolása szokványossá.
Ez az ú. n. »röpülő vágta« stílus, aho-
gyan a lovakat örökítették meg; az em-
bereket pedig az ú. n. »kettős három-
szög« körvonalakkal. Lényegében a
mediterrán ábrázolásmódnak felel meg
és Kréta meg Mykene művészetét idézi

emlékezetünkbe. A fehér ember megje-
lenése a Szaharában kétségtelenül nagy
felfordulást idézett elő.

A festmény levonatok munkáján kí-
vül több ásatást is végeztem
Tassiliben a falak tövében, s ezek is
sikerrel jártak. Öt különböző helyen
hamurakásokat találtunk, s ökört, ga-
zella és juhcsontok kerültek elő belő-
lük. Egy finomabb porszerű lerakódást
vegyelemzésre küldtünk annak eldönté-
sére, hogy vajon a heverő tehenek trá-
gyája volt-e? Bőséges szerzőismé-
letet is találtunk: őrlő, zúzó és csiszoló kö-
veket, bárdokat, vakarókat, csontvéső-
ket, könyílhegyeket, stb. Találtunk
ezenkívül függőket és kapereceket is
palaközből, meg strucctojásból kész-
ült gyöngyöket és rengeteg agyag-
edény törmelékét.

Hogy Tassiliben ilyen sokféle és iz-
galmas leletre bukkantunk, az elsősor-
ban annak köszönhető, hogy a homok-
kő kedvez az üregképződésnek és bűvő-
helyeknek, s szép falfelületeket kínált
a festők ecsetjének. Másrészt biztosít-
tották a művek konzerválását is. A
Szahara más helyein, mint pl. a Hoggar
kemény gránitömbjében, a Tadmait
mészkösziklái nincsenek festmények.
Itt viszont vésett művészeti emlékek
vannak, amilyenek Tassiliben alig ta-
lálhatók.

Munkatársaimtól a munka egész fo-
lyamata alatt az erőfeszítés maximumát
követeltem meg. Kemény voltam hozzá-
juk, beismerem. Tiszteletem fejezem ki
zárósoraimmal. A küzdelem nagyszerű
volt, s eredménye minden reményün-
ket túlhaladta.

G. Cimmer Anna fordítása

A modern művészetelmélet és műbíráló néhány problémája

Miodrag Protić

A modern esztétika és a korszerű műbíráló egyik legfőbb — s kétségtelenül helyes — elve az, hogy a műalkotásokat a maguk benső, minden mástól független értékeik alapján kell elbírálni. Ehhez az értékeléshez azonban mindenekelőtt arra van szükség, hogy teljes mértékben fölfogjuk, megismerjük a műalkotást. Már pedig ez nyilvánvalóan lehetetlen anélkül, hogy a művet vonatkozásba ne hozzuk a világgal, a társadalommal, a korrall — annál is inkább, mert az a bíráló, amely pusztán a műalkotás anyagi és szellemi tulajdonságaival foglalkozik, nem küszöböli ki, sőt, továbbélteti a forma és tartalom klasszikus kettősségét. Bármennyire különbözzenek is egymástól más szempontokból ezek a bírálatok, igen gyakran mégis egy emlőből táplálkoznak: a műalkotást mindentől független ténynek tekintik, s figyelmen kívül hagyják az okokat, amelyek ezt a tényt — a műalkotást — minőségileg megszabták. Ilyenkor olyan általánosságból indul ki a bíráló, amely — a művel, az alkotás vizsgálatával és értékelésével kapcsolatban — igen gyakran aprioriként hat. A műalkotások elmélyülő elemzése azonban visszafelé is hathat — és valójában hat is — oly értelemben, hogy a kiindulópontul vett általánosságot helyreigazítjuk, megállapításainkat összhangba hozzuk az elemzés eredményeivel és a tapasztalatokat megelőző értékelést tapasztalatokon alapuló megállapításokká változtatjuk, s ily módon eljutunk a reális értékelésig. Ez a mód is egy benső

művelet folyamánya, s az elemzéssel együtt a műalkotás keretein belül marad. A teljes elemzés ugyanis nemcsak a külső, rögzített tényezőket és a belső, mozgékony elemeket vizsgálja, hanem a kor, a környezet és a társadalom hatásait is figyelembe veszi, s — mint már hangsúlyoztuk — csak ilyen vizsgálat után és alapján juthat el a bíráló a mű helyes értelmezéséig és reális értékeléséig.

Teljesértékű bírálati módszer kidolgozásához, s ahhoz, hogy megállapíthassuk valamely műalkotás valódi jellemvonásait, előbb igen sok kérdéssel tisztába kell jönnünk, amelyek a formának tér- és időbeli, továbbá az anyaggal kapcsolatos létezésére, nemkülönben a műalkotás teljes megismerésének és helyes értékelésének lehetőségeire vonatkoznak. Ez alkalommal nem foglalkozhatunk minden idevágó problémával, csupán néhány kérdésre térünk ki.

I.

A KÉP ÉS A VILÁG

Milyen kapcsolatban áll a modern kép és a modern világ, mennyiben tükrözi a kép a világnak, milyen mértékben tekinthető a világ a kép kiindulópontjának — ezek a kérdések merülnek föl elsősorban a korszerű művészettel kapcsolatban.

Az európai művészet, a reneszánsztól az elmúlt század végéig, alapjában vé-

ve realista volt, céltudatos, leggyakrabban hangoztatott elve pedig a természethez való hűség. Ezzel az európai fölfogással szemben Ázsia művészete a gondolatnak, az eszmének adta az elsőbbséget és a szellemi kifejezőerőre helyezte a hangsúlyt. Néhány kínai értekezés az V. századból származó »A festészet hat alapelve« és XI. századbeli »Ertekezés a tájképről« a szellemet helyezi előtérbe, s a természethez való hűség a második, sőt a harmadik helyre szorul. Már az elmondottak alapján is megállapíthatjuk, hogy a művészet régtől fogva ismeri mindkét lehetőségét: azt is, amelyik a külső, való világot, és azt is, amely a belső, megfoghatatlan világot helyezi előbbre.

A realista művészet európai forrásai azonban századunk folyamán elapadtak. Ez a művészet az ember és a világ egyensúlyát jelentette és föltételezte, viszont a világ — és vele együtt az ember is — hatalmasan megváltozott, képletesen szólva: új csillagokat és új földrészeket fedeztek föl, a hajdan megingathatatlanok vélt szintézis a borotvaéles kriticismus és a modern szellem fürkésző, szenvedélyes elemzészavá előtt porráomlott. A klasszikus egyensúlyt utólérte elkerülhetetlen sorsa: megíngott.

A törés nyilvánvaló, a változás szemellátható. Coubet azt mondta, hogy azért nem festett angyalokat, mert sohasem látott egyet sem. Goya Caprichos-ai az ellenkezőt vallják: az a művész érdemel figyelmet és elismerést, aki ki tudja fejezni a csupán képzeletben élő formákat és dolgokat. Ez a megállapítás — amely Goyának »az utolsó régi és az első modern mester« címét adta — a modern művészet nyitányának tekinthető. A művészi egyéniség és velejáruinak dicsőítése a tárgyilagos, a valószerű felől az egyéni, az eszmei felé billenti a mérleg nyelvét. A modern művészetet már sokkal jobban érdekli az, hogy milyen az emberben élő világ, mint az, hogy milyen ez a világ — az embertől függetlenül. Ez azonban nem föltétlenül az élet, a külső világ tagadása — annál kevésbé, mert hiszen a szubjektív és az objektív valóság nem függetlenek egymástól, hanem egymást föltételezik: az első a másodiknak a kisugárzása.

A művész tehát — számos és bonyolult, az itt adott szűk keretek között kivizsgálhatatlan okok miatt — többé nincs abban a lelkiállapotban, hogy vászna felszínén a külvilág felszínés képét reprodukálja, s elunta már, hogy az önmagában hordozott harmóniát,

gondolatait és érzéseit továbbra is leplezgesse, valahogy megalázónak érzi, hogy szüntelenül a színpalak mögött rejtőzködjék és a maga egyéniségét a megfestett motívum egyéniségével álcázza. És amikor — idővel tudomásul vette, hogy a mű értékét nem a téma értéke adja meg, hanem saját alkotóereje, rádöbrent arra is, hogy nem kell magát föltétlenül alávetnie a természetnek: az utánzás elveszítette minden vonzóerejét. Az alkotó »belső szükséglete« kilépett a színpalak mögül és mint az alkotás színpjátékának főszereplője, az előtérbe lépett.

Hogyan tört ki ez a forradalom? Milyen részük volt benne a külső, társadalmi és gazdasági tényezőknek, s mennyiben járultak hozzá a művészet terén szerzett — előbb mennyiségileg halmozódó, később dialektikus ugrásként minőséggé változó — tapasztalatok? Ha válaszolunk ezekre a kérdésekre, mindjárt világos lesz előttünk, hogy a modern művész nem a világ tagadását jelenti. Ellenkezőleg: teljes igenlése a világnak, teljes igenlése a világ méreteinek. Világos lesz előttünk, hogy az élet sokkal bonyolultabbá, sokkal gazdagabbá vált, az új tapasztalatok pedig sokkal meglepőbbek és többértékűek, semhogy a régi szabályok, formulák fennmaradhatnának.

Igen, így van. De — mert a művész személye ilyen nagy súllyal esik latba, nagyjelentőségűnek kell lennie annak is, amiben és amivel ez az egyéniség kifejezésre jut: a külvilágnak is. Ezt a tételt bizonyítják korunk legnagyobb művészei: Picasso, Rouault, Klee, Chagall, Matisse és Braque.

Ma már elmondhatjuk, hogy a műalkotás egyénivé és ezáltal tárgyilagossá válása történelmi tény. A nagy stílusok ideje lejárt, helyükbe az egyéni stílus lépett. Az egyéni stílus, amelynek azonban mégis vannak közös jellemvonásai: lázadás a szürke akadémiai normák és a kollektív meggyőződések ellen. A forradalom jellegzetes sokrétűsége és egyetemes jellege bizonyítja, hogy a művészet fejlődésének történelmében a fokozatosságot, az egymásutánt a koegzisztencia váltotta föl. Úgy is mondhatjuk, hogy a modern művészet a korok sokféle rétegeit egy síkba vetítette, s ebben az értelmében úgy vehetjük, hogy a korszerű művészet a múlt utószava és előszava a jövőnek. Az Altamira-barlangtól da Vinci-ig és da Vincitől Malevicsig szerzett tapasztalatok szinte egyszerre, egy történelmi pillanat alatt elkoptak, úgy hogy ma már minden

föltártnak, megállapítottnak látszik, elsősorban az, ami remek és nagy.

Amint a belső imperativuszok különböznek egymástól, úgy térnek el egymástól a külső megnyilvánulások is. A modern művészet kaleidoszkopjában száz, színben, formában törik meg a világ képe. A modern festmények, — akár kifejezésformának, közlésmódnak, akár hedonista önkielégülésnek tekintjük is, s noha egy belső dialektikus folyamat erejével teljes mértékben igénybe veszi a művész egész egyéniségét — mégis van határozott uralkodó jellemvonása. Az alkotóművész lényének sokféle perizskopjával: tudatával vagy tudatalatti lényével, értelmével vagy érzéseivel, képzelőerejével és intelligenciájával fogja föl az élet leghitelesebb, tömör képét. Így áramlik az élet szakadatlan változatokban és mozgásban, s nyilvánul meg a legkülönfélébb alakban és lehetőségekben. Hol líra volt (Utrillo), hol gráma (Rouault), életmór (Bonnard), pompás költemény (Matisse), dűsképzletű mese (Chagall), sejtelmes költészet (Klee), hol mindez együtt (Picasso).

A ma alkotóművésze mindezt vagy realitás eszközeivel, transzponálásával fejezte ki, vagy nélküle a realitás megkerülésével, pusztán vonalakkal és színekkel. A két kifejezőmód két ideológiát képvisel, a modern művészet két forrását jelenti: az ábrázolót és az absztraktot. Mindkettőnek megvannak a maga — gyakran szögesen ellentétes — áramlatai. Mindkét eszmeiségnek vannak romantikusai és vannak klasszikusai, rajongói és entellektüeljei. Míg azonban a valóság és a külvilág jelentőségének kérdését, pontosabban a tárgyak funkciójának problémáját — ha más és más szemszögből is — valamennyien fölvetik, az absztrahálás végső következtetésének, a képnek ősi formává, jelképpé, jelle való egyszerűsítésének kérdését már csak az absztraktozók teszik föl. Ez a két kérdés vezet el bennünket — keresztülhaladva a modern művészet mikrokozmoszán — a modern művészet és a mai világ viszonyának megoldásához.

Minthogy a természet utánzása már az ábrázoló művészet számára sem cél, már ez a művészet is teljesebb világképre törekszik, új szintézis után kutat, tárgy a vonallal és a színnel együtt csak eszközzé vált, a kép teljesebb kifejezőeszközzé, amelynek segítségével a művész vallomást tesz a világhoz való egyéni viszonyáról. A tárgyat már csak a művészi kifejezőmód funkcióján át nézi a művész és nem

ettől függetlenül. Nem a kifejezőmódot alkalmazza a tárgyhöz, hanem a tárgyat a kifejezőmódhoz.

Másrészt: azzal a folyamattal párhuzamosan, amely a képet vonalak és színek elvont harmoniájává, majd csupán jelképpé alakítja át, ezzel a meglepő, gyökeres és a klasszikus fogalmától messzire eltérő változással kapcsolatban szükségessé vált a képzőművészet egyes ágainak új, világos meghatározása, majd nyomban utána: a művészeti ágak új osztályozása. (Különösen időszerezővé teszi ezt a kérdést Brankusi »Repülő madarai« körül lejátszódott pör, amelynek folyamán az Egyesült Államok vámhivatala — az eddig érvényes meghatározások alapján — kétségbe vonta, sőt tagadta az alkotás szobor-voltát.)

Mindennek folytán lassanként új föltevés alakul ki: annyi sok kísérletezés és annyiféle tapasztalat után vajon lehetséges-e megteremteni a forma monumentális, vadonatúj rendszerét, vagy csak monumentális egyéni szintézist lehet majd kialakítani, amelynek új volta nem annyira a módszerben és a módozatokban, hanem az együttes hangszerelésben, egyéni érzésekben, a világ iránti különleges viszonyban fejeződik ki? Vár-e ez a korszerű, alig megteremtett rendszer erős egyéniségeket? Vajon más célok felé fordul-e ez az újkeresés?

Ezekre a kérdésekre csak a jövő adhat választ. Nem lehetetlen, hogy ez a folyamat, amely a megváltozott gazdasági és társadalmi körülmények következtében az »állványos« műtermi festészet, s vele együtt a független művészi egyéniség válságát jelenti, továbbá az a törekvés, amely a képzőművészetet egyesíteni kívánja az építőművészettel, az acéllal, a betonnal, a gépekkel — megfelel ezekre a kérdésekre. Csak ennek az irányzatnak a teljes győzelme jelentené a művészet — ideértve, természetesen a modern művészetet is — nagyszerű, fausztai korszakának a végét és egy új, ismeretlen, csak sejtésekben élő, de annál gazdagabb lehetőségű művészeti korszak kezdetét.

II.

A KÉPEK ÉS AZ IDŐ

A művész egyéniségének, érzelmeinek kifejezése: a műalkotás az idő tükröződése és terméke. Keletkezése egy-

beeshet a történelmi pillanattal, de járhat előtte és mögötte is. Ha egybeesik vele a szakadatlan változások végtelen sorának egyetlen mozzanatát látszik megörökíteni. Ha nem így van, lehet a múlt visszhangja, a jövő hírnöke: folytatás, vég vagy kezdet. Az idő fogalma a történelem fogalmához kapcsolódik, a történelem fogalma pedig a fejlődés és az időrendi sorrend fogalmát idézi.

Az idő rétegei közötti határokat azonban — ha a műalkotásokkal kapcsolatban vesszük szemügyre őket — csak egy elvont rendszerezés erőszakolhatja határozottakká. A valóságban homályosak, elmosódottak. Mert a műalkotás — születésének dátuma ellenére is — magán hordja a múlt jeleit és fény sugarakat villogtat a jövőbe: létének tere az egyetemes, három dimenzióban érzékelt idő. Nem mond ellent ennek a megállapításnak Fosijoko véleménye, hogy a történelem nem csupán egy irányban haladó, szakadatlan folyamat, hanem úgy tekinthető, a jelen lassú leülepedése, a művészet pedig »a mély időszertűségek egész skálájának transzponálása«.

A más és más történelmi korszakban keletkezett műalkotások párhuzamosan, egyidejűleg élnek. S habár egy idő által körülmésgyézett, meghatározott környezet kifejezései, az ember kifejezései is lévén — egyetemes jellegűek.

De ez csak egyik oldala a problémának. A másik oldal magának a művészetnek fejlődése, egy-egy stílusnak keletkezése és kialakulása felé fordul. Föltétlenül meg kell kérdeznünk, mi az oka, értelmé és következménye annak a viharos, meghökkenítő fejlődésnek, amelyet a festmény a mai napig átélt. Zeuxis szőlőfürtje volt, majd Malevics négyzete, naturalista majd absztrakt jelkép. És az élet ez esetben is hitelesítette a régi igazságot: létezni annyit jelent, mint változni.

Az idő és a művészet kérdését kétféleképpen lehet fölvetni és összesíteni, kétféle kérdéscsoportban, ha a műalkotás tartalmából, jelentőségéből, sorsából és általában a művészet ritmusból és mozgásából indulunk ki. Megkérdehetjük: melyek egy műalkotás állandó és változó összetevői? Miben nyilvánul meg időszertűsége és miben az időtlensége? Milyen kapcsolatban van a műalkotás a társadalom fejlődésének egy adott pillanatával, a stílusformákkal? — Aztán elővehetjük a második kérdéscsoportot. Van fejlődés, van-e haladás a művészetben? Mi az az »új« és mik az új ismérvei? Hogyan találko-

zik az »újban« az egyéniség, a környezet és az idő? Hogyan válik benne mindez külön?

Nem lehet pontos és teljes választ adni ezekre a kérdésekre, ha nem tartjuk szorosan szemünk előtt azt, hogy a műalkotás éppen úgy tükrözi a környezetnek és az időnek, mint a művészi egyéniségnek. Bármilyen világos is ez az állítás, mint közhely mindaddig meghatározatlan marad, amíg ki nem vizsgáljuk és nem taglaljuk a műalkotás keletkezésének körülményeit.

Ha az egyéniség és az idő viszonyát tisztázni akarjuk, a műalkotás keletkezésében három mozzanatot kell megkülönböztetnünk: a megfogalmazást, megvalósítást és magának a műnek meglétét. Az első mozzanat jellegzetesége: mielőtt a mű anyaggá — s ezzel egyidejűleg térré-és idővé is — változónak, már a művész lelkében különféle és gyakran homályos formában, mint energiamentesség, megérezés, dinamikus vázlat, eszme. Az alkotás a művész csendes szemlélődésének, elmélkedésének vagy izzó lelki forrongásainak terméke. Az idő és a környezet mint tér és kvalitás hatnak, bennük alakul ki az alkotó egyéni szemlélete, s elképzelései, gondolatai, érzékelésének tulajdonságai nem függetlenek tőlük. (Ezekben a pillanatokban még látszólag nincs különbség az alkotóművész és a »közönséges ember« között, vagy ha van is, lényegtelen, annál is inkább, mert lehetetlen pontosan meghatározni.) — A második mozzanat az élmény és a gondolat anyaggá, térré, formává, idővé válása. Mindez, ami eddig dinamikus mozgás, változékony látomás volt, most mindennek az egyesülése, közös nevezője lett — rögzítve, megállítva, statikussá válva. Közben a művész érzékenysége, érző képessége és tapasztalatai, harcot folytatnak az anyaggal, mert az anyagnak megvannak a maga követelményei, lelki alkata van, ellenáll, átfurmálja a kezdeti elgondolásokat és újakat sugalmaz, s mi elsősorban is ennek a küzdelemnek a kimenetele alapján, ebből kindulva állapítjuk meg, hogy alkotóművész-e valaki vagy sem, mert a művészi egyéniség éppen ebben a harcban nyilvánul meg, válik valósággá. Az idő is közreműködik a szerzett tapasztalatok, az aktualitás és az általános atmoszféra útján. — A harmadik mozzanat az alkotó folyamat befejezése: az, ami anyaggá alakulva statikussá vált és rögzítődött, kisugárzás formájában fölszabadul és ismét tevékeny, dinamikus lesz. S így, ezzel meg-

kezdődnek a műalkotás szeszélyes kalandjai az időben.

Azonban: bármilyenek is ezek a kalandok, bármennyire kétségtelen is az idő és a környezet hatása, valami nyilvánvaló: a műalkotás viseli az alkotóművész egyéniségének bélyegét, a művész — tudatosan vagy tudattalanul — bizonyos emberi közléseket, üzeneteket bíz a műre. Az a megállapítás, hogy Van Gogh és Cézanne művei koruk és környezetük kifejezője, csak képletes értelemben, közvetve igaz, mert ezek a műalkotások mindenekelőtt magának Van Goghnak és Cézanne-nak a kifejezései, amelyek magukba szívták körük és környezetük színét, zamatát. És ezért mint tükröződések hasonlóak, mint egyéni kifejezések viszont teljesen különbözők.

Erről a tényről sohase feledkezzünk meg: Mert mihelyt elhanyagoljuk, fölmerül annak veszélye, hogy — közvetlen kapcsolatba hozva egymással a művet és a környezetét, a műalkotást és az időt, s megkerülve a művészt — kutatásunk, elmélkedésünk megbocsáthatatlan determinizmusba ragad bennünket, mindent túlzottan leegyszerűsítünk, vulgarizálunk, semmit sem oldunk meg. Ha azonban az alkotás amúgy is bonyolult egyenletébe a művész egyéniségét is beillesztjük, lehetetlenné válik minden vulgarizálás, mert ezáltal a művet magasabbrendű és számosabb kapcsolatok közé emeljük, amelyek éppen számos voltak és szakadatlan változékonyságuk folytán teljesen kizárják a durva, fatalista determinizmus lehetőségét. E kapcsolatok tanulmányozása megkönnyíti számunkra, hogy egyszerre fölfogjuk és megismerjük a műalkotás lényegét, magvát, jellegét, nem kevésbé mindazokat a külső körülményeket, amelyekben megfogant, kialakult és amelyeknek hatása alatt szüntelenül változva — folytatva létezését. Röviden: ily módon fölfoghatjuk a műalkotás útját a »szükségyszerűségtől a szabadságig«.

III.

A KÉP ÉS AZ ÉRTELEM

Leonardo da Vinci híres értekezésében megírta, hogy a kép »néma költemény«, amely az értelem fűszeres, titokzatos párába burkolva hallgat. Hogy miképpen értik meg, fogják föl a képet, nem pusztán értékeitől függ,

hanem attól is, hogy milyen értékeket hordoz magában a szemlélő, a bíráló. A művészet terén szerzett tapasztalatok nem egyszer igazolták Kant elgondolását, amellyel »A szépről és a fenéségről« szóló tanulmánya kezdődik, s amely szerint az ember visszahatásai nem annyira a külső dolgok jellegzetességeiből, hanem inkább saját benső tulajdonságaiból erednek. És éppen ezért — annak lehetősége folytán, hogy az abszolút viszonylagos kiegyenlítőddhet a viszonylag abszolúttal — a legbonyolultabb esztétikai kérdések közé sorolhatjuk valamely kép valódi lényegének igazi jelentőségének meghatározását. A relativitás nemcsak filozófiai vágyakat kelt, hanem megteremti a szilárd és megbízható mértékek iránti reális szükségletet is.

Sokféle szemszöge van ennek a problémának, s hogy közülük föl ismerhesük az igazit, nem ártana a tiszta elmélet nagy síkjaira lépni. Itt azonban, ebben az esetben nincs erre föltétlen szükség, mert e kérdést a műbírálat minden nap fölveti, megoldja, és pedig igen reálisan, tömören, egyszerűen. A kritika végcélja az értékelés. Hogy eljusson odáig, a bírálatnak a legkülönfélébb tünemények és jelenségek egymásközötti viszonyán kell keresztülválnia magát, be kell hatolnia a műalkotás minden rétegébe, anyagi, érzelmi, eszmei mélységeibe. Az élet és az elmélet keresztútján állva, megteremti e kettőnek termékeny viszonyát. Természete és küldetése alapján klasszikus filozófiai problémákat érint: az igazság problémáját, a tudat és a lény viszonyát, a világ abszolút megismerésének lehetőségeit stb. — általában véve elmondhatjuk, hogy a műbírálat története sok tekintetben az esztétikai elméletek, története, bölcséleti rendszerek visszhangja. Módszerei és távlatai változtak az idők folyamán, a műalkotásnak hol ezt, hol azt az oldalát részesítette előnyben, hol a szellemi, hol pedig az anyagi elemekre helyezte a hangsúlyt. Néha azonban nemcsak a műalkotást vizsgálta, nemcsak a mű értékét vette tekintetbe, hanem kapcsolatát is a társadalomhoz és az időhöz. Sokszor egyoldalú volt, bizonyos jelenségeket elszigetelt és abszolútizált. Alapos tanulmányozása meggyőző bizonyítékokhoz vezet: módszereinek sokfélesége és ellentétessége, a vizsgálat változatos szemszögei bizonyítják, hogy mennyire bonyolult valami a kritérium és az értékelés, s milyen gazdag és különös a művészi alkotás lényege.

A bíráló tehát kétszeresen érdekes és jelentős: önmagában is meg az általa fölfedezett kérdések révén is. Tárgylencséjében megtörik, benne rezeg az alkotás nagy drámája. Az értékelés, amit ad, éppen ezért nemcsak az érzéköpesség és érzékenység eredménye. Sokkal elmélyültebb kutatómunka hozza felszínre az értékelést, amely annál realisabb, minél szélesebb körre terjed ki a vizsgálódás. A veleszületett és kifejlesztett fogékonyság a vonalak és színek szeszélyes játéka iránt, a művészi forma kisugárzásai iránt, csak első és nélkülözhetetlen — de nem elégséges feltétel, mert a kép lélektana annyira bonyolult valami, hogy megértéséhez nem elég az érzelmi fogékonyság, meglehetősen elméleti fölepítmény is kell hozzá. Több oldalról is szemügyre kell venni a műalkotást. Látni kell, meg kell látni mint szubjektív kifejezőmódot, és e kifejezőmód útján a kor kikristályosodásaként, a környezet, a társadalmi adottságok üledékeként, s tudatosítanunk kell az érzelmi fogékonyságot. Csak így, csak ha minden oldalról »megostromoljuk«, lehet — erős, benső átélések, élmények alapján — megközelíteni igazi jelentését.

A bírálói módszerek mindennemű vizsgálata megköveteli azonban — kiegészítési céljából — azt a megjegyzést, hogy a módszer értékének fogalmába beletartozik a módszert alkalmazó személy értéke is — a bíráló ízlése, érzelmei, erkölcsi állásfoglalásai éppen annyira jelentősek, mint tudása. Az igazi műbíráló lovagja az igazságnak, zászlóhordozója az eszméknek, megtestesítője a becsületnek, elmélyült gondolkodásnak és érzésnek: ízlés és erkölcs híján a legtökéletesebb módszernek sem lehet sikere, s ahelyett, hogy csökkentené a viszonylagosságokat, még inkább növeli őket. A tapasztalat azt biztositja, hogy pusztán az egyesített és megbízható bírálói módszerek alkalmazása egyéni erkölcs, igazi érzelmi fogékonyság és tudományos elmélet — segíti hozzá a kritikát, hogy eszmeileg és érzelmileg újrateremtve a képet — fölfedezze az alkotás igazi emberi értékeit. S azáltal, hogy a műalkotást, az emberi szellem legélelnebb tevékenységének közelébe hozza, a bíráló ismerveit is a világ megismerésének színvonalára emeli. Mindezek nélkül a bíráló elveszíti távlatát, szeme világát, egyetemes szemléletét. A szűkkeblű »specialisták« — így mondja Ven-

turio — teljesen tájékozatlanul állnak a kép előtt.

Az elmondottakon kívül a bíráló egyetemességét a modern művészet sokrétűsége, különféle volta is megköveteli, s az a sok és sokféle egyéni világ, amely ennek a művészetnek tarka világegyetemében kering, meg éppen nélkülözhetetlenné teszi. Ez a sokféleség és sokszínűség — egyidejűleg — határozottan megkívánja az értékelés, osztályozás és kiválogatás nagyobb biztonságát, alaposságát — ma sokkal inkább, mint bármikor. Mert a dogmák porbaomlottak: a művész emberi lényegében magára maradt a vásznon előtte, s mint Kafka mondta: ő maga mindennek a kezdete és a vége. A művésznek az a szabadsága, hogy a kollektív fölfogásokat megkerülve — amelyek egyébként manapság már nem is léteznek — egyéni módon fejezze ki egyéni életérzését, büszkeségében is kesernyés egy küssé: arra kötelezi a művészt, hogy valóban legyenek ilyen érzelmei, szemléletei, hogy pótolja azt, amit ledöntött, alkotó legyen és ne iparos, aki más tapasztalatait alkalmazza és hasznosítja. Ma már nem normák alapján értékelünk egy képet, a korszerű bíráló alapja a tartalom, a lényeg jellege és minősége, kisugárzásának ereje. S minél nagyobb a művész szabadsága és minél szubjektívebb az alkotás, annál nagyobb kötelességeket ró a műbírálatra, hogy pontosan, helyesen magyarázza, értékelje: a relativizmusnak erősítenie kell az abszolút iránti szenvedélyt.

Ennek a relativizmusnak különleges megjelenési formája és — ezzel együtt — e szükséglet különleges oka abban nyilvánul meg, hogy az egységesen és együttesen értelmezett esztétikai kritérium mind nyilvánvalóbban felbomlik erkölcsi és történelmi kritériumra. Ugyanazon jelenségek különböző szempontból való értékelése és különféle jelenségeknek egy szempontból való bírálata csak fokozta a modern műalkotások körül támadt zűrzavart és bizonytalanságot. Csak nyílt és bátor kiállítás segíthet. Az alsóbbrendűség érzése és a féltékenység zsákutcába vezet. Mert ez a szabadság, amelynek határai egyre bővülnek, könnyen eltörölheti a jó és rossz közötti különbséget, megszüntetheti a kritérium és a bíráló létét — s mindezzel, biztosra vehetjük, visszaesést idézhet elő a művészetben.

A „Tekints vissza dühösen” első jelenete

Egy bős angol író

Ivan Ivanji

Mihelyt a dicsőség pénzt is kezdett gyümölcsözni, a soványarcú fiatalember, akinek éles arcvonásai arról tanuskodtak, hogy nemrég még gyakran éhezett, egy elegáns gépkocsit vásárolt. A gépkocsihoz sikerült megkapnia a kívánt rendszámot: AYM 1. Ez a rövidítés azt jelenti: »Angry young Man No 1«, vagyis »Elsőszámú bős fiatalember«. Mert az újságírók is így nevezik a huszonnyolcéves John Osborne-t, a világ egyik legnépszerűbb mai színműíróját. Két színműve a múlt színházi évadban úgy hatott az angol kultúréletben, mint két villám-

csapás. Az utóbbi időben senkivel sem történt meg, hogy ugyanazt a színművet egyidőben játsszák a Broadway-en, filmesítik Hollywoodban és előadják Moszkvában is. Drámája, »Look back in Anger« (szó szerinti fordításban »Tekints vissza dühösen«) még többet is megért: ebben az évadban bemutatják Franciaországban, Csehszlovákiában, Hollandiában, Lengyelországban, a skandináv államokban és nálunk (a Beográdi Drámai Színházban). Ugyanezek a színházak csaknem mind már a »The Entertainer« című második színművének előadási jogát is kérték a

szerzőtől. Osborne ezt a második darabot sir Laurence Olivier kívánságára írta.

John Osborne első sikerült színművéről megoszlanak a vélemények. Íme néhány. A londoni Observer: »Az utóbbi évtized legjobb színműve«. A New York Times: A legkellemetlenebbül önző valami, amit az angol színpad szült.« A hamburgi Die Welt: »Egy egész nemzedék tükre«. Friedrich Luft berlini kritikus: »Ezeknek az embereknek elvből minden visszataszító... Forradalmárok forradalom nélkül!« Jimmy Portert azonban a darab hőstét Enft századunk Wertherének nevezi. Az Osborne-nal egyivású Kenneth Tynan angol kritikus a bemutatóról írt bírálataiban ezt jósolta: »Ez a darab valószínűleg csak egy kisebbséget vonz majd. Kérdés azonban, hogy mekkora lesz ez a kisebbség. Az én feltevésem szerint legalább 6,773.000 angol polgárból áll majd. Ennyien vagyunk ugyanis — a statisztikai évkönyv szerint — húsz és harminc év között.

Osborne első színművében vajmi kevés történik. Jimmy Porter, egy örök-ké dühös fiatalember hasztalanul próbált jó megélhetéshez jutni mint propagandista újságíró, porszívógép árusító ügynök, s most egy kis cukorkásbolt társtulajdonosa. Húszéves feleségével, Alisonnal egy manzárdlakásban él. A fiatalasszony gazdag polgári családból ment a nyomorba. A játékban részt vesz még Cliff Lewis, »egy darab senkiföldje ebben a házassági háborúban« és Helena, Alison barátnője, egy »valóságos intrikusnő«. Ezek a jellemzések Jimmytől erednek. Jimmy a feleségének is talál megfelelő jellemzést: a »közömbösség emlékművé«-nek nevezi. A színdarab azzal kezdődik, hogy Alison vasal a többiek pedig unatkoznak. Unalmukban veszekedni kezdenek. A veszekedés Helenát Jimmy karjaiba viszi — itt az első függöny. A második felvonás elején ismét vasal egy nő — de ez most Helena. Amikor a harmadik felvonásban Alison vizsztatér abortusz után, átveszi régi szerepét, s miután minden visszakerül a régi helyére, egy kis körforgás után — folytatódnak a szürke hétköznapiak.

Jimmy szótárának jellemzésére csak két mondatot idézek. Amikor arról van szó, hogy Alison édesanyja meg akarja őket látogatni, Jimmy ezt mondja: »A vén boszorkának már meg kellene döglenie... Sok sóra! lesz szükségük a szegény férgeknek, hogy megemésszék a vén banyát. Szegény férgekcskék, hogy megfájul majd a hasa-

tok!« Azt a hírt, hogy felesége áldott állapotban van, ezekkel a szavakkal fogadja: »Nem érdekel! Nem érdekel, hogy lesz-e gyereke! Akkor se érdekelne, ha kétfejű gyereket szülne.«

Nyilvánvaló, hogy ilyen anyagból csak kiváló tehetségű író alkothat igazi drámát. De alkothat. Ha párhuzamot vonunk egy sokkal hírnevesebb mai szerző, Tennessee Williams két drámája, az »Üvegmenaszéria« és a »Macska a forró bádogtetőn« között, meglátjuk, milyen lehetőségek rejtőznek éppen a látszólag »közönséges« témákban. A Macskának ezek a motívumai: rák, nemzedékek ellentéte, szerelem, család, örökség, homoszexualitás, amerikai Dél — s a színdarab mégse nagyon jó. Az Üvegmenaszériában van egy nyomorék lány, aki szeretne megszeretni valakit és férjhezmenni, s van egy kis kereskedősegéd, aki utazásokról álmodozik. S mégis, vagy talán éppen ezért ennek a drámának roppant költői ereje van. Úgy látszik, hogy Osborne azon írók közé

Alison a „Tekints vissza dühösen“ című színműben, Mary Ure színésznő, Osborne második felesége.

John Osborne egy tündöklő irodalmi karrier léposójére lépett

tartozik, aki a közönséges dolgokat is meg tudja csillogtatni, s fel tudja fedni a csunya dolgok szépségét.

Amikor sir Laurence Olivier végignézte ezt a színdarabot az English Stage Company vendéggjátékában a Royal Court Theatre színpadán, azon a színpadon, amelyen Bernard Shaw színműveinek nagyobb részét bemutatták, megkérte a fiatal szerzőt, hogy írjon egy olyan színdarabot, amelyben neki, korunk egyik legnagyobb színészének alkalmas szerepe van.

Osborne elget tett kívánságának. Új színdarabjának ezt a címet adta: *The Entertainer*. Ennek a szónak a lefordításába a németek is beleizzadtak, ha-

bár nyelvük nagyon hasonlít az angolhoz. Előbb »komédiás«-nak fordították, aztán így: »Aki mindenkit szórakoztat«, majd »tréfamester«-nek mondták. Végül a hamburgi színház, amely elsőnek mutatta be ezt az Osborne-művet, elhatározta, hogy csupán a »the« névelőt fordítja németre. A színház falragaszain ez a darab tehát a *Der Entertainer* címet kapta. Hamburgban a darab főszerepét a legnagyobb élő német színész, Gustav Gründgens játssza.

Az entertainer valami konferansziéféle a legalacsonyabbrendű zenés kabarékban. A darab hőse Archie Rice, minden tudásával a közönség megnevetetésén fáradozik, de sikertelenül, hazafias szólalomokkal traktálja, de maga se hisz bennük, kínozza családját: feleségét, leányát, Jeant — »a dühös fiatal lányt« (Jimmy Porter női változatát) —, szenilis édesapját; az öreg színészt, aki megjátssza az utolsó gentlemant és dézsmálja az éléskamrát. A történet Angliában játszódik 1956 októberében. Szó van a legidősezerűbb problémákról, a többi között a szuezi támadásról is. Osborne itt kifejezi az átlag-angol bíráló véleményét a támadásról, a kormányelnökről, a királynőről és általában az angol életről.

Chelsea-ben született. Amikor első sikerült művét írta, olyan idős volt, mint Jimmy Porter. Életének első két évtizedét úgy töltötte el, mint hőse, amiből arra következtethetünk, hogy ez a műve némileg önéletrajz. Ő is alig volt több húszévesnél, amikor egy vele egyidős színésznőt elvett feleségül. Mert azokon a foglalkozásokon kívül, amelyekben Porter szerencsét próbált, Osborne még vándorszínházakban is dolgozott kezdetben mint színész, később pedig mint segédrendező.

Ez idő alatt három színdarabot írt: az elsőt (*The devil Inside*) csak egyszer adták elő, a másodikat (*Personal Enemy*) szintén csak egyszer, a harmadikat pedig (*Epitaph for George Dillon*) csak akkor mutatták be, amikor Osborne már a fent leírt drámákkal hírnevet szerzett.

Osborne, aki az úgynevezett »alsóbb«

rétegből származik, sokban hasonlít azokhoz a fiatal angol írókhoz, akiket »bőszeknek« neveznek. Ezek között kiemelkedő helyet foglal el a harmincöt éves Kingsley Amis, a szintén harmincöt éves John Braine és a harminckét éves John Wayne. Amis a Lucky Jim című regényében leírta azt a vidéki fiatal értelmiségit, akinek csak egyetlen ambíciója van, hogy valami jó zsiros bürokrataállást kapjon és abból éldegéljen. Wayne »Born in Captivity« című regényében egy fiatal emberről ír, aki hasonlóan él, de legalább káromkodik és méltatlankodik »a modern állam zűrzavara és az egészséges hagyományok kivészése miatt«. Braine »Room at the Top« című regényének hőse viszont erősebb értelmiségi, aki tudatosan és alattomosan biztos pozíciót harcoljon ki magának a mai társadalomban. Van ezekben az írókban valami közös vonás, mert hőseiknek is sok közös tulajdonságuk van: ugyanannak a kornak a gyermekei, ugyanolyan társadalmi körülmények között élnek, egyformán szídják a monarchiát és Anglia politikai helyzetét, s valamennyien elmondhatnák azt, amit Jimmy Porter mond Helenának: »Téved, ha egy pillanatra is azt hiszi, hogy gentleman vagyok.« Ha azonban fölvetődik a kérdés, hogy miért olyan elkeseredettek ezek a fiatal emberek, a választ szintén Porter egyik replikájában találjuk meg: »Úgy szeretnék lelkesedni, egészen egyszerűen, emberien lelkesedni! Csak egyszer halljak egy meleg, lelkes hangot, amely alleluját kiált a világnak«.

A hamburgi »Der Spiegel« folyóirat szerint: »Ez a nemzedék nem az apák ellen lázadt föl, hanem az ellen a világ ellen, amely megölte az apákat«.

Egyébként »a bősz fiatal szerzők« nem ismerik el, hogy egy közös csoporthoz tartoznak. Osborne kijelentette, hogy ez az elnevezés »kiagyalt

címke, amely semmit se mond. Az újságírók találták ki, hogy olvasóik megkímélik a gondolkodástól«. Osborne azonban némileg rácsífolta erre az állításra, amikor jelzést választott gépkocsijára. Amikor pedig a Daily Express szerkesztősége közös találkozóra hívta a »bőszeket«, Kingsley Amis azzal a megoldással utasította vissza a meghívást, hogy »ő úgyszólván sohasem dühös, kivéve, amikor véletlenül kalapáccsal az ujjára üt...«

A Schaffende Jugend, a nyugatnémet szocialista ifjúság lapja Osborne színdarabjait »korunk röntgen-felvételei«-nek nevezi, politikai vonatkozásban is. Mindenesetre, Osborne kijelentette, hogy ellenzi a monarchikus államrendezést Angliában — ami nem csekélység egy brit polgártól —, s részt vett a moszkvai világifjúsági találkozón. Igaz, hogy Moszkvából hamarabb tért vissza, mint ahogy tervezte, s — mint kijelentette — családott is »az önreklámozó oroszokban.«

Arra a kérdésre, hogy: »Mire való a dicsőség?«, Osborne azt válaszolta: »Hogy kifizessük a villanyzámlát«. A fiatal szerzőnek alighanem sikerült élete végéig ellátnia magát »villanyzámlára valóval«. Színdarabjának filmfelvételi jogát százezer dollárért adta el Hollywoodnak, az angliai előadásokból hetenként mintegy hatszáz fontot kap, ezenkívül a világ minden tájáról szerzői díjakat. Villát vásárolt London legelőkelőbb negyedében és másodsor is megnősült. Elvette a szép Mary Ure színésznőt, aki Alisont játsza »Tekints vissza dühösen« című színdarabjában. Véleménye szerint az írás kín, a színészet élvezet. Van már egy új színmű, is a fiókjában: Love in a Myth. Erről a darabról kijelentette, hogy egy kissé szomorú vígjáték, igazi cukorka, sütemény — csak egy kicsit rothadt«.

1956

Csak jöjjön a reform!

Olajos Mihály

A jövő kilátásai, a távlat kecsegtető ígéretei, a gyors fejlődés reményképei töltötték el képzeletünket legtöbbször, amikor a noviszádi filozófiai fakultásra gondoltunk, vagy róla beszéltünk. Közben elszaladt három év. A hallgatók első nemzedékét lázas izgalom ragadja el annak láttán, hogy milyen vészes sebességgel közeledik már a negyedik iskolaév vége is. Számítgatva mérlegeli minden negyedéves mennyire van még a céltól — a diplomától.

Azt is jelenti ez a negyedik év, hogy most már nem csak jövője, hanem múltja is van a bölcsészeti karnak, van már mit látni, ha visszatekintünk eddigi munkájára. A jövő év júniusában elérkezik a legidősebb korosztály diplomavizsgálója. Akkor kezd számot adni ez az intézet közösségünknek, akkor kezd képzett szakemberekben visszaadni mindazt, amit társadalmunk befektetett és évről-évre rákölt. De máris — kb. félévvel ez esemény előtt — meg-ejthetünk egy előzetes számvetést.

A dékanátus nyilvánátartása elmondja, hogy 1954-ben 570 hallgató iratkozott a kar hat szakcsoportjára. A jelenlegi iskolaév kezdetén 220 iratkozott be a hetedik félévre. Tehát az elindultaknak több mint fele, 350, abbahagyta egyetemi tanulmányait. A jelék szerint még lesznek, akik elhullnak. A hallgatók kezdeti létszámának, úgy látszik, csak egyharmada fog eljutni a diplo-

máig. De ezek sem az előirányzott negyedik év végén. A kimutatásokból az is megállapítható, hogy mindössze 32 hallgató vizsgázott le minden tantárgyból, amiből esedékes volt a vizsga a negyedik év kezdetéig. Ezt szem előtt tartva legmerészebb reményekkel sem számíthatunk többre tizenöt sikeresen diplomálónál a júniusi élcsoportban. Talán ugyanannyit, vagy valamennyivel többet hoz majd az őszi, szeptemberi érs. Az első nemzedék többi fia csak 1959-ben vagy 1960-ban fog diplomálni, sőt lesznek, akik még többet késnek.

Három megállapítást emelek ki ez ideiglenes mérleg alapján: az első évre beiratkozottaknak csak egyharmada fog lediplomálni, az átlagos hallgatóknak négy év helyett hat évre lesz szüksége tanulmányainak elégvzéséhez és ebből adódik, hogy egy-egy diplomált szakember egyetemi kiképzése közösségünknek többmillió dinárjába kerül. Ugyanaz a helyet van kialakulóban nálunk is, mint általában a jugoszláv egyetemeken: lassan halad a szakkáde-
rek kiképzése és rendkívül drága. Ennél fogva a noviszádi fakultás esete is bizonyítja, mennyire indokolt végrehajtani az egyetemi reformot. Lapjaink hírt adtak arról, hogy a Szövetségi Népszkupstina külön bizottságot alakított az egész kérdés tanulmányozására.

Időszerű tehát kivizsgálni fakultá-

sunkon is, miért hullik el a hallgatóknak több mint a fele, és miért marad el annyira a megmaradtak nagy többsége tanulmányaiban. Szövevényes kérdések ezek, teljes kivizsgálásuk több embert és hosszabb időt igényel. Jelen hozzászólásomban csak a dolgok egy-két okára szándékozom rámutatni, de ezt is csak a jugoszláv irodalom és szerbhorvát nyelv tanszékére, illetőleg hallgatóira korlátozom.

A fakultás megnyitásakor 131 hallgató iratkozott szerbhorvát nyelvre és irodalomra, s 60 jutott el közülük a hetedik félévig. Csak öten vannak, akik nem adósak egy vizsgával sem, de az sem valószínű, hogy júniusban mind az öten jelentkeznek diplomavizsgára.

Miért estek ki olyan sokan a sorból, és miért vannak olyan kevesen az élcsoportban?

Ha azokat az okokat keressük, amelyeket egy gyökeres reform elháríthat, akkor a tantervről, a tantárgyakról, az előadásokról kell beszélnünk és nem utolsó sorban arról, mennyire felelnek meg az említett tanszéken végezhető tanulmányok, az itt szerzhető tudás és képzés mai társadalmunk szükségleteinek, mennyire készítik itt elő a hallgatót a diploma utáni munkára.

A szerbhorvát nyelv és Jugoszlávia népeinek irodalma például minden középiskolánkban egy tantárgy. A nyelvet és az irodalmat ugyanaz a tanár tanítja. A nyelv és irodalomtanítás e szoros egysége az irodalom és az irodalmi nyelv szerves egybetartozásán alapul.

A noviszádi filozófiai fakultáson nagy szakadék tátong a nyelv és az irodalom tanítása között. A beográdi bölcsészeti kar mintáira nálunk is két különálló tanszékét létesítettek: nyelvészeti és irodalomtörténeti tanszékét. A nyelvészek tanítják a bevezetést a nyelvtudományba, az orosz nyelvet, a délszláv nyelvek történetét, a szlovén és macedón nyelvet és az élő szerbhorvát nyelvet (az irodalmi nyelvet, a köznyelvet és a nyelvújításokat), az irodalom tanárai tanítják az irodalomelméletet, a világirodalmat és a jugoszláv irodalom történetét.

A két tanszéknek megfelelően az egyetemi hallgatók is két csoportra oszlanak, külön tanterv szerint dolgoznak, egymástól eltérő tanterv határozza meg tantárgyaik anyagát. A fakultás szabályzata két szakmai csoportot határoz meg: az egyik a »Délszláv nyelvek és jugoszláv irodalom« csoportja, a másik »A jugoszláv irodalom és jugoszláv nyelvek« csoportja.

A két tárgykör anyaga egyenrangú elemként vegyül egyetlen egységes tantárggyá a másodfokú oktatás iskolahálózatában. Ezzel szemben fakultásunkon külön nyelvtanárokat és külön irodalomtanárokat képeznek ki. Igaz ugyan, hogy a közoktatásra vonatkozó jogszabályok mindkét diplomát egyenértékű képesítésnek fogadják el a szerbhorvát nyelv és jugoszláv irodalom tanítására, de ebből még nem következik, hogy a nyelvtanár is, az irodalomtanár is egyforma mértékben meg tud felelni a követelményeknek az egységes tantárgy tanításában. Hogy is taníthatná egyformán jól a nyelvet is, az irodalmat is, ha az egyetemen szerzett tudása nagy mértékben egyoldalú?

Mindkét szakcsoport tantervében szerepelnek irodalmi és nyelvi tantárgyak. A nyelvészek a harmadik év végéig irodalmi órákra is járnak, az irodalom története hallgatói pedig — ugyancsak a hatodik szemeszterig — nyelvi tantárgyakat is hallgatnak. Csak néhány számadatból kiténik azonban, hogy nagy az eltolódás a főtantárgyak irányában. A nyelvészeti csoport órarendje a négy éven át összesen 962 órát ír elő a nyelvi tantárgyakra és 728-at az irodalmiakra. Ezzel szemben az irodalmi csoporton 1.378 irodalmi óra és mindössze 598 nyelvóra kapott helyet a tantervben. Különösen nagy tehát az eltolódás az irodalmi tanszéken, és ez a nyelv tanulmányozásának súlyos elhanyagolását eredményezi. Még kedvezőtlenebbek az arányok, ha csak a diplomai tantárgyakra szánt órák számát hasonlítjuk össze. A nyelvészeti csoporton 442 órát fordítanak a diplomai tantárgyra és 312 órát az újabb jugoszláv irodalom és a népi irodalom feldolgozására, az irodalmi csoporton 910 órát a diplomai főtantárgyakra és csak kb. 300 órát az élő szerbhorvát nyelv (és nyelvújítások) előadásaira és szemnáriumi gyakorlataira. Az óraszámot tekintve az élő nyelv lefokozott melléktantárgy e csoport tantervében, mint ahogy az újabb irodalom is melléktantárgy a nyelvhallgatók számára.

Ezzel még hírül se mondtunk el mindent az irodalom- és nyelvtanítás kétértékesítéséről az újvidéki fakultáson, de az órák számának aránya és a differenciált tanterv elégtelen alapot nyújt annak megállapítására, hogy a kar alapszabályai azt az elvet és gyakorlatot törvényesítik, hogy irodalom és nyelv két külön jelenség, tanulmányozásuk két külön szakmába tartozik, tehát különálló szakcsoportokon egyrészt nyelvtanárokat, másrészt irodalomta-

nárokat kell kiképezni, és más-más szakképzettségről tanuskodó diplomát adni nekik.

Ez a szempont nem teljesen alaptalan. A tudományok általános fejlődése ma már nemcsak addig jutott el, hogy külön tudományág foglalkozik a nyelvek vagy egy-egy nyelv tanulmányozásával és önálló tudománygá különült az irodalomtörténet, hanem ezek önmagukban is szűkebb szakmai ágazatokra oszlanak. Csak akkor lehet újabb eredményeket elérni a tudományos kutatás terén, ha a tudomány művelője egy speciális tudományág szűkebb keretei között igyekszik minél mélyebbre hatolni. De irodalom- és nyelvtanulmányozás ilyen szakmai elkülönülése és ágazatokra hasadása csak a magasabb fokú tudományos munkában indokolt, viszont nincs helye a középiskolai oktatásban.

Az a kérdés vetődik föl tehát, kinek a számára képez szakembereket a filozófiai fakultás. Az-e a feladata, hogy középiskolai tanárokat adjon társadalmunknak, vagy speciális munkákkal foglalkozó tudományos intézeteknek szakkáder-utánpótlást? A gyakorlat azt bizonyítja, hogy akik a bölcsészeti karon lediplomálnak, azoknak kilenczized része a középiskolába kerül, tanárnak. Az erre vonatkozó közoktatásügyi nyilvántartás szerint még sokáig így lesz ez a jövőben is. Ebből következik, hogy a jügoszláv irodalom és szerbhorvát nyelv tanítása bölcsészeti karunkon nincs összhangban társadalmunk, illetőleg középiskoláink szükségleteivel. Amennyiben hézagosak maradnak az itt kiképzett nyelvtanítók irodalmi ismeretei és az irodalomtanárok nyelvi ismeretei — külön mindkét csoport módszertani képzése a melléktantárgy tanítására — olyan mértékben nem tesz eleget a két szóbanforgó tanszék az előtte álló követelményeknek.

Többször elhangzott már a javaslat, házon kívül is, házon belül is, hogy egyesítsék a két szakcsoportot, vezessenek be egységes tantervet, amelyben egyenrangú helyet kap mind az irodalom mind a nyelv tanulmányozása, és adjanak olyan tudást a hallgatóknak, amely egyaránt képesíti őket a nyelv és irodalom tanítására a középiskolában. Ezideig minden alkalommal elvetették ezt a javaslatot. Az indokolás: a két csoport egyesítésével »lesüllyesztenénk az egyetemi tanulmányok tudományos színvonalát«. Más érvek is társultak ehhez. Az egyetemi tanterv nem indulhat ki abból, hogy mit fog a hallgató tanítani a középiskolában, nem

alkalmazhatjuk munkánkat a középiskolai tantervekhez, magas színvonalú tudományos tanfolyamainkat nem változtathatjuk gyakorlati szaktanfolyamokká, nem fokozhatjuk le az egyetemet tanárképző főiskolává, ki fogja kiképezni a tudósok újabb nemzedékeit, ha nem az egyetem?... stb. Hivatkoztak arra is, hogy ugyanígy két szakcsoport működik a beográdi bölcsészeti karon is és sok egyetemén a művelt világnak.

A tudományos színvonal süllyedésének érve teljesen tarthatatlan. A tudományos színvonal ugyanis nem attól függ, hogy mit tanulmányozunk, hanem attól, hogy miképp dolgozzuk fel a tantervbe vett anyagot, milyen módszerekkel, milyen mélyre hatolunk a tanulmányozott jelenségek mozgástörvényeinek ismeretében, stb. tehát első sorban minőségi tényezőről van itt szó. A két csoport és a két tanterv egyesítése viszont könnyen megvalósítható, csak a mennyiségi tényezők, csak a tankeretbe fölvevett anyag mennyiségi megváltoztatásával. Sőt, a tananyag megfelelőbb összeválogatása lehetővé tenné a tanulmányok színvonalának emelését is.

Minkét szakcsoport tantervében sok az olyan anyag, amelynek ismerete egyáltalán nem fontos a középiskolai tanár, de sok esetben a még magasabb képzettségű szakember számára sem.

A nyelvészeti csoport hallgatói sok idejüket és erejüket kénytelenek olyan dolgok megismerésére fordítani, mint: az indoeurópai ősnyelv és az ősi szláv nyelv hangrendszere, alaktani jelenségei, az ószláv nyelv teljes hangtana, alaktana és mondattana, nyelvmélekei, szövegeinek olvasása, fordítása, nyelvtani elemzése, a ragozások vízfolyászerű begyakorlása, mintha élő nyelvről volna szó, a délszláv nyelvek részletes külső és belső története, a nyelvjárásokra vonatkozó megszámlálhatatlan adat, apró jelenség, változat, stb. Ha mindebből kivetnénk a koloncost, sok óra és erő felszabadulna, s ezt az újabb irodalom behatóbb tanulmányozására fordíthatnánk. Hasonlóképpen lehetne nagyobb helyet adni az élő szerbhorvát nyelv tanulmányozásának az irodalmi szakcsoporton a régi korok, vagy akár a XVII. század irodalmának rováására. Ily módon egyforma színvonalra emelkedne mind az irodalom, mind a nyelv tanulmányozása mindkét szakcsoporton, tantervük kiegyenlítése pedig egyesítésüket is lehetővé tenné.

Amint látjuk, annak a téves szem-

pontnak alapján nyilvánul meg fakultásunkon a tudományos színvonal súlyyodásától való félelem, hogy egyetemi tanulmányaink tudományossága nem attól függ, hogyan dolgozunk fel valamit, hanem attól, hogy mi az amit tanulmányozunk, és annál tudományosabb a munkánk, minél régebbi korok irodalmi és nyelvi anyagában kaparászunk, minél nagyobb a tantervbe fölvetett anyag mennyisége és minél hatalmasabbra duzzad az emlékezetbe vésődő adatok halmazza. Megtörténik az is, hogy a magas színvonal nevében múltszázadbeli, régen túlhaladott munkamódszereket védenek. Mindaddig amíg nem tisztázzuk, miben kell látnunk a tudományosság magas színvonalát, mindaddig amíg meg nem dőlnek a régmúlta támaszkodó szempontok, nem fog megvalósulni a jugoszláv irodalom és szerbhorvát nyelv mai követelményeknek megfelelő tanítása az egyetemen.

Ugyancsak el kell vetni azt az álláspontot is, hogy az egyetemet nem érdekli a nyelv- és irodalomtanítás tanterve a középiskolában. Közösségünk nem mentheti fel az egyetemet kötelezettsége alól, hogy olyan szakkérdert képezzen ki, amely jól el tudja végezni feladatát társadalmunkban. A bölcsészeti kar irodalmi és nyelvészeti tanszékeitől jó középiskolai tanárokat követel, akik egyformán jól tanítanak irodalmat is, nyelvet is. A középiskolai feladat, amely a hallgatót a diploma után várja éppen elsőrendű fontosságú annak meghatározásában, hogy milyen tudást és képességeket kell megszereznie az egyetemen. Csak egy esetben lehet nem törődni azzal, hogy mit fog csinálni a hallgató a diplomálás után: ha valaki az egyetemet elefántesonttoronynak tartja, a tudományt önmagáértvalónak, a növendékekből nem társadalmunknak akar embert faragni, hanem a »tudománynak«, valamilyen társadalmon kívüli, társadalomfölötti »magas« tudománynak, amely nem »süllyed« odáig, hogy arra is gondot fordítson, mi történik az egyetem falain kívül. Senki sem vall tudatosan ilyen álláspontot az egyetemen. De ebből még nem következik, hogy nem történik itt sok minden éppen ilyen fel fogás jegyében. Ebből ered a fontoskodó figyelmeztetés is: ne csináljunk tanárképzőt a fakultásból! Pedig társadalmunknak éppen jó középiskolai tanárok kiképzésére van szüksége, ez a hivatása fakultásunknak, csak nem főiskolai, hanem egyetemi színvonalon.

Senki sem vitathatja el a tudóskép-

zés fontosságát. Mind a nyelv kutatás, nyelvművelés, mind az irodalomtörténet, irodalomelmélet és irodalmi kritika terén sok tennivaló várja a tudomány alapos felkészültségű művelőit. Csakhogy az rendes egyetemi tanmenet négyéves időkeretében a legtehetségesebb hallgatók sem képezhetik ki magukat tudóskká, tanáraik akármilyen segítségével sem, a tantervek bármilyen bővítésével sem. Az egyetemekről szóló törvény, számolva a valósággal, a tudósképzést (tudományos és szakképzettség tökéletesítése, szakképesítése, doktorátus megszerzése) a diploma utáni tanulmányok bevezetésével igyekszik előmozdítani. Attól tehát, hogy egyoldalúan vagy egyenlő mértékben tanulnak-e irodalmat és nyelvet a szóbanforgó szakcsoportok hallgatói, se több se kevesebb nyelvtudósa vagy irodalomtörténésze nem lesz közösségünknek.

Ami pedig a beográdi fakultás két csoportját illeti, azzal szembe lehet helyezni sok olyan egyetemet, amelyen irodalmat is nyelvet is egy szakcsoportban tanítanak. A noviszádi bölcsészeti kar nem köteles mindenben átvenni a beográdi megoldásokat, még akkor sem, ha egyelőre a beográdi egyetem keretébe tartozik. A Beogradban kialakult hagyományok hatása alatt és annak szellemében alakították meg a noviszádi kart is, és e hagyománya egyelőre olyan súllyal nehezedik erre az új intézményre, hogy nagy erőfeszítésre van szükség, ha bármit is valami új módon akarnak itt megoldani. Mégis, nem egy esetben sikerült már a haladó törekvéseknek megtörniök a hagyományt. Miért ne történhetne ez meg ebben az esetben is?

Annál is inkább, mert a gyakorlati munkában, a tanulmányok anyagának feldolgozási módjában, előadásokban, a szemináriumi gyakorlatok vezetésében, stb. még nagyobb mértékben érvényesülnek az anyaintézményből hozott szokások, közöttük a maradiak is.

Taneró-hiány, helyszúke, anyagi nehézségek miatt nem lehet külön előadásokat tartani a nyelvészek és külön előadásokat az irodalomhallgatók számára. Különben is a nyelvészeti csoport negyedik évfolyamában mindössze 11 hallgató van (az első évben 12 volt), a fiatalabb korosztályokban még kevesebb. A közös tanfolyamok szabad utat nyitnak a tanárok ismert törekvésének, hogy minél nagyobbat kanyarítsanak a saját tantárgyuk anyagából a hallgatók mindkét csoportja számára.

Így aztán az irodalomhallgatók is biflázhathatják az ósláv participiumokat, a nyelvhallgatók pedig ugyanarra a sok életrajzi és bibliográfiai adatot hőmpölygető tanfolyamra vannak utalva, amit az irodalomtörténészeknek tartanak. A gyakorlatban az történik, hogy mindkét csoport hallgatói sok tantárgyat egyenlő arányban, de mindig a terjedelmesebb főszakmai program méretei szerint tanulmányoznak át. Még pozitívnak is tarthatnánk e jelenséget, ha nem a két tanterv mennyiségi összeadása alapján történne. Így azonban ez okozza legnagyobb mértékben a tanulmányok idejének meghoszszaabulását.

A másik ok a régi korszakok mélyen fekvő rétegeinek túl részletes feldolgozása, amiből szükségszerűen következik a XIX. és XX. század anyagának elhanyagolása. Az újabb jugoszláv irodalmat három részre osztották: újabb szerb, újabb horvát és újabb szlovén irodalomra. A nemzeti alapon elhatárolt tanfolyamokat más-más tanár vezeti. A horvát irodalom előadója két párhuzamos előadássorozatot tart — az egyiket az ilir mozgalommal kezdte, a másikat az első világháborús évek horvát irodalmával. Négy félév alatt fel is dolgozza az egész anyagot, beleértve a mai horvát irodalmat is. Hasonló a helyzet a szlovén irodalom tanfolyamán. Ezzel szemben már ötödik féléve tart az újabb szerb irodalom tanfolyama, de a XVIII. század racionalista irodalmáról szóló előadások még nem jutottak el Dositiej Obradovićig, a romantizmus tanfolyamán még nem fejezték be az első író, Vuk Karadžić munkásságának tárgyalását. Pedig a negyedeveseknek már csak egy félévük van hátra. Számukra tehát az újabb szerb irodalom a Doszitej előtti XVIII. századra és Vuk Karadžićra korlátozódott. Egyetlen előadás sem hallottak és nem is fognak hallani a realizmus, a századforduló, a két világháború közötti időszak irodalmáról, mert a tantervben külön tantárgyként feltüntetett tanfolyam korszakunk jugoszláv irodalmáról el sem kezdődött, és valószínűleg nem is kerül rá sor hamarosan, mert nincs hozzá előadó. Egy szó sem hangzott el az előadásokban a macedón irodalomról, még kevésbé a nemzeti kisebbségek irodalmáról. Pedig mindez szorosan beletartozik a jugoszláv irodalomba, a kisebbségek irodalmát kivéve fel is vették a tantárgy programjába. Az egyetemi hallgató tehát semmi segítséget sem kap ahhoz, hogy áttanulmányozza az

újabb irodalom anyagának több mint felét. Ne csodálkozzunk, ha magára hagyatva jóval hosszabb ideig kénytelen botorkálni, mint amennyit a tanulmányok időkerete előíranyzott.

A nyelvészeti tantárgyak tanfolyamaiban nincsenek ekkora hézagok, de a tanszék a kelletténél sokkal jobban szorgalmazza az ósláv nyelv, a nyelvtörténet és nyelvjárások részletes feldolgozását, ezért gyakorlatilag nem marad idő az élő nyelv alapos tanulmányozására. Egyes tantárgyak feldolgozásában nem haladnak túl az újgrammatikusok módszerén, amely a múlt század hetvenes éveiben volt új, de azóta a nyelvtudomány nagyot fejlődött és újabb módszereket teremtett.

A harmadik ok a már említett kolonc. Kulcskérdések, törvényszerűségek, fontosabb tények kiemelése mellett korlátlanul halmozzák az apróbb adatokat is, és sok felesleges anyaggal terhelik a tantervet. Egyes tanárok ma is azt teszik meg a tudás alapállományának, ami 40—50 évvel ezelőtt volt a legfontosabb. Megtörténik, hogy a faktográfia adathalmazra annyira betemet egy-egy vizsgált jelenséget, hogy eleve megghiúsítja bármilyen törvényszerűség vagy elméleti igazság megállapítását.

Az egyetemi hallgatók elhullásának és a tanulmányok lassúságának csak e három oka is szükségessé teszi a gyökeres reformot. Az is kitűnik, hogy elsősorban a tantervek alapos reformjára van szükség. De sok más kérdés is orvoslásra vár még itt. Például a tantervek sorainak feltöltése olyan szakelődökkel, akik a socialista ideológia alapján, a tudomány legújabb eredményeit felhasználva tárgyalják az irodalmat és nyelvet, beleértve nemcsak a XIX. és XX. század teljes anyagát, hanem a második világháború utáni fejleményeket és napjaink irodalmát és nyelvét is, miközben megfelelően rámutatnak azokra a kölcsönhatásokra is, amelyek nemzetközi szigeteket helyett egységgé fűzik Jugoszlávia népeinek irodalmát és egész kultúráját. Hasonló a tankönyvek, skripták és más taneszközök problémája is. Nem utolsósorú kérdés a munkahelyiségek hiánya, a fakultás épületének zsúfoltsága sem. Az egyetemi hallgatók anyagi helyzete, ösztöndíjazása, lakáskérdése, stb. szintén könyörtelen érvényrel hat a tanulmányok sikerére. Természetesen ennyivel sem merült ki a tanulmányozandó kérdések listája.

Lesz hát bőven dolguk az egyetem megreformálásának a noviszádi filozófiai fakultáson is.

A televízió-dráma

Paddy Chayefsky

Sok szakértő hajlamos arra, hogy összehasonlítsa a színházat, a televíziót és a filmet. Hallottam már, hogy a televízió-drámát bővített egyfelvonásosnak, vagy kis drámának vagy rövidfilmnek nevezték. Azt hiszem, hogy a televízió-dráma (az, amelyik egy óra hosszat tart), egyik sem ezek közül. Egészen sajátos a formája. Különleges írástechnika kell hozzá, külön mesterség ez, ami abból is látszik, hogy gyakorlott színpadi szerzők és film-forgatókönyv-írók is kudarcot vallottak, amikor egyszerűen »át akartak vetni« a televízióra.

Ennek az irodalmi formának technikáját nem lehet máról-holnapra elsajátítani. A televíziós szerzőnek fel kell ismernie és el kell fogadnia a közvetítés e módjának sokféle korlátjait.

A televízió-vásznon például nem lehet négy személynél többet mozgatni egyszerre, tehát a tömegjeleneteket teljesen mellőzni kell. Vajmi nyomorúságos egyes rendezőknek az az igyekezete, hogy tízegynéhány színésszel ötezer főnyi tömeg hatását keltsék. Az ilyen kísérlet, ugyanezeknél az okoknál fogva, a színpadon is nyomorúságos, ám ott már meghonosodott ez az impresszionista engedmény. A színházi közönség elfogadja, hogy tíz ember, egy maroknyi csoport nagy sokaságot jelent. A televízió közönsége viszont nem fogadja el, ha csak nem a legmagasabb értelemben vett impresszionista drámát

mutatnak be, márpedig az impresszionista vagy lírai dráma, mint kiderült, nem kelendő a televízióban. Egy ideig a díszlet nélküli üres színpad is divatban volt, de lassan eltűnt. A televízió felvevőgéppel dolgozik és a közönség elvárja, hogy a felvevőgép valóságot mutasson.

A televíziós színpad mozgékonyabb ugyan mint a színházi, mindamellet mégis kezdetleges. A színész a szó szoros értelmében futni kénytelen az egyik díszlettől a másikig. Ez azt jelenti, hogy az író kénytelen jeleneteit úgy megírni, hogy a színész gyorsan felkészülhessen a következő jelenetre és eljuthasson a másik díszlethez. A színész természetesen nem sokat változtathat sem jelmezén, sem maszkján, amíg a stúdió egyik végéből a másikba fut.

A felvevőgép lehetőségeit számtalan korlát szabja meg. A film egyes jeleneteit ötször, hatszor vagy akár többször is felvételezik és összeállításuk közben vágásra és a jelenetek megválogatására is lehetőség nyílik. A televízió csak a felvételezési szögek csekély választékával élhet, a felvevőgép emelése nagyon költséges és hihetetlenül megrágitja a műsort.

A jelenetek hirtelen félbeszakítását csak a drámai feszültség fokozására használják fel, egyébként a változás legalkalmasabb módja, ha a kép lassan szertefoszlik, elmosódik a vetítő vásznon. A vetítívásznon mérete komoly

korlátokat szab az írónak és azoknak is, akik gondolatait megjelenítik.

Am a legjelentősebb korlátozás a televízióban mégis csak az idő. Az egyórás dráma (a televízió-dráma leghosszabb formája) ötvenhárom percig tart. Ötvenhárom perc alatt nem valami sokat lehet elmondani. A szindarab valóságos játékeje például egy óra és húsz perc, ez a legkevesebb, de olykor ennek kétszerese is. A film körülbelül másfél óra hosszat tart. A televízió-drámában tehát csak a fő és egy mellékselekményre futja, legfeljebb kettőre. Nem használhat fel sűrű, keresztül-kasul átszótt drámai cselekményt. Cselekménye csak egyszerű fordulatokat és csak kisebb válságokat bír el. A sokrétű mese sem alkalmas televízióra. Sokrétű mesét csak film adhat jól, az olyan szcenárium, amelyben több, egymástól független cselekmény forog egy központi esemény körül. A »Legénybúcsúban« öt férfi élettörténetét kellene elmondani, akik egy éjszaka végigdorbézolnak a városon, és az éjszaka eredményeképpen mindegyikük — ki-ki a maga módján határozó jövőendő életéről. A televíziós feldolgozásban ezek a történetek nem szerepelhetnek önállóan, csak egyet lehet bemutatni, a többit pedig alárendelten átszóni rajta, ezek tehát mulhatatlanul másodrendű jelentőségűek. Televízióon ugyanis nem lehet úgy átugrani az egyik jelenetből a másikba, mint a filmen, viszont felvonásokra sincs osztva a cselekmény, mint a színházban.

A televízió-drámában csak azért hull le kétszer a függöny, hogy felsorolhasák a kereskedelmi hirdetéseket, mert a darabot a reklámok kedvéért mutatják be, nem pedig fordítva. Itt a kereskedelmi mozzanat a legnagyobb és legnehezebben elhárítható korlát. A televízió (legalább is most és az Egyesült Államokban) tulajdonképpen hirverő és nem szórakoztató közvetítés. A hirdető vállalatoknak csak az a fontos, hogy eladják ügyfeleik termékeit, nem szeretik tehát az olyan drámát, amely rossz kedvre hangolja vagy elriasztja a vevőket. Ez döntő módon befolyásolja a bemutatandó anyag megválogatását. Sokok dologról egyáltalán nem lehet írni. A televízió-adóállomások tulajdonosaiban és intézőiben még mindig az a tévhit él, hogy a közönség csak holmi elszépzelt világból való gyönyörű, fiatal szerelmes párokról szóló könnyű drámát és vígjátékot akar látni.

A »Marty« éppen ellenkező példával

szolgál. Ez a darab a mindennapi világot dolgozza fel, fő személyei inkább jellegzetesek, mint kivételesek. Párbeszédeit mintha a valóságban vették volna fel. A felvevőgép úgy hat, mint a való élet egy pillanatának véletlen megfigyelése.

Ilyen aprólékos szözerintvalóságot egyetlen más közvetítés sem nyújthat. A színházban, a színpadon a valóság erősen szintetikus. A valósághoz legközelebb álló dolog, amit valaha is színpadon láttam, »A kereskedelmi utazó halála« című darab volt, ám még ez a rendkívüli darab is beleszó egy öngyilkosságot és néhány drámai eseményt, amelyek kitűnőek ugyan a maguk nemében, de mégsem mindennapi jelenségek az átlagember-tömegek életében. Szindarabhoz izgalmas színpadi jeleneteket kell kiagyalni. Gyakran írnak ugyan az egyszerű emberről is, de a nézők az egyszerű embert is rendkívüli és nem jellegzetes körülmények között látják.

Kisebb mértékben ugyanez érvényes a filmre, kivált az amerikaiakra. Az olasz film mesterműve, a »Kerékpártolvajok« olyan híven földézi a munkanélküli ember életének egy közönséges napját, amennyire a film egyáltalán képes, mégis ebben a filmben is kellett drámai eseményt alkalmazni. Sok film, még a javából való is, rendkívüli eseményen és kivételes emberi jellemen alapul.

Ellenben a televízióban a legátlagosabb alakokkal és a legmindennapibb helyzettel is be lehet villantani egy-egy jellembe vagy társadalmi környezetbe. A »Marty« szerelmi történetet dolgoz fel, de a világ legátlagosabb szerelmi történetét, olyan történetet, amely szóról szóra megyesik azokkal az emberekkel, akikkel naponta találkozunk utcán, villamosban, mindenütt. Az ilyen történet foszlatja szét azt a ponyvaregényeket és silány filmekkel megtelevízióvá ábrált sekélyes és romboló hatású ábrándot, hogy a szerelem csakis testi vonzódás dolga.

Ezt a mesét csak akkor lehetne színpadra vinni, ha a főhőst abnormálissá tennék. A Broadway-n jelenleg két drámát is adnak egyidőben, amely a homoszexualitás valamilyen megnyilvánulásával foglalkozik. Ha a »Marty«-t színpadra szánták volna, cselekményébe feltétlenül holmi »abnormális« alakot, valamilyen idegösszeroppantást vagy gyilkosságot kellett volna beszélni, hogy fokozni lehessen a drámai feszültséget. A színházi közönség

túl messze van a színpadtól, nem lát-hatja a szem- és arcjátékot, a színész belső magatartását. A cselekmény bonyolódását külső történésekkel és drámai hatásokkal kell jelezni. A televízió-nak az az előnye, hogy a cselekmény folyamatosan és összefüggően bonyoló-dik, feleslegesen a nagy külső hatás; a kis drámai mozzanat, a kis válság ép-pen elegendő.

A televízió-dráma írójára nehezedő korlátozások annyira bonyolultak, hogy nehéz őket hibáztatni, ha holmi való-színűtlen giccset írnak. Viszont miköz-ben alkalmazkodni igyekeztek a szám-talan korlátozáshoz, új lehetőséget ta-láltak a televízió-dráma számára: mi-vel nem terjeszkedhetett széltében, kénytelen volt a mélybe hatolni. A te-levíziós írók a legutóbbi években belát-ták, hogy írhatnak intim drámát — »intimet« az élet apró mozzanatainak részletes tanulmányozása értelmében. A »Marty« ennek az új szemléletnek a

példája. A televízió-drámának mindin-kább az a célja, hogy az élet felszíne alá merüljön, és új mozzanatokot fe-dezzen fel az emberi viszonyokban. Minden más dráma is ezt az irányt kö-veti. Ebben a furcsa és technizált kor-ban, amikor a történelemben olyan nagyszabású váratlan fordulatok kö-vetkeznek be, hogy az egyén élete el-veszti jelentőségét, az emberek szemé-lyes boldogságukat kutatva, önmaguk-ba húzódnak. A befelé tekintés ma már mindennapos magatartássá vált. Az a-merikai bestsellerek az élethez való egyéni alkalmazkodás útjait dolgozzák fel. A színház és minden más közvetítés csakis a maga korát tükrözheti vissza, és ma az emberek befelé tekintő drámát kívánnak látni.

Talán ma még nevetségesnek hang-zik, de nem elképzelhetetlen, hogy a te-levízió, a dráma e megvetett mostoha-gyermeke egy napon a színi közvetítés legfőbb módja lesz.

1938

JÓZSEF ATTILA APJA NEM VÁNDOROLT KI AMERIKÁBA

József Áronról, József Attila apjáról nem sokat tudtunk eddig. 1871-ben született, 1900-ban Pestre ment, s elvette Pócze Borbálát; szappanfőzőmunkás volt az egyik Soroksári úti gyárban, majd miután megszülettek gyermekei, 1907 végén vagy 1908 elején eltűnt a család életéből. Családja utoljára Craiovából kapott hírt róla, amikor 1909 július 11-én kelt levelében végképp elbúcsúzott tőlük. Föltételezték, hogy Amerikába vándorolt. A költő a **Curriculum vitae**-ben már »néhai«-nak mondta, vagyis azt hitte, hogy 1937 elején már nem élt.

Eugen Jebeleanu román költő és műfordító október közepén igen érdekes adatot tett közzé a Gazeta Literara című irodalmi lapban. Cikke szerint József Áron nem vándorolt ki Amerikába, hanem Craiovában élt egy időben, s ő meg is találta azt a házat, ahol lakott.

A cikk megjelenése után Szabolcsi Miklós budapesti irodalomtörténész a kolozsvári Abafy Gusztávval együtt elindult s először a bánági falvakban, majd Temesváron kutatta József Áron életének nyomait. A temesvári néptanácsban Plopl község (magyar nevén Jegenyés, a harmincas években kisközség volt Temesvár mellett, ma a városhoz tartozó telep) 1937. évi halotti anyakönyvében ezt a bejegyzést találták:

„Halálozás ideje: 1937. november 20. este 10,30. — Áron Josif, szappanosmunkás, görögkeleti, született Fényegyháza, 1871. május 4, 66 éves. Szülei: Rista Josif és Paulina Josif. Felesége: Julianna Josif, született Kiss.“ Széljegyzet: „A bejelentést a halott felesége tette“. Aláírás, egyszerű, nehézkes betűkkel: Julianna Josif.

József Áron tehát alig két héttel fia előtt halt meg, és pedig itt, tőlünk nem messzire, és nem Amerikában.

A két kutató beszélt a temesvári Plopl-telepen a költő édesapjának második feleségével, aki ma is abban a házban lakik, ahol Áron meghalt. A beszélgetésből kiderült, hogy özv. József Áronné 1920-ban, Noviszádon ismerte meg férjét, aki akkor már hat éve dolgozott itt a Szegeci-féle szappangyárban, a háború alatt is, mint felmentett szakmunkás. Ugyanabban a gyárban dolgozott az asszony is. A fiatal munkáslány és a már öszülő mester megszerették egymást. 1922 májusában elköltöztek Noviszádról, először Temesvárra. József Áron, aki úgy látszik, mit sem tudott Pócze Borbála haláláról, kérte a válás kimondását, de nem kapott választ Budapestről. A következő évben Craiovába

költöztek, s ott esküdtek meg, 1924 szeptember 11-én. Ott született fiúgyermekük is, Mircea, József Attila fiútestvére. Craiovából Kolozsvárra, onnan Désre, majd 1931-ben ismét Temesvárra költöztek. Közben a szappanfőzőmester néhány hónapot Bukarestben is dolgozott. Fia, Mircea ma is él. A költő atyja az utolsó években megbecsült, józanéletű, megállapodott jellemű szakmunkás volt, s szorgalmasan olvasta a német szakkönyveket. Érelmeszesedésben halt meg.

ÉRMINDSZENTET ELNEVEZTÉK ADYFALVÁNAK

Ady Endre születésének 80. évfordulója alkalmából Érmindszentet, a költő szülőfaluját Adyfalvának nevezték el. Ady Endre restaurált, nádfedeles szülőházát emlékházzá nyilvánítták, és a ház falán emléktáblát lepleztek le. Az emlékházban az Ady-család egykori bútorából, fényképeiből, könyveiből és más tárgyakból múzeumot rendeztek be.

KODÁLY ZOLTÁN HETVENÖT ÉVES

December végén és január elején ünnepelték Magyarországon Kodály Zoltán zeneszerző hetvenötödik születése napját. Az évforduló alkalmából Kodály Zoltánt az Eötvös Loránd Tudományegyetem díszdoktorává avatták.

Kodály Zoltán még fiatal éveiben hozzáfogott a népdalgyűjtéshez. Az általa föltárt óriási zenekincs arra készítette, hogy szakítson a zenei konvenciókkal és a népi melódiák hagyományain sajátos zenét költson. Tízezer dalt gyűjtött össze, tízezer témát talált zenei földolgozásra. A hivatalos kritika jó ideig nem értette meg, s alkotásait barbárnak, parasztnak és kultúrátlanak bélyegezte. Ő azonban tántoríthatatlanul folytatta megkezdett munkáját, különösen a művei iránt külföldön tanúsított érdeklődés hatására.

Amikor aztán 1923-ban előadják a *Psalmus Hungaricus*t és 1926-ban bemutatják a *Háry János* című operáját, az elismerést már nem tagadhatják meg tőle. A zeneszerzők ifjabb nemzedékének felfogása már az ő munkásságának hatása alatt alakul ki.

A fölszabadulás után végképp központi alakjává válik a magyar zenei életnek.

Életműve óriási értékű. Szerzeményeit sok világhírű karmester és zeneművész adta és adja ma is elő. Zongoraszerzeményeit Bartók Béla is népszerűsítette.

A nagy zeneszerző ma, hetvenöt éves korában se pihen bábérain. Fáradhatatlanul járja az országot, szervezi a zenei életet és gyarapítja a zeneművészet kincsesházát.

AZ UTOLSÓ SZÁZ ÉV LEGKELENDŐBB KÖNYVE

Az utolsó száz év tiz legkelendőbb könyve között Margaret Mitchel »Elfújta a szél« című regénye áll az első helyen. Ezt alapították meg ugyanis egy könyvkiadásról készült statisztika alapján.

Mitchel regénye megjelenése után hat hét alatt 326.000 példányban kelt el. Csupán Amerikában mintegy ötmillió, Angliában pedig csaknem egymillió példányt adtak el belőle.

LENGYEL VÉLEMÉNY LUKÁCS GYÖRGYRŐL

A varsói **Politika** című hetilap egyik januári számában cikket közölt a Lukács Györgyről folyó vitáról. Megállapítja, hogy a Lukács Györggyel kapcsolatban felújult vita lényegében nem művéről, hanem személyéről folyik. A vita tárgya tulajdonképpen nem a nagy kritikus és esztéta tudományos nézete, hanem a magyarországi októberi események idején tanúsított politikai állásfoglalása.

A hetilap élesen bírálja azt a vitamódszert, amelyben a tudós tevékenységéről alkotott politikai ítéletet gépiesen átviszik tudományos munkássága eredményeinek megítélésére.

A **Politika** megállapítja, hogy ennek a módszertani hibának a következtében már korábban sok olyan nevet töröltek a kultúra táblájáról, amelyek objektíven egyes tudományágak és művészetek fejlődésének történetéhez tartoznak. »Ezek a nevek — írja a **Politika** — nem törölhetők az ember tudatából anélkül, hogy törlésükkal sajnálatosan ne szégyeníténék világképünket. Ez a régi veszély újra fölbukkant a Lukács körül meglehetősen mesterségesen fölkavart vitában.«

A lap elmondja továbbá, hogy a vitát Kurt Bartel német költő indította meg, amikor megtámadta azokat az írókat, akik Lukácsot éveken át »az új irodalomról szóló elmélet atyjának« tartották, s most — amikor Lukács »hűtlenné vált« — nem tagadták meg. Ezt a kezdeményezést Magyarországon Szigeti József vette át, cikket írt, vitát követelve Lukács tudományos munkásságának »veszélyeiről és tévedéseiről«. Cikkében megtámadta Lukácsot ismert nyilatkozata miatt is, amelyben a sztalinizmust a magyar történelem súlyos és borzalmakkal telt időszakának bélyegezte. Lukács annakidején kiemelte, hogy az SzKP XX. kongresszusa döntő csapást mért a sztalinizmusra, és érvényre juttatta a leninizmust. Ügyelni kell, mondta hogy a leninizmus ne váljék újra dogmatikus tudománnyá.

A varsói **Politika** megállapítja, hogy Lukácsot most újra revizionizmussal vádolják, mint Révai tette még 1950-ben. Ezt a vádat azzal támogatják, hogy Lukács más, új, koncepciókat keres a szocializmus építésére.

»Nehéz megjósolni, hogy milyen fordulatot vesz a Lukács körüli további vita« — mondja a varsói hetilap az idézett cikk végén.

A varsói **Politika** ugyanabban a számában egy teljes oldalon közli Lukács György egyik írását.

A SZERZŐK

WOLFGANG BORCHERT

Tíz évvel ezelőtt, 1947-ben halt meg Wolfgang Borchert, a nagy pacifista és SS katona, aki megjárta az orosz frontot, s közben két ízben halálra ítélték Hitler vészbírái. Végül is a koncentrációs táborból szabadították ki a szövetségeseik. Egészsége azonban tönkrement, életét nem tudták megmenteni. Páratlanul megrázó, lírai, tömör novellái a német novellairodalom gyöngyszemei. Mindössze néhány évig írt, a háború után. Novellái nálunk is megjelentek szerb-horvát nyelven.

Halálos betegen írta itt közölt, eddig ismeretlen írását. Utolsó munkáinak egyike. Először a hamburgi »Die Welt« közölte, halálának 10. évfordulója alkalmából, múlt év novemberében.

JANEZ MENART

A fiatal szlovén költőnemzedékhez tartozik. 1929-ben született, Mariborban. Három szlovén költőtársával *Pesmi štiri* címmel verseskötényt adott ki. (1953.) Újabb, önálló verseskötönyve a *Prva jesen*. Jelenősek angol és francia műfordításai. Az itt közölt verseket Fehér Ferenc, a fordító válogatta a költő két verseskötönyéből.

DEÁK FERENC

1938-ban született, a bánáti Ittabén. Iskolába járt Zrenyaninban, Szabadkán. Most Noviszádon, az iparművészeti középiskolában keramikát tanul. A festészetet is eredménnyel műveli. Versei újságokban jelentek meg.

GULYÁS JÓZSEF

1937-ben született, a Szabadka melletti Ludason. Szegény sokcsaládos földmunkás szülők gyermeke. Az elemi iskola négy osztályát végezte el. Tizen-négy éves kora óta alkalmi munkás. 1951 óta ismerkedik az irodalommal, azaz: olvasgat, jobb irodalmi műveket.

1952-ben rajzolni és festeni tanult, igen eredményesen. Versei újságokban jelentek meg.

PADDY CHAYEFISKY

1955-ben a newyorki televízió bemutatta Paddy Chayefsky addig alig ismert fiatal amerikai író *Marty* című egyórás drámáját. Óriási sikert aratott. A közönség elárasztotta levelekkel a televíziós társaságot. Ezt írták: »Több ilyen darabot adjatok. Ez az igazi élet, önmagunkra ismerünk benne.« Még ugyanabban az esztendőben, maga a szerző által végrehajtott jelentéktelen bővítéssel filmre vették a kis televíziós játékot. A *Marty* mint film is óriási sikert aratott. Elnyerte az Amerikai Filmakadémia három díját, három Oscart: a forgatókönyvéért, a rendezésért és a legjobb férfiszerepért, azonkívül ugyanabban az évben a cannesi filmszemlén is első díjjal tüntették ki. A *Marty*-val úgyszólván új műfaj tört be a televíziós játékbá, az úgynevezett »kisember drámája«. A *Marty* klasszikus televíziós darab lett.

Ugyanennek a szerzőnek egy másik televíziós darabja, a *Legénybúcsú* szintén nagy sikert aratott a televízión, de még nagyobbat a filmvászonon, jóllehet cselekménye nem olyan egyöntetű, mint a *Marty*-é.

HENRI LHOTE

Ismert francia festőművész, az 1955 évi francia nemzeti képzőművészeti díj nyertese, nem egy képéért, hanem életművéért. Nagyhirű festőiskoláját számos külföldi művész, a jugoszlávok közül Sava Šumanović és Milan Konjo-
vić látogatta. Jelenleg is fest és tanít.

A szaharai francia művészeti expedíciót ő vezette. Az expedíció munkájáról a »les Nouvelles littéraires« című irodalmi hetilap 1957 december 5-i számában cikkben számolt be. E cikket közöljük kivonatos fordításban mai számunkban. A cikkben említett képzőművészeti anyagot e hónapban állították ki Párizsban.

TARTALOMMUTATÓ

B. Szabó György / Egy nap Konyovics Milánnál — — — — —	3
Zákány Antal / Sárba fogva — — — — —	11
Wolfgang Borchert / ... a pokolgép pedig az én fejem — — —	13
Saffer Pál / Hideg neonfény — — — — —	16
Janez Menart versei — — — — —	19
Major Nándor / Utcasarkon, ha hátranézünk — — — — —	23
Gulyás József / Ősz — — — — —	32
Németh István / Két szolga — — — — —	34
Deák Ferenc versei — — — — —	39
Paddy Chayefsky / Marty — — — — —	41
Henri Lhote / Tizenhat hónap a Szaharában — — — — —	59
Miodrag Protić / A modern művészetelmélet és műbíráló néhány problémája — — — — —	64
Ivan Ivanji / Egy bösz angol író — — — — —	70
Olajos Mihály / Csak jöjjön a reform — — — — —	74
Paddy Chayefsky / A televízió-dráma — — — — —	79
KRÓNIKA — — — — —	82
A SZERZŐK — — — — —	85

A rajzokat Konjović Milan készítette. (11, 12, 15, 21, 22, 31, 32, 38, 39, 40, 63, 73, 81 oldalon.)

Az illusztrációkat Sáfrány Imre készítette. (16, 18, 24 oldalon.)

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT, 1968. JANUÁR. KIADJA A M. SZÓ LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SÁD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓORÁK: MINDEN NAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ORZUNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA. — ELŐFIZETESI DÍJ: EGY ÉVRE 500, FELEÉVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50 DINÁR. — KÉSZÜLT A M. SZÓ NYOMDAJÁBAN NOVISZADON

111

ntudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet